

LESMATERIAAL: MODULE 1 EN MODULE 2

Transitie van de Molukse Adat, Pela, Tea-Bel in Molukse gezinnen en families.

Een historiserende en antropologische benadering van processen van cultuurverandering binnen de Molukse gemeenschap in Nederland.

Jan Pietersz Coen

Tjakalele (krijgdsans)

Thomas Matulesia/Pattimura

'Ambonese' Molukse KNIL-militairen

Proclamatie van de RMS.

DE AANKOMST OP 21 Maart 1951 in Nederland

Passagiers van de Kota Inten op 22 maart 1951. Families houden zich gereed om van boord te gaan; de labels dienden zeer waarschijnlijk voor de ordelijke ontschepping en verdeling van de duizenden mensen over de wachtende bussen.

Joop van Bilsen (Anefo), Aankomst Kota Inten (1951). Bron: Nationaal Archief (904-4835 / CC0)

Lesmateriaal voor Molukse en Nederlandse jongeren	5
Ontwikkeling van Modules en didactische werkvormen over Molukkers in Nederland	5
Module 1 De Molukken en de komst van Molukkers naar Nederland.	6
Inleiding:	6
Module 1 De Molukken en de komst van Molukkers naar Nederland	8
Themabijeenkomst 1: De Molukken en de Molukkers in Nederland	8
1.1. De Molukken	8
1.2. De Molukkers in Nederland	11
Themabijeenkomst 2: De ontdekking van de specerij	17
Nootmuskaat, foelie en kruidnagelen	
2.1. De specerijenhandel in de oudheid, de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd	17
2.2. Het Hindoeïsme	20
2.3. De Islamisering van de Midden-Molukken	20
Themabijeenkomst 3: De Portugezen	27
3.1. De sultans van Ternate en Tidore	29
3.2. Spaanse Intermezzo	29
3.3. Molukse diplomatie in Europa	29
3.4. Portugese Kolonialisme	30
3.5. Christendom als krachtbron	32

3.6. Het tanen van de Portugese macht	33
3.7. Moslimverzet	33
3.8. Nederlandse bemoeienis	34
3.9. De Portugese erfenis	34
Themabijeenkomst 4: De Nederlanders en de Vereenigde Oost Indische Compagnie (V.O.C.)	35
4.1. De vestiging van het specerijenmonopolie en de VOC	35
4.2. Het uitschakelen van de Spaanse koloniale handel	36
4.3. Jan Pieterszoon Coen	37
4.4. Hongi-tochten	39
4.5. De opstand van Pattimura	41
4.6. Molukkers in Nederland en Pattimura	44
4.7. Nederlandse-Molukse symbiose	45
Themabijeenkomst 5: Het proces van dekolonisatie	49
5.1. Opkomend Indonesische nationale beweging	49
5.2. Patty en de Sarekat Ambon	50
5.3. Nationalisme en Molukse identiteit	51
5.4. Nationalisten, federalisten en separatisten	53
5.5. De proclamatie van de RMS	54
5.6. Onder de Vleugels van Garuda	58
5.7. De verwikkelingen rondom het KNIL, het dienstbevel en de komst van Molukkers naar Nederland	59
Module 2: Segregatie, Participatie en Emancipatie	65
Themabijeenkomst 1: Segregatie, het ontslag, de woonoorden en de culturele waarden en normen.	65
2.1. Van het schip met bussen naar de kampen	65

2.2. Het leven in de woonoorden	67
2.2.1. Molukse religieuze organisaties, de kerk en de moskee	68
2.2.2. Adat-istiadat, Pela, Bongso en Tea-Bel verwantschapsrelaties	72
Themabijeenkomst 2: Molukse sociale en politieke belangenorganisaties	78
2.3. Molukse sociale- en politieke belangenorganisaties	78
2.3.1. De betekenis van Molukse sociale- en politieke belangenorganisaties	83
Themabijeenkomst 3: De collectieve herhuisvesting van Molukkers	
Van kamp naar woonwijk	86
3.1. Op weg naar Zelfzorg en verhuizing naar de Molukse woonwijken	86
3.2. De Commissie Verwey-Jonker (1957)	89
3.3. De collectieve herhuisvesting van Molukkers	90
<i>Van kamp naar woonwijk</i>	
3.4. Het wonen en leven in een Molukse woonwijk	92
Themabijeenkomst 4: Participatie en emancipatie in de Nederlandse	
multiculturele samenleving	93
4.1. De eerste generatie Molukkers	93
4.2. De opvoeding- en leefsituatie van de tweede generatie	
Molukkers (1966-1980)	101
4.2.1. De onderwijssituatie van Molukse kinderen	102
4.2.2. Opvoeding en leefsituatie	107
4.2.3. Molukkers en het religieuze leven	109
4.2.4. Politiek activisme en radicalisering onder Molukse jongeren. (de	
jaren'70 generatie)	111
<i>De betekenis van het vrijheidsideaal en de RMS</i>	
4.2.5. Arbeidsmarkt	116
<i>Molukkers in het arbeidsproces</i>	
4.2.6. Molukse stichtingen en het Molukse Welzijnswerk	117
4.3. De derde en vierde generatie Molukkers (1980-2025)	118
4.4. Gemengde huwelijken, gemengde relaties, gemengde gevoelens	121

Lesmateriaal voor Molukse en Nederlandse jongeren

Ontwikkeling van Modules en Didactische Werkvormen over Molukkers in Nederland

Een module is een onderdeel van een groter geheel, dat zelf ook weer bestaat uit meerdere onderdelen. Dit geheel staat ook bekend als een modulair systeem. In het onderwijs wordt er vaak gewerkt met modules, die onderdeel zijn van een modulair systeem. Een module is een afgerond onderdeel van een groter systeem, waarmee met 'afgerond' wordt bedoeld dat het onderdeel zelfstandig een bepaalde *deeltaak* kan uitvoeren.

Een module kan bestaan uit drie dagen van 6 dagdelen van ieder 2 uur.

De verschillende onderdelen van een module kun je ook op verschillende manieren realiseren. M.a.w. op verschillende manieren kan er gebruik worden gemaakt van didactische werkvormen.

Een didactische werkvorm is een belangrijk onderdeel van de manier waarop de leerkracht het onderwijs vormgeeft aan een bepaald onderdeel van de module. Tegelijkertijd geef je ook inhoud aan een bepaalde leersituatie. Je hebt als leerkracht verschillende doelen met je leerstof en met behulp van de didactische werkvormen streef je ernaar om die doelen te bereiken.

Daarbij is het belangrijk om te bedenken dat *elke didactische keuze een pedagogische consequentie heeft*. Dit betekent dat een didactische werkvorm nooit neutraal is, maar altijd allerlei effecten heeft.

Voorbeeld:

Kies je voor een coöperatieve werkvorm, dan leren de leerlingen niet alleen de didactische doelen, maar leren zij ook bepaalde samenwerkingsvormen nader uit te werken.

Nog een voorbeeld:

Kies je voor een bepaalde vorm van instructiegerichte werkvorm, gevolgd door een individuele schrijfo opdracht, dan leren de leerlingen adequaat te luisteren naar een opdracht en deze opdracht op een adequate manier uit te voeren.

Centrale thema's: Module 1 en Module 2

De gedeelde geschiedenis van Nederlanders en Molukkers door de eeuwen heen wordt in module 1 behandeld.

De participatie en emancipatie van Molukkers in de Nederlandse multiculturele samenleving komt in module 2 aan de orde.

Module 1 De Molukken en de komst van Molukkers naar Nederland

Inleiding

Volgens het CBS -rapport van 2020 wordt het aantal Molukkers op dit moment geschat op 71.000 personen. Schattingen van de omvang van Molukkers in Nederland schommelen tot nu toe tussen de 50.000 en de 70.000 personen.

In het CBS- rapport zijn Molukkers, die na 1963 naar Nederland gekomen zijn (w.o. Molukkers uit voormalig Nederlands-Nieuw-Guinea, het huidige Papoea Barat of uit de Molukken of andere delen van Indonesië (w.o. Java)) niet meegenomen in het onderzoek. Hun aantal wordt geschat op circa 25.000 personen. M.a.w. het aantal Molukkers wordt geschat op een kleine 100.000 personen. Zeer waarschijnlijk ook meegerekend het aantal gemengde huwelijken en gemengde relaties.

Veel leden van de Molukse gemeenschap in Nederland kijken op een bepaalde manier naar de Molukse gemeenschap. Er wordt vooral naar Molukkers gekeken vanuit het perspectief vanaf de komst van Molukkers naar Nederland, dus vanaf 1951.

De generaties, die in 1951 met 12 schepen naar Nederland kwamen bestonden voor het grootste deel uit de eerste generatie Molukkers, destijds qua leeftijd gemiddeld tussen de 25 jaar en de 35 jaar en een deel uit de tweede generatie, toen nog kinderen tot een jaar of vier en wat oudere kinderen van 7 jaar en ouder.

Daarnaast bestaat de groep uit verschillende beroepsgroepen voor het overgrote deel Molukse ex-KNIL-militairen (Koninklijk Nederlands Indisch Leger), met de tijdelijke status van de Koninklijke Landmacht (K.L) en ook uit mariniers, politie en verstekelingen.

Een paar maanden later, in de maand november van 1951, kwam een zeer kleine groep, de zgn. 'rode en groene baretten', die onder de KST (Korps Speciale Troepen) van Raymond Westerling hebben gediend, met hun gezinnen uit het voormalig Nederlands-Nieuw-Guinea, het huidige Papoea zowel met het vliegtuig als met het schip 'De Waterman' naar Nederland.

Door deze manier van kijken naar de situatie van Molukkers in Nederland bestaat op dit moment de Molukse gemeenschap uit vijf en wellicht ook al zes generaties Molukkers. De afgelopen decennia (de jaren '60) zijn er ook Molukkers gekomen uit het voormalig Nederlands Nieuw-Guinea en zijn er ook Molukkers (vanaf de jaren '80) die hun partners uit de Molukken gehaald hebben en dat nog steeds doen.

In dit lesmateriaal over Molukkers behandelen we voorlopig 2 modules.

In de eerste module geven we in de eerste themabijeenkomst summier aan, wie de Molukkers in Nederland zijn en geven we aan waar de Molukken liggen en hoe de samenstelling van de Molukse bevolking er uit ziet. We geven ook enig inzicht in de flora en de fauna van de Molukken. Dan weet je tenminste iets over de achtergrond waar de Molukkers vandaan komen en waar de Molukken ligt.

We beschrijven in de eerste module vooral de geschiedenis van de Molukkers door de eeuwen heen en wat en hoe de relatie met Nederland tot stand is gekomen.

Tenslotte bespreken we ook welke ontwikkelingen zich hebben afgespeeld bij het proces van dekolonisatie in het voormalig Nederlands-Indië, het huidige Indonesië. Ook laten we zien hoe en waarom de Nederlandse regering uiteindelijk besloten heeft de Molukse ex-KNIL-militairen en hun gezinnen naar Nederland te verscheppen.

In module 2 beschrijven hoe het segregatie-proces in de door Molukkers bewoonde kampen is gegaan, de verhuizing naar de specifiek Molukkers gebouwde wijken en de participatie en emancipatie van Molukkers in de Nederlandse multiculturele samenleving.

In iedere module geven we aan welke didactische werkvorm in een bepaald onderdeel gebruikt wordt. Tenminste drie didactische werkvormen laten we aan de orde komen en passen we toe in de praktijk van de themabijeenkomst.

Module 1 De Molukken en de komst van Molukkers naar Nederland.

Themabijeenkomst 1: De Molukken en de komst van Molukkers naar Nederland

1.1. De Molukken

De Molukken (Maluku) is een eilandenrijk in het oosten van Indonesië. De Molukse eilanden liggen tussen (met de klok mee) Celebes (Sulawesi), De Filipijnen, Irian Jaya. Daarvoor heette Irian Jaya Nederlands-Nieuw-Guinea, omdat het een voormalig kolonie was van Nederland (van 1949-1962).

De vrijheidsstrijders van West-Papua, die strijden voor onafhankelijkheid, geven de voorkeur aan de naam Papoea-Barat (West-Papoea).

Tenslotte ligt in het zuiden het eiland Timor. De Molukken wordt omgeven door de volgende randzeeën: de Molukken zee, de Halmahera zee, de Arafura zee, De Timor zee en de Banda Zee.

Voornamelijk op een noord-zuidas, aan weerszijden van de evenaar, strekken de Molukken zich uit over 12 graden breedte, tussen 3° noorderbreedte en 9° zuiderbreedte en reiken ze van 124° tot 136° oosterlengte. Zij beslaan een oppervlakte van 851.000 km², waarvan circa 90% bestaat uit water en slechts 10% (74.505 km²) uit land.

De Molukken worden omgeven door de volgende randzeeën: de Bandazee en de Halmaherazee.

De afstand tussen het meest zuidelijke en het meest noordelijke punt is 1300 km en hun geringste breedte tussen Sulawesi en Irian Jaya (Papoea -Barat) is 770 km. In dit uitgestrekte zeegebied liggen zo'n 1300 eilanden, meestal in grote en kleine groepjes bij elkaar, terwijl een flink aantal onbewoond is. Het aantal inwoners op de Molukken bedraagt ruim 3,4 miljoen

Ongeveer 41 % van de bevolking is christelijk, 57 % is moslim en 2% is hindoe en boeddhist.

De Molukkers zijn een Melanesische-Austronesische bevolkingsgroep die de oorspronkelijke bevolking uitmaken van de eilandenreeks de Molukken.

Geografisch kunnen de Molukken worden verdeeld in drie tamelijk verschillende gebieden.

1. **De Noord-Molukken** werden vroeger bestuurd door machtige koninkrijken op de kleine naburige vulkanische eilanden Ternate en Tidore, met als belangrijkste economische product kruidnagelen en dus de teelt ervan en de handel erin.

Het gebied is overwegend islamitisch, met enclaves van protestanten (bijvoorbeeld in Tobelo) en van aanhangers van natuurgodsdiensten in het binnenland van Halmahera, veruit het grootste eiland, dat nog economisch in ontwikkeling is.

Een belangrijk eiland is Morotai, ver in het noorden, dat bekendheid kreeg door zijn grote Amerikaanse luchtmachtbasis tijdens de Tweede Wereldoorlog. De andere belangrijke eilanden zijn de Batjan-, Sula- en Obi-eilanden ten westen en ten zuiden van Halmahera.

Het totaal aantal inwoners bedraagt meer dan 1.388.748 (2015) De hoofdstad is Sofifi.

2. **De Midden-Molukken** vormen het dichtst bevolkte gebied van de provincie met meer dan 2.1 miljoen mensen, waarvan ongeveer een vijfde deel woont in de provinciehoofdstad Kota Ambon, ofwel de stad Ambon. Het gebied omvat het eiland Ambon en de Lease groep (Haruku, Saparua en Nusalaut), ook het eiland Buru, dat berucht werd vanwege het grote concentratiekamp, waarheen duizenden Indonesische communisten en vermeende communisten (waaronder de beroemde schrijver Pramoedya Ananta Toer) werden verbannen na de staatsgreep van 1965 en Seram, het grootste eiland in het gebied, dat economisch belangrijk is vanwege zijn aardolievoorraden en hout. De kleinere eilanden zijn Manipa, Kelang, Buano en Ambelau.

De Seram-laut-(Goram-)groep en de Watubela eilanden die op de kruising van de routes naar Nieuw-Guinea en de zuidoostelijke eilanden liggen, speelden een belangrijke rol in de inheemse handel, lang voor de komst van de Europeanen en tenslotte de Banda-eilanden, waar oorspronkelijk de nootmuskaat (*pala*) vandaan komt en ook beschouwd worden als een onderdeel van de Midden-Molukken.

Tegenwoordig zijn de moslims in de meerderheid, maar een belangrijk deel van de protestanten zijn nog steeds beter opgeleid en ze zijn politiek nog steeds machtig.

3. **De Zuidoost-Molukken** zijn het dunst bevolkt. Meer dan de helft van de bevolking bestaat uit protestanten, ongeveer een kwart is rooms-katholiek en ongeveer een kwart islamitisch. Zij zijn verspreid over de Kei-, Aru-, Babar-, Leti- en Tanimbar -eilanden, over Wetar en over een aantal kleinere eilanden, waaronder Roma, Luang en Sermata, Damar en Kisar.

Geografisch gezien behoren Teun, Nila, Serua en Manuk ook tot dit gebied, maar bestuurlijk maken ze deel uit van de Midden-Molukken. Vanaf 1978 hebben de Indonesische autoriteiten de gehele bevolking van Teun, Nila en Serua, zo'n 1200 gezinnen, bij elkaar ongeveer 5000 mensen, gedwongen te verhuizen naar Seram, eerst naar Makariki en later naar een plaats genaamd Wae Pia. Daar moet dit volk van vissers leren om van de landbouw te leven, tot nu toe met trieste resultaten. De officiële reden die werd opgegeven voor de gedwongen verhuizing was dat er een vulkanische uitbarsting dreigde, maar die is tot nu toe uitgebleven (LIem/Schroevers.).

Bestuurlijke indeling:

De provincie Maluku is onderverdeeld in vier bestuursgebieden (KABUPATEN):

1. Maluku Utara (de Noord-Molukken)
2. Maluku Tengah (de Midden-Molukken)
3. Maluku Tenggara (de Zuidoost-Molukken)
4. Kota AMBON (de stad Ambon)

9 REGENTSCHAPPEN (KABUPATEN)

1. BURU
2. BURU SELATAN
3. KEPULAUAN ARU
4. MALUKU BARAT DAYA
5. MALUKU TENGAH
6. MALUKU TENGGARA
7. MALUKU TENGGARA BARAT
8. SERAM BAGIAN BARA
9. SERAM BAGIAN TIMUR
10. EN 2 STEDEN: AMBON EN TUAL

De 'KABUPATEN' zijn weer onderverdeeld in KETJAMATAN of KLEINERE EENHEDEN. De totale bevolking bestaat voor ongeveer 57% uit moslims, voor 41% uit christenen en voor 2% uit hindoes en boeddhisten. Ongeveer 83% is werkzaam in de landbouw, 2,5% in de industrie, de bouwnijverheid en de mijnbouw en 14,5% in de dienstverlenende sector, meestal bij de overheid. Huisnijverheid speelt ook een zekere rol bij het aanvullen van de inkomens.

1.2. De Molukkers in Nederland

Door het proces van dekolonisatie (o.a. de capitulatie van Japan in 1945, de onafhankelijkheidsstrijd van Indonesië, de soevereiniteitsoverdracht aan de Verenigde Staten van de Republiek Indonesië op 27 december 1949, de proclamatie van de Republiek der Zuid-Molukken (RMS) op 25 april, de opheffing van het Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger (K.N.I.L.), heeft als gevolg gehad, dat 4000 ex-‘Ambonese’ -lees Molukse ex- KNIL militairen, met de tijdelijke status van Koninklijke Landmacht (K.L.) en hun gezinnen in de loop van 1951 met 12 schepen naar Nederland werden overgebracht.

Over de daadwerkelijke verwickelingen tijdens het dekolonisatieproces in het voormalige Nederlandse kolonie Nederlands-Indië komen we in het vervolg van dit lesmateriaal hierop terug.

Van de Molukse militairen en hun gezinnen kan circa 76,1% gerekend worden tot Molukkers uit de Centraal-Molukken (de eilanden Ambon, Ceram, Buru, Saparua, Haruku en Nusalaut). Het overige deel, 23,9% van de Molukkers komt uit de Zuidoost-Molukken (Kei en Aru eilanden) of de meer Zuidelijke Molukken (Tanimbar, Babar, Leti, Sermata, Wetar, Kisar, Nila, Serua, Teun, Damar).

De overgrote meerderheid van de Molukkers was bij hun aankomst in Nederland protestant (92%). Dat heeft te maken met het gegeven, dat het merendeel van de Molukkers afkomstig is uit de Centraal-Molukken (Ambon, Ceram, Buru en de Lease eilanden). Hierbij moet worden opgemerkt dat er bij de Zuidoost-Molukkers en Molukkers uit de meer Zuidelijke Molukken zowel protestanten als katholieken zijn. Het percentage katholieken is 5% en het percentage Moslims is 3%.

Molukse Kamp Vught /woonoord Lunetten

Een van de kampen, waar Molukkers vanuit Amersfoort naar toe gebracht werden was het Kamp Vught of iets mooier gezegd woonoord Lunetten.

Dit kamp had al een beruchte geschiedenis achter de rug. Op 5 januari 1943 werd het als Konzentrationslager Herzogenbusch door de Duitsers in gebruik genomen. ‘Kamp Vught’, zoals het in de volksmond heette, zou in iets meer dan anderhalf jaar tijd 29.500 gevangenen huisvesten, honderden vonden er de dood en voor veel meer mensen was het een Durchgangslager naar Dachau, Sachsenhausen of Ravensbrück. De barakken, die in het begin van 1951 door de Molukkers in ‘Kamp Vught’ werden bewoond, waren dezelfde die in 1943 werden gebouwd. (Smeets H. 1977)

In het begin van 1951 werd het kamp tenslotte aan Molukkers toebedeeld. Zij mochten ‘tijdelijk’ in ‘Kamp Vught’ worden ondergebracht, woonoord Lunetten, zoals het werd genoemd. Circa 3000 Molukkers kwamen in maart 1951 woonoord Lunetten binnen, opgevangen door mensen van de Dienst Uitvoerende Werken (DUW) en de Dienst voor Maatschappelijke Zorg van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Kleding en andere levensbenodigdheden werden uitgereikt en in de barakken werden woonruimten toegewezen. Per gezin werd één ruimte ter beschikking gesteld, die door een gordijn weer verdeeld kon worden in slaap en leefruimte.

Kamp Westerbork omgedoopt tot woonoord Schattenberg

In de provincie Drenthe werden in de loop van 1951 verschillende Molukse gemeenschappen ondergebracht. De grootste en het meest bekende Molukse Kamp was Kamp Schattenberg, waar meer dan 3.000 'Ambonezen' Molukkers terecht kwamen. 'Kamp Westerbork' werd in de 2^e W.O. gebruikt als doorgangskamp voor de joden. Later werd het gebruikt als heropvoedingskamp voor NSB'ers vlak na de oorlog en voordat de Molukse gemeenschap er kwam te wonen, werden er gerepatrieerden in opgevangen.

De Molukkers zouden 'tijdelijk' in het 'kamp Westerbork, inmiddels omgedoopt in woonoord Schattenberg wonen. Het merendeel van de Molukkers heeft van het begin van 1951 tot aan 1971, in woonoord Schattenberg, in de volksmond kamp Schattenberg, gewoond en geleefd. Kamp Schattenberg was evenals kamp Vught een klein dorp, ver van de bewoonde wereld. In het begin van de jaren '50 kenden de Molukkers vooral boer Janssen, die langs de huizen kwam om eieren, of iets anders te verkopen van zijn land. Later kende je ook de melkboer en kwamen er ook kleinere winkels zoals die van de bakker tot aan de groenteboer. In het begin werd vooral gebruik gemaakt van de bekende 'beruchte' centrale keukens, waar de mensen met hun 'rantangs' (*opgestgapelde pannen*) hun eten konden ophalen.

In kamp Schattenberg was een basisschool, later ook een kleuterschool, waar alleen Molukse kinderen op zaten. De lessen werden gegeven door Nederlandse, Indische, Surinaamse en Molukse leerkrachten. De meest bekende leerkracht en tevens hoofd van de school was meester Th. O. Kuhuwael, die later bekendheid kreeg als een van de prominente Molukkers in Nederland, die ook met Nederlandse ministers onderhandelde over het verbeteren van het onderwijs aan Molukse kinderen. Dhr. Th.O. Kuhuwael zat ook in het kabinet van ir. J.A. Manusama, wijlen president in ballingschap van de Republiek der Zuid-Molukken (RMS).

Woonoord Schattenberg had naast de scholen ook eigen kerken van de Moluks Evangelische Kerk (GIM) en de kerk van de Noodgemeente van de Molukse protestantse Kerk (NGPMB).

Een belangrijk man bij de Molukse kerken was ds. S. Metiary, predikant. Later ging hij zich actief met de RMS-politiek bezighouden en werd hij voorzitter van de BPRMS en later de Badan Persatuan in 1962 (De Eenheidsorganisatie van RMS Molukkers in Nederland). Hij probeerde de eenheid onder Molukse sociale-en politieke belangenorganisaties onder een dak te brengen. Hij slaagde er goed in, maar kreeg jammergenoeg niet iedereen mee.

De sterke ontwikkeling van de Molukse sociale- en politieke belangenorganisaties speelde in de jaren '60 van de vorige eeuw. In het kamp speelde ook de hiërarchische structuur van het KNIL nog een belangrijke rol. Sergeant-majoor Saptanno en Majoor Salamoer speelden belangrijke rollen bij de beslissingen in het kamp. Zij waren de prominente leiders in de kampraad.

In kamp Schattenberg was een uitgebreid net van voorzieningen, zoals een eigen ziekenhuis. Een bekende arts in het kamp was dokter Da Costa. Ook was er een postkantoor, politiepost, kerken, scholen, kantine, winkels en een schouwburg. Daar werden zowel films vertoond als theater- of toneelvoorstellingen gegeven en niet te vergeten ook de grote bruiloften werden in de grote Schouwburg in het kamp gehouden en dat kon soms drie dagen duren.

De provincie Drenthe telde vijf woonoorden: behalve Schattenberg (Hooghalen), met ruim drieduizend bewoners, waren er Pieterberg (Westerbork) met 150 bewoners, Mantinge (Westerbork) met 80 bewoners, Geesbrug (Oosterhesselen) met 135 bewoners en Stuifzand (Ruinen) met 40 bewoners.

CAZ (Commissariaat Ambonezen Zorg)

Het beheer van de woonoorden, dus ook woonoord Lunetten, kwam al snel in handen van het Commissariaat Ambonezen Zorg (CAZ), een overheidsorgaan dat direct verantwoording verschuldigd was aan de Minister van Maatschappelijk Werk (later CRM). Het CAZ moest zorgdragen, dat er slagvaardig wordt gehandeld en had derhalve een grote autonomie voor de organisatie om beter het hoofd te beiden aan de plotselinge ontstane situatie met betrekking tot de Molukkers. Men ging er van uit, dat de opvang van zeer korte duur zou zijn.

De Molukkers waren volledig afhankelijk van het CAZ. Het CAZ zorgde voor voedsel (aanvankelijk werd er centraal gekookt, de bekende centrale keukens), zakgeld, brandstof en kleding, besliste over woonruimten en nam ook disciplinaire regels, zoals strafoverplaatsingen naar een ander kamp. Het woonoord was een klein dorp, met eigen scholen, een ziekenhuis, twee kerken en al spoedig ook eigen toko's (kleine winkels). Al deze gemeenschapsvoorzieningen werden in (gedeelten van barakken) en de voormalige Duitse hoofdgebouwen ondergebracht. (Smeets. H. 1977)

Adat-istiadat, Molukse Pelaschappen, een netwerk van verwantschapsrelaties

Wil je de situatie van Molukkers in Nederland begrijpen dan zul je je moeten verdiepen in het Pela-, Bongso en Tea-Bel verwantschapsrelaties. Dit is een netwerk van familierelaties en familieverbanden. Naast het gezin, dat we in Nederland kennen, kennen de Molukkers een netwerk van familie- en verwantschapsrelaties dat we gemakshalve noemen Pela, Bongso en Tea-Bel verwantschapsrelaties. Het is een netwerk van familie- en verwantschapsrelaties, die vooral een eigen betekenis hebben binnen de Molukse gemeenschap.

Het traditionele cultuurpatroon van de Molukse gemeenschap in de Molukken, in het bijzonder in de Centraal-Molukken is gebaseerd op familie- en verwantschapsrelaties en verbonden, een netwerk van relaties. Dit traditionele cultuurpatroon wordt ook wel genoemd de adat van de mata-rumah's en de adat van de dorpen 'adat negeri'. Zowel een gezin als verschillende gezinnen, die samen ook weer een familie vormen kunnen deel uitmaken van een mata-rumah en verschillende families bij elkaar kunnen een mata-rumah-vormen. De 'mata-rumah' (de clan gedachte) vervult hierbij een belangrijke rol. Het is een netwerk van relaties. De Molukkers in Nederland zijn per definitie georganiseerd in patrilineaire clans 'mata-rumahs', dat betekent dat verwantschapsrelaties bepaald worden door de afstamming langs de mannelijke lijn. Allen die een gemeenschappelijke voorvader hebben vormen samen een 'mata-rumah'. Voor veel Molukkers is niet geheel duidelijk tot hoever het begrip 'gemeenschappelijke voorvader' reikt. De 'mata-rumah' is per definitie patrilokaal. Dit betekent dat de jonggehuwden zich bij de ouders van de man vestigen.

Tenslotte is de 'mata-rumah' exogaam. Dit betekent dat leden van dezelfde 'matarumah'(clan) niet met elkaar mogen trouwen. De vrouw wordt bij het huwelijk opgenomen in de mata-rumah van haar man. Tegen deze achtergrond moeten we onder andere de bruidsgeschenken, 'harta', plaatsten. 'Bajar harta', letterlijk de bruidsschat

betalen. Een verplichting die de familie van de bruidegom heeft ten aan van de familie van de bruid.

Een ander belangrijk begrip binnen de Molukse gemeenschap in Nederland is het begrip adat of adat-istiadat. In het algemeen vertaald als gewoonte recht. Adat is een begrip dat door heel Indonesië wordt gebruikt. In het algemeen wordt adat als volgt gedefinieerd: *'Adat is het geheel van normen en waarden, waarin zijn opgenomen de houdingen, rituelen en opvattingen die verwijzen naar het in acht nemen van gebruiken en gewoonten, die van nageslacht op nageslacht, mondeling worden overgedragen'*. Het respecteren van de adat-regels betekent voor de gemeenschap harmonie en evenwicht, het niet naleven zou echter tot tegenspoed leiden. Vaak wordt dit alles in verband gebracht met de wil van de voorouders en het idee van hoe zij het leven in een kampong-samenleving voor het nageslacht en voor de 'tanah air' (vaderland) hadden bedoeld. (Rinsampessy E. 1975, 1992, 2008)

In zowel de christelijke als in de islamitische religieuze gemeenschappen blijven *de traditionele geloofsovertuiging* en gebruiken een belangrijke rol spelen. Deze geloofsovertuiging en gebruiken zijn een onderdeel van de *adat*, die enerzijds gedefinieerd moet worden als het ongeschreven gewoonterecht dat traditionele sociale relaties regelt, anderzijds als het totaal van alle gebruiken, zeden, volksgewoonten en folklore. De adat wordt gezien als tijdloos en onveranderlijk, de erfenis van voorvaderen, die dit gewoonterecht ontwikkeld hebben aan het begin der tijden. Zij worden nog steeds beschouwd als beschermheren die overtreders van deze wetten straffen.

Als belangrijk fundament van de adat-istiadat moeten in deze context de pela- en bongsoenschappen bij de Centraal-Molukkers en de Tea-Bel bij de Zuidoost-Molukkers (Kei-eilanden) worden beschouwd. Pelaschappen zijn broeder- en /of bondgenootschappen tussen de bevolking van twee of meer inheemse dorpen. Pelaschappen worden meestal toegeschreven aan gebeurtenissen, vastgelegd in mythische verhalen en resulterend uit door voorouders gedane plechtige beloften, 'sumaph djandjian', die van geslacht tot geslacht gerespecteerd dienen te worden. Het is een netwerk van relaties waaraan belangrijke functies worden toegekend. Gezien het ontstaan van deze relaties in de voorchristelijke tijd, zijn pelaschappen niet gebonden aan een bepaalde godsdienst.

Bij de pela-schappen moet een onderscheid gemaakt worden in drie categorieën:

1. **Pela tuni**, ook wel asli genoemd (de echte en/of de harde pela). De relaties tussen groepen bij deze vorm van pelaschap worden gekenmerkt door het gegeven dat zij erg hecht zijn en deze zijn gesymboliseerd door een eed van broederschap en het drinken van elkaars bloed, letterlijk een bloedbroederschap 'minum darah' (bloed drinken). Daarnaast bestaat de verplichting tot wederzijdse hulp en het absolute verbod voor leden van de pela's om met elkaar te trouwen. Zo kan een huwelijk tussen twee pela's gestraft worden door ziekten, kindersterfte of kinderloosheid.
2. **Pela gandong**, (baarmoeder pela) verwijst wat betreft zijn of haar, oorsprong naar één gemeenschappelijke voorouder of waar genealogische banden bestaan tussen bepaalde families. Het verwijst ook naar familiebanden, die nauw samenhangen met broers en zusters onderling, ook wel 'pela adik-kakah' genoemd.
3. **Pela tempat sirih**, is een minder strenge vorm van het pelaschap en vaak niet op een eed gebaseerd. Er wordt hiervoor in de plaats een ritueel toegepast, waaronder het

kauwen van de sirih uit de sirih bakje. De fijngestamppte sirih-pinang (arecanoten) worden in tabak en kalk gewikkeld in een betelblad en dat een roodachtig sap produceert, waardoor het tandvles verkleurt bij regelmatig gebruik.

Het ritueel van de pela tempat sirih symboliseert een teken van vriendschap. Het accent bij dit pelaschap ligt vooral op wederzijdse ondersteuning en hulpverlening. De regels ten aanzien van onderlinge huwelijken of trouwen met een pela is minder streng.

Het alleen voortbestaan van pela-relaties langs de mannelijke lijn wordt in het algemeen onderschreven, gezien het patrilineaire en het patrilokale karakter van de relaties. In Nederland wordt bij sommige families zowel respect getoond voor de mannelijke als de vrouwelijke van het pelaschap.

Voordat er oorlogen kwamen in de 17e eeuw waren er op de Molukken al ontmoetingen tussen de dorpen Waai, Suli en Kaibobo.

Er ontstond een verbond. Dit verbond, in de vorm van de Pelaschap, hield in dat zij elkaar plechtig beloofden om naar elkaar om te kijken in moreel en materieel opzicht.

Tijdens de oorlogen die daarop volgden, waren de dorpen eensgezind en ondersteunden zij elkaar..."Deze geschiedenis gaat verder en heeft een diepere betekenis.

De basis en belofte door onze voorouders waren gelegd om blijvend naar elkaar om te kijken en is in Nederland nog steeds geldend. In 1951, in het voormalig kamp Schattenberg (Westerbork), namen onze ouders (opa's/oma's, 1e generatie) uit de dorpen Waai, Suli en Kaibobo het initiatief om de Kumpulan Tiga Serangkai (KTS) op te richten.

De kumpulan is opgericht voor de afstammelingen uit deze drie dorpen en voor diegene die zich hieraan verbonden voelen, wonende in Assen en Bovensmilde e.o.

(bron FB Kumpulan KTS)

Nunusaku : begin en eind

De traditionele Molukse geschiedenis begint op Nunusaku, de heilige berg in West-Seram, die ook heilig is voor de Wemale en de Alune groepringen. De Alifuru groepringen hebben veel invloed op Ceram. De precieze ligging is altijd zeer geheimgehouden, vanwege het buitengewoon heilige karakter van de berg. De Molukkers geloven in het algemeen dat de berg onzichtbaar blijft voor iedereen, behalve voor hen die waarachtig ingewijd zijn in zijn raadselen. De berg wordt bewaakt door het nabijgelegen dorp Manusa Manuwe.

In West-Seram geloofde men, dat een oprecht vertrouwen in de Nunusaku iemand altijd tegen onheil zal beschermen, nadat hij het eiland heeft verlaten. Een soldaat uit West-Seram die in vele veldslagen gevochten heeft voor de Nederlanders bleef altijd ongedeerd, zelfs in het gevecht tegen de Atjehers. Vanwege zijn sterke geloof in Nunusaku was hij onkwetsbaar (kabal) en kon hij zelfs over water lopen.

Anderen hebben gemeld dat vroeger de **Kakean**-priesters die de heilige plek, tevens de zetel van de Nitu Ela, bewaakten, ervoor zorgden dat een grote aardewerken kruik (**tampajang**) die daar stond, altijd gevuld was met water. Dit water had de kracht iemand die ermee overgoten was, onkwetsbaar te maken, alvorens hij begon aan speciale missies, waaronder verzetsacties tegen de Nederlanders.

Volgens de Molukse traditie was de Nunusaku het eerste stuk land dat vanuit de zee oprees tijdens de schepping van de wereld. Op de top verheft zich een majestueuze waringinboom waarvan de naam is afgeleid: 'Beschutte Waringin' (*nunu*: waringin of banyan-boom; *saku*: tempat lindung ofwel beschutte plaats). De boom heeft drie reusachtige takken waaruit de belangrijkste rivieren van West-Seram ontspringen: *Eti, Tala en Sapalewa*.

In de oertijd leefden alle mensen op de Nunusaku tot zij onenigheid kregen. Dit leidde tot de verbrekking van de oorspronkelijke eenheid van Nunusaku, een gebeurtenis die wordt aangeduid met *Heka Nunusaku*, de splitsing van de Nunusaku.

Na de ruzie verdeelden de mensen zich in de *Patasiwa en de Patalima*. De Patasiwa gingen naar het Westen en bevolkten het drie rivierengebied, en de Patalima gingen naar het oosten van Seram. Uiteindelijk vond verdere opsplitsing plaats en verlieten leden van beide groepen Seram om de eilanden van Ambon-Lease te gaan bevolken.

Ook voor de Molukkers in Nederland heeft de heilige berg Nunusaku een magische betekenis en luistert men met respect naar de ontstaansgeschiedenis van de Nunusaku. Nunusaku het eerste stuk land dat vanuit de zee oprees tijdens de schepping van de wereld.

De Alifuru (Arfuru, Alfuren) is de verzamelnaam voor de stammen in het binnenland van de Oost-Indonesische eilanden, zoals Sulawesi, Halmaheira en Seram.

Nootmuskaat/Pala

Kruidnagelen/Tjengkeh

Foelie/Bunga Pala/Nootmuskaatbloem

Themabijeenkomst 2: De ontdekking van de specerijen Nootmuskaat, foelie en kruidnagelen

2.1. De specerijenhandel in de oudheid, de middeleeuwen en vroegmoderne tijd

De oorsprong van de specerijenhandel gaat duizenden jaren terug. In het huis van Puzurum in de Mesopotamische nederzetting Terqa aan de Eufraat, hemelsbreed 10.000 kilometer van de Molukken, zijn bij opgravingen kruidnagelen gevonden. In het jaar 1721 v.Chr. werd dat vastgesteld. Deze kruidnagelen waren gedurende hun lange reis van de ene handelaar naar de andere overgedragen. Een belangrijke schakel in deze keten was het legendarische eiland Dilmun (nu Bahrein) in de Perzische Golf, waar zoet water uit de zee opwelde. Dit handelscentrum verbond Mesopotamië met de Indusbeschaving.

In de oudheid, de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd is de specerijenhandel een commerciële activiteit. Specerijen zoals nootmuskaat, foelie, kruidnagels, peper en andere exotische Aziatische producten werden naar Europa geëxporteerd in ruil voor goud en zilver. De specerijen waren destijds in de keuken zeer gewild als smaakstoffen en conserveringsmiddelen. Ook werd de geneeskrachtige werking van bijvoorbeeld kruidnagelen verondersteld. Door hun schaarste waren specerijen interessante producten voor de westerse elite.

De verovering van het Perzische rijk door Alexander de Grote bracht Europeanen voor het eerst in direct contact met dit deel van de wereld. Alexander bereikte de Indusvallei voordat zijn soldaten hem dwongen terug te keren. Zijn vlootvoogd Nearchus, verkende bij de terugkeer naar Babylon de kust tussen de monding van de Indus en de Perzische Golf. De opkomst van het Parthische rijk in de tweede eeuw v.Chr., sneed de weg naar India via de Perzische Golf echter af voor de Grieken.

Een eerste bloeiperiode kende de specerijenhandel in de Hellenistische en Romeinse tijd. Alexander de Grote (356 v.Chr. tot 323 v.Chr.) had de landroute naar India verkend. Vanuit Egypte organiseerden eerst de Ptolemaeën en later de Romeinen een directe handel met India over de Arabische Zee. Met de ineenstorting van het Romeinse Rijk kwam deze directe handel ten einde.

Meer succes hadden de Ptolemaeën, de heersers over Egypte. In opdracht van Ptolemaeus VIII ondernam Eudoxos van Cyzicus (ca. 130 v.Chr.) een succesvolle tocht naar India via de Rode Zee. Zijn navolger (en mogelijke stuurman) Hippalus pionierde een nieuwe, snellere route naar India. De moessonwinden waaiden in de zomermaanden vanuit het zuidwesten en in de winter vanuit het noordoosten. De zomermoesson was vaak stormachtig maar sloot wel goed aan op de in die maanden heersende noordenwind

in de Rode Zee. De sterke, bespijkerde Griekse schepen waren in staat de zomermoesson te trotseren en in één ruk vanuit de Rode Zee de Arabische Zee naar Zuid-India over te steken. De fragielere Arabische 'dhows' (een kleine zeilschip) volgden de langzame kustroute tijdens de rustigere noordoostmoesson.

De Romeinse keizer Augustus veroverde in 30 v.Chr. Egypte. Zijn regering luidde een bloeitijd van het Romeinse rijk in. De Romeinen pakten de specerijenhandel voortvarend aan. Waar de Grieken met ongeveer 20 schepen naar India voeren, meldde de historicus Strabo (ca. 64 v.Chr.-19 na Chr.) dat 120 Romeinse schepen jaarlijks de tocht maakten. De Romeinen dienden flink in de buidel te tasten: Plinius schatte dat er jaarlijks voor 50 miljoen sestertiën naar India verdween. Op den duur konden de Romeinen zich deze luxe niet meer permitteren. In India zijn bij opgravingen veel Romeinse munten aangetroffen, maar slechts een zeer gering aantal daarvan is gedateerd na de regering van Caracalla (gestorven in 217 na Chr.).

Molukse specerijen waren waarschijnlijk reeds lang voor de geboorte van Christus bekend in China. De eerste Europese verwijzing naar kruidnagelen is te vinden in de 'Natuurlijke Historie', door Plinius de Grote geschreven in 75 na Christus in het oude Rome. Honderd jaar later staat dezelfde specerij ook op een Romeinse lijst van invoerrechten van 176 -180 n. Chr. tijdens de heerschappij van keizer Marcus Aurelius.

De specerijenhandel heeft een grote invloed gehad op de wereldgeschiedenis. Een netwerk van handelsroutes verbond ver van elkaar gelegen gebieden in Europa en Azië. Langs deze routes werden eeuwenlang behalve goederen, ook kennis en ideeën uitgewisseld. De handel in specerijen verliep vooral op zee. De Indische Oceaan met zijn regelmatige moessonwinden was al heel vroeg een belangrijke verkeersader voor de Aziatische handel. In het westen van deze oceaan vormden de Rode Zee en de Perzische Golf de toegangspoorten tot de Europese afnemers van de specerijen.

De islamitische veroveringen in de zevende eeuw sneden het christelijk Europa helemaal af van de Indische Oceaan, die eeuwenlang gedomineerd werd door Arabische zeevaarders en handelaren. In het kielzog van deze zeevaarders kreeg de Islam vaste voet aan de grond in de Aziatische kustgebieden. De Arabieren hebben hun best gedaan om de ligging van de Specerijeneilanden voor Europeanen geheim te houden.

De eerste beschrijving van de Specerijeneilanden verschijnt reeds in 846 na Christus en is geschreven door een Arabier, Ibn Chordabeh. Hoewel de ligging van de Molukken al geruime tijd bij de Arabieren bekend moet zijn geweest, zijn ze weggelaten op hun kaarten, wellicht omdat de Arabische kooplieden de ligging als handelsgeheim wilden bewaren, om concurrentie van anderen op een markt waarin fabelachtige winsten gemaakt konden worden, uit te sluiten. Pas omstreeks 1440 verschijnen de specerijeneilanden, wellicht voor het eerst, op een getekende kaart. Daarop vindt men in het Italiaans een notitie, dat op deze eilanden nootmuskaat en andere specerijen groeiden. (De Graaf 1977,17). Toen de ligging van de Molukken eenmaal bekend was in Europa, zag je een duidelijke concurrentiestrijd tussen de Westerse landen om greep te krijgen op de handel in specerijen.

Door de toenemende Europese welvaart na het jaar 1000 en onder invloed van de kruistochten kwam de specerijenhandel met Europa weer tot leven. De Italiaanse

maritieme republieken als Genua en vooral Venetië domineerden de handel in de Middellandse Zee. De Italianen kochten hun waren in Alexandrië en distribueerden ze over heel Europa. Voor Venetië was deze handel de grondslag voor haar rijkdom, net als voor de mammelukken*, de Egyptische machthebbers.

** Mammelukken of mamlukken Arabisch: letterlijk: (een persoon) in bezit, bezetene; vroeger ook als "mamelukken" gespeld) waren van de negende tot de negentiende eeuw niet-Arabische slaaf-soldaten, van origine merendeels Turks, Kaukasisch, Oost en Zuidoost Europees, die opgeleid werden voor militaire of bestuurlijke dienst onder de regerende Arabische dynastieën. Mammelukken die bijzonder capabel bleken, konden tot hoge functies opklimmen, zoals legerleider, minister of vizier. In een aantal gevallen werd een voormalige slaaf zelfs sultan.*

Voor andere Europeanen was de wens om directe toegang te verkrijgen tot de rijkdommen van Azië een belangrijke stimulans voor de grote ontdekkingsreizen rond het jaar 1500. Christoffel Columbus ontdekte in 1492 een Nieuwe Wereld op zoek naar een westwaartse route naar Azië.

De Portugese ontdekkingsreiziger Vasco da Gama slaagde er in 1498 als eerste Europeaan in, om India, via het omzeilen van Afrika, te bereiken.

Hoewel de Europeanen de specerijen en de Specerijeneilanden al lang kenden, gaat de typisch westerse geschiedschrijving, die vooral afhankelijk was van geschreven bronnen, toch niet veel verder terug dan de komst van de eerste Europeanen.

Baserende op bronnen zoals de Chu-fan-chih uit 1225, een beschrijving van Java door de Chinees Chao Ju-kua en de Nagarakertagama uit 1365, een kroniek van het rijk van Madjapahit, hebben Europese geleerden de voorzichtige conclusie getrokken dat de specerijenhandel van de Molukken naar India en China, voor de komst van de Europeanen, voornamelijk plaatsvond via Oost-Java en dat verschillende Javaanse koninkrijken aanspraak maakten op de Molukken als hun gebiedsdeel. (Bartels D. 1994, p.105)

Omkar, beter bekend als het Ohm teken, staat symbool in meerdere religies. Men zegt dat je de ware kracht pas leert kennen als je het uitspreekt. Het staat voor oerkracht, de kracht van de kosmos, een begin, verbinding, rust en aandacht. Ook zien men in de lijnen verschillende soorten bewustzijn. Je ziet het teken in het hindoeïsme terug, maar hij komt ook voor in het boeddhisme.

Er zijn verschillende manieren om het ohm teken te begrijpen. Maar de meeste hindoeïsten zien de lijnen van het ohm teken als verschillende soorten bewustzijn:

onbewustzijn: diepe slaap of dood

bewustzijn: wakker zijn, beleven

absolute bewustzijn: in al zijn facetten

droomstaat: beleven tijdens dromen

Daarnaast hoort er bij het ohm teken een geluid. Als je ohm uitspreekt, zou het voor de meeste gelovigen voelen als een oerkracht. Je spreekt het dan uit als 'aum'.

2.2. Het Hindoeïsme

Het is zeer waarschijnlijk, dat het hindoeïsme door Indiase handelaren en tot het hindoeïsme bekeerde Indonesische handelaren de Molukken aandeden lang voor de opkomst van het rijk van Madjapahit, dat in 1294 door Vidjaja gesticht werd. Het lijkt ook redelijk te veronderstellen, dat enkele van deze handelaren zich voorgoed op de Molukken hebben gevestigd. De invloed van het hindoeïsme is beperkt. De grote toevloed op de Midden-Molukken van tot het hindoeïsme bekeerde immigranten vanuit Java vond waarschijnlijk plaats tijdens de Gouden Eeuw van Madjapahit.

Die begon met de benoeming van de gewone burger Gadjä Mada in het ambt van *patih*, hoofdbestuurder en in 1303 en eindigt met de dood van zijn vorst Hajam Waruk in 1389. Het is zeer onwaarschijnlijk dat de centrale regering van Madjapahit daadwerkelijk het gezag uitoefende over de verre buitengewesten buiten Java. Een strategie om zich van blijvende en betrouwbare steun van de buitengewesten te verzekeren, kan geweest zijn het zenden van lagere leden van het vorstenhuis met hun gevolg, die zich opwierpen als plaatselijke heersers over de minder ontwikkelde volken op de buiteneilanden. Zo'n regeling zal niet onaantrekkelijk zijn geweest voor prinselijke of adellijke personen van lagere status.

Het vooruitzicht op deelneming aan de lucratieve specerijenhandel schijnt nog een extra prikkel te zijn geweest. Op de Midden-Molukken werden deze groepen immigranten als eenheden opgenomen in de traditionele clan- en soa-structuur en misschien vanwege hun grotere bedrevenheid in de staatkunde, vaak geaccepteerd als heersende clan in de dorpen. (Bartels D. 1994, p.160)

Ingewikkelde bestuursvormen en de vorming van staatjes in het algemeen lijken de voornaamste erfenis van de Hindoe-Javaanse instroom te zijn geweest. Zo werden op politiek gebied, de titels radja en patih, die op Java machtige posities aanduiden, uitgehold en gebruikt voor gewone dorpshoofden. Enkelen van hen echter, versterkten hun macht met het nogal gecompliceerde hindoe-begrip sakti, een combinatie van bijzondere innerlijke energie en heiligheid, welke hun bijzondere krachten gaf, ten dienste van het welzijn van de gemeenschap. (Bartels D. 1994, p.163)

2.3. De Islamisering van de Midden-Molukken

De islam kreeg in Indonesië voor het eerst voet aan de grond op de noordpunt van Sumatra, vlak voordat Marco Polo, op zijn thuisreis vanuit Cathay (China), de stad Perlak bezocht in 1292. Moslim-handelaren, vooral die uit Gudjerat (gelegen aan de kust van de Indische Oceaan, ten noorden van Bombay), waren verantwoordelijk voor de verbreiding ervan naar Sumatra, Malakka en uiteindelijk Java. De invloed van de

Islam werd daar relatief laat gevoeld, omdat het verder naar het oosten lag en omdat zij op verzet van Madjapahit stuitte.

Kolonies van moslim-handelaren werden evenwel getolereerd in de kustplaatsen op Oost-Java, die een zeer belangrijke rol speelden in de handel met de Molukken. Het oudste bekende moslim-graf is dat van Ibu Maulana, ook genaamd Malik Ibrahim, die in 1419 in Gresik stierf. Hij wordt beschouwd als de eerste bringer van de Islam op Java en was een in Perzië (de huidige Iran) geboren specerijen-koopman.

De islamisering van de Oost-Javaanse zeehavens werd versneld door de aftakeling van de Madjapahit, maar schijnt pas voltooid te zijn vlak voor de komst van de Portugezen in 1511, na hun verovering van Malakka.

De Molukken kwamen na het rijk van Madjapahit * vanaf de 14e eeuw steeds meer onder de invloedsferen van de Islam te staan. Reeds eerder hadden Arabische en Perzische handelaren de Molukken in aanraking gebracht met de Islam.

** Het Majapahit-rijk (in oude spelling: Madjapahit of Modjopahit) was een hindoeïstisch- boeddhistisch koninkrijk van ca. 1293 tot ca. 1500, met als centrum Oost-Java, in het huidige Indonesië.*

De stad Malaka, gelegen aan de zeestraat tussen Sumatra en het Maleisisch schiereiland, werd gedurende de vijftiende eeuw het machtigste handelscentrum van Zuidoost-Azië. Er kwamen niet alleen handelaren uit de landen en eilanden van Zuidoost-Azië, maar ook uit de Filippijnen, China, India en de Arabische wereld.

De handel in Malaka stimuleerde ook de ontwikkeling van havensteden op Java. Steden zoals Banten, Demak, Tuban en Gresik verwelkomden handelaren uit Malaka en stuurden ook zelf handelsvloeden uit. De handelscontacten hadden allerlei culturele vernieuwingen tot gevolg. Er kwamen talrijke maulana's of moslim-geleerden naar Java die in de belangrijkste havensteden invloedrijke centra van onderwijs en studie oprichtten.

De handel bloeide in deze steden ook op en had intensievere contacten tussen de havensteden op Oost-Java en de Molukken tot gevolg. Daardoor nam ook op de afgelegen eilanden van de Molukken de invloed van de Islam toe. De behoefte om aansluiting te vinden bij de handelsnetwerken uit deze gebieden van Zuid-Oost Azië werd hierdoor ook bevorderd. Dat deze handelsnetwerken van invloed zijn op de Molukken bleek uit het gegeven dat Indiase en Chinese munten uit de Oudheid op de Molukken gevonden zijn.

Men kan over de hele Indische Archipel sultanaten vinden, waaronder ook op de Molukken. Arabische en Perzische handelaren hadden in de eeuw daarvoor de islam al geïntroduceerd in wat nu Maleisië, Indonesië en de Filipijnen is. Over de hele Indische Archipel ontstonden sultanaten, waaronder ook op de Molukken. De sultanaten * van Ternate en Tidore waren bekende sultanaten uit die periode.

** Sultanaten. Een gebied waar een sultan heerser is, bijvoorbeeld: 'Het sultanaat van Hidjaz, in het westen van Saoedi-Arabië. De sultanaten van Ternate en Tidore op de Noord-Molukken.*

*The Kaaba at Masjid al-Haram in Mekka,
Saudi Arabia,*

Steunpunten van de Islam

De eerste contacten met de Islam op de Molukken werd gebracht door Arabieren en Perzische handelaren en belangrijke invloedsferen kwamen vanuit Saoedi-Arabië, Gudjerat en Malakka, waarvan de zogeheten Pasai uit Sumatra een belangrijke rol vervulden op de Molukken.

Ondertussen had de Islam ook de Molukken bereikt, op zijn laatst rond het midden van de 15e eeuw. Het vroegste verslag van hoe de Islam de Molukken bereikte, komt van de Hituees Hassan Suleiman, die ervan op de hoogte was dat prins Djamilu uit Djailolo de islam naar Hitu bracht tijdens zijn eerste bezoek in 1465, of in elk geval tijdens zijn tweede bezoek in 1480.

Het is echter waarschijnlijker dat handelaren uit Gujerat al veel eerder moslim steunpunten vestigden op de Molukken. Het bericht dat deze Perzische handelaren niet alleen in Java specerijen verhandelden, maar ook hun weg naar de Molukken vonden, wordt geloofwaardig door Bocchier die in 1518 schreef dat tien tot twaalf Perzische gezinnen zich voor enige tijd op Ambon hadden gevestigd en bezig waren met de verbreiding van de Islam.

Meer bewijs voor het werk van de Perzen kan gevonden worden in Haruku, waar plaatselijke islamitische tradities nog steeds sjiitische invloeden vertonen. De Islam werd volgens Rumphius (1695) in Hitu het officiële geloof na de terugkeer van Patih Tuban (of Patih Putih) uit Java, omstreeks 1510. Deze Hituese regent was volgens Ridjali naar Tuban gegaan om zich tot de Islam te bekeren en om de leer naar Ambon mee terug te nemen. (Manusama 1977)

De islamitische religieuze hoogwaardigheidsbekleders zijn ook een combinatie van echt islamitische en voormalige adat-functionarissen. Bovenaan de hiërarchie staat de radja, die in navolging van het traditioneel Islamitische politieke denken, zowel wereldlijk als geestelijk hoofd van de gemeenschap is. Men gelooft niet alleen dat de radja beschikt over sakti die hij kan gebruiken om zijn gemeenschap te beschermen, maar ook dat er een geestelijke band bestaat tussen hem en zijn volk (rakjat). Om deze band te versterken moet de heerser eens in zijn leven, bij voorkeur spoedig na zijn installatie, de upatjara kasih makan rakjat houden, een plechtigheid waarbij hij zijn hele gemeenschap moet voeden en die, zolang hij leeft, verantwoordelijk is voor zijn onderhoud. ‘omkeringsituueel’, waarin de algemene rollen van heerser en onderdaan

omgedraaid worden om de banden te versterken en de orde opnieuw te bevestigen. (Bartels D. 1994, p.176)

De persoon, die feitelijk belast is met alle religieuze zaken, is de imam besar (grote imam). Hij wordt door de radja aangesteld uit de clan die de erfelijke rechten op de functie bezit, en hij wordt meestal bijgestaan door een aantal andere imams. Hij wordt beschouwd als de opvolger van de mauweng besar, de grote priester van de kakean* en zijn officiële titel is kadli (van kadi:moslim-rechter).

* **Kakean**

Tijdens het verblijf op Tamena Siwa werd het volk door Upua de Kakean- en adatregels bijgebracht.

De Kakeanleer is het inwijdingsritueel van de 'geheime oude-mannenbond' op Nusa Ina. Deze leer heeft tot doel in dit aardse leven de 'mannelijke' ziel, de Akara te vinden en gezamenlijk met de Efaana, de Schepper Upua op de dodenberg Salahua te ontmoeten om de uiteindelijke glorie/zaligheid te vinden. De kakean -leer vreest de dood niet, maar zoekt die zelfs op in de vorm van zelfopoffering oftewel Kurban.

Kakean-genootschap is een geheim genootschap onder de Patasiwa van westelijk Ceram.

De imams staan aan het hoofd van iedere moskee(mesdjid), bestaande uit verscheidene chatib, die de preken houden, in rang gevolgd door de modin (muezzin) waar er ook verscheidene van zijn en die als taak hebben de gebeden te roepen. Het laagste in rang zijn de marbut, de koster van de moskeeën, die belast zijn met de zorg voor de moskeeën.

De vijf peilers van de Islam

De invloed van de traditionele adat gebruiken vind je ook terug bij de vijf peilers van de Islam. De Sjahadat (geloofsbelijdenis), de Salat (de vijf verplichte dagelijkse gebeden) de Puasa (het vasten), de Zakat (de religieuze belasting, de aalmoezen) en de Hadj (de pelgrimreis naar Mekka).

Sjahadat: Shahada (geloofsbelijdenis): 'Er is geen god behalve Allah en Mohammed is zijn Profeet'. Is volledig geaccepteerd, met als gevolg dat alle voorheen aanbeden goden het hebben begeven, waarbij Allah echter enkele hoedanigheden van Upu Lanite, waarvoor hij in de plaats kwam, behield. In tegenstelling tot de Islamitische leer is men niet van opvatting dat het menselijk lot volledig in Gods handen ligt. De voorouders hebben hun macht in de sociale sfeer behouden; ze waken over het geluk van de levenden en straffen overtredingen van de adat.

Hun blijvende betekenis wordt benadrukt door het grote feest waarop zij (voorouders) herdacht worden, Aroha te vieren op Mohammeds verjaardag (Maulud), Aroha lijkt te zijn voortgekomen uit een oude Alifuru-ceremonie, mata huwil genaamd, een symbolisch mensenoffer (Jansen 1977,113) ter ere van de voorvaderen. De viering is geïslamiseerd door toevoeging van voorlezingen, van de levensgeschiedenis van de profeet Mohammed en een bepaald gedeelte uit de Koran. Centraal staan nog steeds het symbolische nuttigen van een mens in de vorm van verschillende gerechten, zoals djuadal en tjutjur en een glas water, die op een groot blad worden gerangschikt in de

vorm van een lichaam. Het water staat voor bloed en verschillende soorten voedsel voor het hoofd, hart, lever, milt, ribben, ingewanden, navelstreng, enz.

De **shahada** verplicht het nakomen van religieuze plichten. De islam wordt beschouwd als een praktische godsdienst. In wezen bestaat er in de Islam geen scheiding tussen de Islam en de Staat, zoals dit in Nederland het geval is, namelijk een scheiding van Kerk en Staat. Je geloof is een manier van leven. Het komt tot uiting in alle aspecten van het leven.

Salat (De vijf verplichte dagelijkse gebeden), die zo'n centrale plaats in de Islam hebben, zijn in het Molukse dorp Hatuhaha volledig afgeschaft. De moskee is de hele week gesloten met uitzondering van de vrijdag voor het middaggebed. Afgezien van de islamitische feestdagen, als de moskee open is, is dit ook de enige keer dat er op de **beduk**, de grote trom, die elders in Indonesië wordt gebruikt om de gebedstijden aan te geven, wordt geslagen.

Ook de feestdagen verloren hun pan-islamitisch karakter en werden adat-rituelen. Zoals we al gezien hebben is Maulud een familiefeest. Zo is **Idul fitri** eveneens vooral een feest van de clan met gebeden in de rumah pusaka, voordat er een kip bij het huis van de radja geofferd wordt. Hari Hadj Akbar, het offerfeest op het hoogtepunt van de bedevaart naar Mekka wordt gebruikt om de dorpseenheid te vieren.

De Salat is de gebedsplicht. In de Nederlandse situatie is het aangepast aan de veranderende omstandigheden, onder andere als gevolg van de participatie in het arbeidsproces. Meestal wordt in de ochtend en 's avonds gebeden. Voor het bidden moet de moslim zich lichamelijk reinigen en geestelijk zich voorbereiden op het gebed. In een precies voorgeschreven houding, **met het gezicht gericht op Mekka**, gaat de moslim in gebed tot Allah.

De Molukkers in Ridderkerk en Waalwijk hebben een eigen moskee (**mesdjid**). In de moskee is gelegenheid voor de 'kleine wassing' (het gezicht, de handen en de voeten). Voor zowel mannen als vrouwen zijn er aparte ruimten.

Een jonge Islamitische Molukker zegt over de Islam het volgende:

'Voor veel islamitische Molukkers staat het moslim-zijn op de eerste plaats. Het Moluks-zijn komt op de tweede plaats. Als je geloof op een goede manier belijdt, zul je het Molukker-zijn op een goede manier tot zijn recht laten komen. De islam voor Molukkers is na ruim 72 jaar verblijf in Nederland op twee manieren te bekijken. Bij veel jongeren van de derde en vierde generatie zie je verwatering van de Islam. Datgene wat onze ouders weten en kunnen vind je nauwelijks terug bij de jongeren. Je moet je ogen daar niet voor sluiten, wil je er iets aan veranderen. Tegelijkertijd heeft de 'Kerusuhan' op de Molukken de jongeren meer bewust gemaakt van het geloof en de Islam. Ik ben dan ook goed gestemd dat de Molukkers in Nederland met elkaar in betrekkelijke harmonie leven. Het is al moeilijk om je als Molukker goed te leven en werken, laat staan als een goede moslim.'

Puasa (Ramadan)

De vastentijd in de Islam beslaat de gehele maand Ramadan, dat wil zeggen dertig dagen. In het dorp Hatuhaha op de Molukken is het teruggebracht tot slechts drie dagen, die direct voorafgaan aan Idul Fitri. Omdat deze heilige dag, zoals we zagen, op de vierde dag van de volgende maand gevierd kan worden, is het mogelijk dat de gehele vastenperiode plaatsvindt nadat Ramadan voorbij is. Bovendien worden de vaste gebeden, zelfs gedurende de **puasa**, genegeerd en wordt **terawih**, een vrijwillig avondgebed, dat gedurende het vasten elders wordt ingelast, als voldoende beschouwd. (Bartels D. 1994, p.180)

In tegenstelling tot het islamitisch gebruik duurt de dagelijkse vastentijd niet tot zonsondergang, maar wordt ze reeds sinds het middaguur, of na het nemen van een bad beëindigd. Volgens plaatselijke opvattingen beschouwt men zonsondergang als een onheilspellend tijdstip voor de beëindiging van het vasten, omdat dit de tijd is dat boze geesten het dorp binnenkomen. Gedurende deze periode wordt er wierook gebrand om de voorouders te eren.

Ramadan, vastenmaand, in de negende maand van het islamitisch manjaar. Het vasten is verplicht voor alle moslims, uitgezonderd vrouwen in de menstruatie- en kraamperiode, kinderen en zieken. Het vasten houdt in, dat men vanaf zonsopgang tot zonsondergang moet onthouden van eten, drinken, roken en sexueel verkeer. Dit kan als de Ramadan in de zomer valt, betekenen dat men zich vanaf vier uur in de morgen tot tien uur 's avonds zich hieraan moet houden (vooral in Nederland).

De betekenis van het vasten ligt vooral in het feit, dat gelovigen zich losmaken van aardse goederen en vreugden. Het kan worden beschouwd als boetedoening voor de zonden, maar ook als dankbetuiging voor al het goede. De maand Ramadan wordt beschouwd als de heilige maand, waarin eens de engel Gabriël met een met lettertekens bedekte stof aan de profeet Muhammed verscheen.

De Ramadan wordt afgesloten met een feest '**raja puasa**' (**Idul fitri**, letterlijk het feest van het ontbijt (**het suikerfeest**)*).

**Het Suikerfeest, Ramadanfeest of Eid-al-fitr (einde ramadan, Arabisch: عيد الفطر) is een islamitische feestdag waarop het einde van de vastenmaand ramadan gevierd wordt. Suikerfeest is in zowel België als Nederland de meest gehanteerde benaming voor het feest aan het einde van de ramadanperiode. De term is afkomstig uit de Turkse gemeenschap. In Turkije is de benaming Şeker Bayramı gebruikelijk, wat een verbastering is van Şükür Bayramı dat in de Ottomaanse tijd werd gebruikt. Şükür betekent dankbaarheid aan Allah. Dat de duiding van de zoete spijzen, die aan het einde van het vasten genuttigd worden hieraan ten grondslag ligt, is feitelijk onjuist.*

Arabisch

Het Arabische Eid-al-Fitr betekent 'feest van het breken (van het vasten)'. Eid of ied (عيد) betekent in het Arabisch: feest. Het woord is afgeleid van aud (terugkeren). Fitr (ontbijten) en iftar staan in relatie tot het verbreken van het vasten. Marokkaanse moslims gebruiken ook de term Eid-al-Saghir (عيد الصغير), Klein Feest (het Offerfeest wordt ook wel het Grote Feest (Eid-al-Kabir) genoemd).

Zakat

De godsdienstige belasting die werd geheven om de armen te steunen, werd in de beginperiode van de Islam in Hatuhaha waarschijnlijk onnodig geacht en lijkt tegenwoordig nog steeds een ondergeschikte rol te spelen. In een hechte gemeenschap, waar familiebanden en verplichtingen van het grootste belang zijn, was het volgens traditionele adat-wetten een vereiste dat de minder gefortuneerden verzorgd worden door hun familie en dorpsgenoten. Er was dus geen sprake van belasting, zoals in de stedelijke centra in het Nabije Oosten of elders. (Bartels D. 1994 p.180)

Zakat is de plicht om aalmoezen te geven aan mensen die arm zijn en je dient goede daden te verrichten. Terwijl vanuit de religie de zakat richtlijnen geeft aan relaties tussen mensen onderling, worden in de pela relaties deze richtlijnen gegeven vanuit de adat. Verplichtingen die voortvloeien vanuit pela relaties tussen islamieten en niet islamieten (bv. Batu Merah en Passo op Ambon) kunnen door islamieten nagekomen worden vanuit de **zakat**. (Rinsampessy E. 2008)

Moskee An-Nur Waalwijk

Molukse Moskee An-Nur (Het Licht). Architect Latief Perotti.

Op 4 maart 1989 werd de eerste paal geslagen door Imam Ohorella en op 27 oktober 1989 werd het gebouw opgeleverd door aannemer Pepping Bouw b.v. uit Kaatsheuvel. De opdrachtgever was de Rijksgebouwendienst.

De Hadj is de plicht om eenmaal in het leven een pelgrimstocht te maken naar Mekka.

Een moslim mag die pelgrimstocht pas maken als hij fysiek, financieel en geestelijk in staat wordt geacht dit te kunnen doen. Pas in 1959 is de eerste groep Molukkers op pelgrimstocht (Hadj) naar Mekka geweest. Hadj Ollong uit Ridderkerk is een moslim die naar Mekka is geweest en daarom draagt hij de titel Hadj. Voor de Molukkers in het algemeen, maar in het bijzonder voor de RMS -Molukkers was dr. H. Tan, een zeer gewaardeerde prominente moslim. Hij was ook lid van het kabinet van de RMS-regering in ballingschap in Nederland. Ook hij was een aantal keren op bedevaart geweest naar Mekka '**Keramat naik Hadj**'. De Kaabah is het heiligdom in Mekka. (Rinsampessy E. T 2008)

Islam en de Levenscyclus

Op Haruku en elders in de islamitische gemeenschap bleven de tradities rond de geboorte grotendeels onveranderd, maar werden in een islamitisch jasje gestoken. Ouders en functionarissen bidden gezamenlijk. Spoedig daarna kan een ceremonie plaatsvinden met een prominente rol voor de biang, waarbij enig haar van het kind wordt geknipt en begraven en het kind zijn naam krijgt. Het pasgeboren kind wordt zes dagen in huis gehouden. Op de zesde dag vindt een klein ritueel plaats, de zgn. kasih keluar anak (het naar buiten brengen van het kind) waaraan islamitische gebeden zijn toegevoegd.

Op tweejarige leeftijd wordt er nog een adat-ceremonie met gebeden, namelijk de katiana of **kasih turun anak**. Bij deze ceremonie wordt het kind voor het eerst buiten

het huis op de grond neer gezet. De familieleden van zowel vaders als moeders kant komen bijeen, maken *ketupat* en geven het kind dat te eten.

Besnijdenis. Hoewel de besnijdenis (**sunat**) geen vereiste is binnen de Islam, wordt die niettemin universeel beschouwd als een onmisbaar teken voor mannen dat men behoort tot de islamitische gemeenschap. De **tukang sunat** is verantwoordelijk voor het gehele dorp. Zijn functie is niet alleen erfelijk, maar wordt ook zo belangrijk geacht dat hij een vaste plaats heeft in de *saniri* (de dorpsraad). Ook gebeurt het dat elke clan zijn eigen tukang sunat aanwijst en dan is het niet erfelijk bepaald.

In de plaatselijke bahasa tanah worden ze *masaloa* genoemd net als in West-Seram de verzorgers van de jongens die worden ingewijd in de **kakean**.

Huwelijk. Voordat de bruid het ouderlijk huis verlaat en nadat zij bij het huis van de bruidegom is aangekomen worden er door vier verschillende moskeefunctionarissen gebeden gelezen die gericht waren tot **Allah** (God), *Nabi* (Profeet), *Malaekat* (de engelen) en *Arwah orang tua-tua* (de geesten van de voorouders).

Polygynie, het gehuwd zijn van een man met verschillende vrouwen, kende men reeds in de pre-islamitische tijden, maar het is tamelijk zeldzaam binnen de islamitische gemeenschap op de Midden-Molukken. **Sororale polygynie**, het gehuwd zijn van een man met twee of meer zusters tegelijk is niet toegestaan.

Dood. Eerst wordt het lichaam door de religieuze functionarissen volgens de instructies van de adat-oudsten gebaad. Daarna wordt het lichaam geheel in een kleed van ongebleekt katoen (*kain kafari*) gewikkeld, waarna gebeden wordt. Het gebruik van kisten, dat onder christenen gebruikelijk is, wordt overbodig geacht, tenzij de grond drassig is. Het lichaam wordt zijdelings in het graf gelegd, met het hoofd naar het noorden, de voeten naar het zuiden en het gezicht gericht naar het westen, naar Mekka.

Een kort gebed op de begraafplaats sluit de begrafenis, maar vaak fluistert men nog de geloofsbelijdenis in het oor van de overledene, opdat hij het niet vergeten zal en dus voorbereid is als hem aan de hemelpoort gevraagd wordt te bewijzen dat hij een ware moslim is. Overeenkomstig de adatgebruiken dragen de doodgravers witte kleren, symbolisch voor de dood en hebben zij zich magisch voorbereid door heilige graven te bezoeken.

Themabijeenkomst 3: De Portugezen

3.1. De sultans van Ternate en Tidore

De Portugezen hadden in 1511 al het Sultanaat Malakka veroverd en daarmee de handelsroute tussen de moslims en China afgesneden. De moslimheersers van Ternate vreesden voor de toenemende invloed van de christenen en wisten de Portugezen te verjagen. Deze verlieten het gebied en vestigden zich op Ambon, wat het centrum werd van Portugese activiteiten in de regio. De sultans van Ternate ontpopten zich als felste tegenstanders van de Portugezen. Het sultanaat groeide uit tot een belangrijke macht in de regio.

Eigenlijk had de eerste noodlottige ontmoeting tussen Europeanen en Molukkers, die een Europese overheersing van vierhonderdvijftig jaar inluidde, reeds enkele maanden eerder plaatsgevonden en wel in december 1511 op Banda. Alfonso de Albuquerque verloor, na zijn verovering van Malacca in hetzelfde jaar, geen tijd en zond een eskader van drie kleine schepen uit om op zoek te gaan naar de legendarische ‘Specerijeneilanden’. Ze stonden onder het bevel van zijn vriend, kapitein Antonio d’Abreu. Eén van de gezagvoerders van de schepen was Francisco Serrão de Fernão de Magelhães, ook bekend als Ferdinand Magellan, een goede vriend van Serrão. Later zou Serrão roem zou oogsten als de oorspronkelijke opperbevelhebber van de Spaanse vloot, die als eerste om de wereld voer.

Albuquerque had een Javaanse zeekaart gezien, waarop de Molukken waren aangegeven. Hij had bovendien het geluk dat hij voor de geplande expeditie een Maleise schipper, Nachoda Ismail, als gids kon inhuren. Voor het vertrek gaf Albuquerque strikte orders zich te onthouden van geplunder, te streven naar goede betrekkingen met de inheemse bevolking en hun gewoontes te respecteren. (Abdurachman 1974, 114).

D’Abreu en zijn metgezellen bereikten Banda na een voor die tijd, nogal rustig verlopen reis waarop zij slechts één schip verloren hadden, dat van Serrão, zonder verlies aan mensenlevens. Ze werden goed ontvangen en gedurende hun verblijf van een maand schijnen er geen onaangename gebeurtenissen te hebben voorgedaan. Volgeladen met nootmuskaat, foelie en wat kruidnagels keerden d’Abreu met zijn twee overgebleven schepen terug naar Malakka.

Op het moment dat de Portugezen Nusatelo bereikten, was het dorp gewikkeld in vijandelijkheden met dorpsbewoners uit het naburige Hoamoal. De Farangis, zoals de Portugezen genoemd werden, stemden erin toe hun gastheren te helpen en maakten zeer grote indruk op hen, hun musketten en hun bedrevenheid in het schieten. De roem van de Portugezen met hun fantastische wapens en wapenuitrusting verbreidde zich snel en bereikte de twee machtigste rijken van die tijd, de rivalen Ternate en Tidore. Beide koningen beseften onmiddellijk dat zij een voorsprong zouden verkrijgen in hun moordende strijd om de opperheerschappij, als zij zich konden verzekeren van de diensten van de goedbewapende buitenlanders. Beiden zonden afgezanten naar Hitu om de bezoekers te verleiden naar hun hof te komen.

De Sultan van Ternate, die drie van zijn broers met zeven kora-kora 4* zond, won de race, Serrão, die enkele mannen achterliet voor het toezicht op het pakhuis, nam de uitnodiging aan en werd de militaire raadsman van de koning tot aan zijn mysterieuze dood in 1521 (waarschijnlijk door vergiftiging).

Door Serrão's lot en de daaropvolgende beslissingen werden Ternate en Ambon de eerste steunpunten van de Portugezen op de Molukken en ontvingen beide eilanden tijdens hun bewind ook steeds de meeste aandacht van Portugal. Hoewel de Portugezen regelmatig handeldreven op Banda, hebben ze nooit geprobeerd daar hun gezag te vestigen, zoals de Noord- en Midden-Molukken. Bijgevolg behielden de nootmuskaat-eilanden de enorme voordelen van vrijhandel met iedereen, tot de Nederlanders hieraan een abrupt einde maakten.

** De kora-kora is een groot roeischip, soms met honderden bemanningsleden, ook aangeduid als staatsieprauw of vlerkprauw. De kora-kora was op de Specerij-eilanden (Molukken) in gebruik als oorlogsschip en voor ceremonieel vertoon. Minstens vanaf de Portugese tijd en gedurende de hoogtijdagen van de VOC in de 17e eeuw werd dit type gebruikt.*

3.2. Spaanse Intermezzo

De Portugese Fernão de Magelhães verwachtte goed te worden beloond door Portugal bij zijn terugkeer, omdat hij gedetailleerde verslagen van Francisco Serrão bij zich had, maar dat gebeurde niet en verbitterd vertrok hij naar Spanje. Magelhães vertrok naar Spanje, de rivaal van Portugal, waar hij Serrão's verslagen gebruikte om de koning van Spanje ertoe te bewegen een vloot van vijf schepen uit te rusten, met als opdracht de Molukken via een westelijke route te bereiken en daarna de eilanden op te eisen voor de Spaanse kroon.

Voordat Magelhães in augustus 1519 vertrok, beseften de Spanjaarden heel goed dat hun aanspraak op de Molukken in strijd was met het Verdrag van Tordesillas (1494), waarin Paus Alexander IV de zojuist ontdekte nieuwe Wereld verdeelde in twee helften, waarvan het Westelijk deel aan Spanje en het Oostelijk deel aan Portugal gegeven werd. De Molukken lagen op het Portugese halfrond, maar de Spanjaarden losten het probleem op door de zeekaarten te vervalsen en de Molukken westwaarts, dus binnen hun eigen domein, te situeren.

De laatste Spanjaarden verlieten Tidore tenslotte in 1533 nadat Keizer Karel V zijn aanspraken op de Molukken aan Portugal verkochten. Hij zond een voornam missie, geleid door de edelman Naik, naar Europa om daar een vriendschapsverdrag te sluiten met koning Philip.

3.3. Molukse diplomatie in Europa

De Sultan van Ternate, Baab -Ullah, misschien wel de grootste Molukse heerser in de Portugese periode, was zo scherpzinnig te beseffen, dat de veranderde machtsverhoudingen op het Iberisch schiereiland en het tegelijkertijd veranderde politieke klimaat in Europa, hem misschien de kans gaven om zich voor altijd van de gehate Portugese overheersing te ontdoen. Hij zond edelman Naik naar Europa. Naik verwierf wel bondgenoten als de leiders van Makassar, Borneo, Java en Atjeh, maar

kwam met lege handen terug uit Europa, in de wetenschap dat niet-Europese mogendheden weinig serieus genomen werden in Europa.

3.4. Portugese Kolonialisme

De belangstelling van de Spanjaarden voor de Specerijeneilanden nam pas toe tegen het einde van de 15e eeuw, nadat ze Columbus hadden uitgezonden om een westelijke route te zoeken. Portugezen en de reis langs de Westkust van Afrika. Pas toen Vasco da Gama met goed gevolg een reis om de Kaap had gemaakt (1497-1499) was de weg naar Indië vrij en dat werd dan ook in weinig dan tien jaar bereikt.

Handel en Machtspolitiek

Om zich te verzekeren van volle scheepsladingen specerijen bouwden de Portugezen meteen handelsposten (feitoria) en pakhuizen (loja) zoals Serrão op Hitu en op Ternate deed. Al spoedig daarna werden sterke stenen vestingen (fortaleza) gebouwd om de handelsgemeenschap te beschermen, die gewoonlijk binnen de fortificaties woonde. De Portugezen slaagden er niet in een specerijenmonopolie te vestigen, door gebrek aan mankracht. Ze konden eenvoudigweg niet overal aanwezig zijn, waar specerijen werden verkocht.

Rassenvermenging

Bij hun pogingen de veroverde gebieden te beheersen, gebruikten de Portugezen nog een methode: huwelijk tussen hen en de inheemse bevolking. Bovendien was het tevens een eerste stap op weg naar permanente kolonisatie. Na de verovering van Goa (India) ging Alfonso de Albuquerque over tot de stelselmatige bevordering van gemengde huwelijken wat gedurende de hele verdere Portugese periode in het Oosten een gebruikelijk patroon bleef. Hij was van mening dat een getrouwde man een betere kolonist was dan een teugelloze vrijgezel die voortdurend op jacht was naar inheemse vrouwen. Dit beleid werd bekrachtigd door een Koninklijk Besluit van 15 maart 1518, en de zogenaamde casados, getrouwde mannen die zich vestigden en de grond bewerkten, kregen stukken land als geschenk.

Orfãs del Rei, de 'wezen van de koning'. Dit waren huwbare meisjes die op kosten van de Kroon naar de overzeese gebiedsdelen werden gestuurd, voorzien van een bruidsschat in de vorm van een lagere overheidsfunctie voor degene die met haar zou trouwen.

Ook op Ambon gingen de Portugezen vrijelijk wettige of onwettige verbintenissen aan met inheemse vrouwen. Rond de Portugese nederzettingen ontwikkelden zich 'mestiezen'-gemeenschappen.

Volgens de Ambonese gewoonte buitenechtelijke kinderen op te nemen in de patrilineaire clan van de moeder, kregen ze de achternaam van de grootvader van hun moeders kant en de volledige rechten op het land van de clan. Op deze manier konden zij, tenzij ze anders verkozen, volwaardige leden van de dorpsgemeenschap van hun grootvader worden (p.203 Bartels D.)

Er zijn nog meer dan twintig clans in verschillende christelijke dorpen op Leitimor, die **Portugese achternamen** dragen waarvan de spelling en uitspraak soms enigszins zijn veranderd, zoals de namen De Fretes (De Freitas), Tessera (Teixeira), Dias, Alfons, Da Costa, Da Silva, Parera, Piris etc.

In **Hatalai** hebben negen van de twaalf land bezittende oorspronkelijke clans een Portugese achternaam. Er is er een gelijkenis waar te nemen tussen de hemden die door de mannen gedragen worden bij adat-vieringen en de hemden die traditioneel in het Portugese dorp Ribatejo gedragen worden. 'Hatalai' op Ambon en 'Atalai' een dorpsnaam in Portugal. Het kan zijn dat de 'Portugese' clans in Hatalai mogelijk de nakomelingen zijn van mannen uit deze provincie (Da Franca).

De Portugezen gebruikten in hun koloniën al in de zestiende eeuw de term *mardicas*, afgeleid van het Sanskriet-woord *maharddhika*, "zeer rijk, voorspoedig of machtig". In het oude Java werd daarmee bedoeld op een vrij man, iemand die niet meer in slavernij of pandelingschap (schuldsavernij) leefde.

Orang Mardika (burgerklasse) (afgeleid van Merdeka), vrijheid. Het waren voormalige Portugese slaven, die oorspronkelijk uit Goa, Malakka, Tenate en Tidore kwamen, maar sommigen waren ook van Afrikaanse of Braziliaanse afkomst. Toen ze christen werden, kregen ze de vrijheid van hun voormalige meesters. Op Ambon vestigden zij zich in hun eigen wijk, die tot op heden de naam Mardika draagt.

Jordao da Freitas, een handelaar en scheepskapitein droomde van een christelijk rijk. Hij werd in 1543 capitao op Ternate en zond zijn neef Vasco da Freitas naar Ambon om bezit te nemen van zijn landconcessie.

Moeilijkheden met zowel het Portugese bestuur in Goa als de pas gekroonde felle moslim koning Haram op Ternate verhinderden echter, dat Jordao zijn ambitie om zijn nederzetting te ontwikkelen naar Braziliaans model, kon verwezenlijken. Nadat hij in 1555 in Goa was gestorven, werd de kolonie op Ambon onder zijn erfgenamen voortgezet, maar de ontwikkeling stagneerde. Bergdorpen in Leitimor hebben een groot aantal Portugese clannamen. De dorpen Hatalai, Kllang, Naku en Ema verwijzen naar de Portugese namen De Freitas en Rodrigues, namen van Portugezen, die in die streek te vinden zijn.

Societas Jesu. De verbreiding van het Portugese kolonialisme via het evangelie van Christus.

De onverbreekelijke band tussen politiek en religie kwam voort uit de Padroado Real, ofwel het Koninklijk Beschermheerschap van de Kerk. De kroon was daardoor

verantwoordelijk voor de rooms-katholieke kerkelijke vestigingen en missies in de koloniën en kon ze dus gebruiken voor zijn eigen politieke doeleinden. Toch betekende dit niet dat het kerstenen van 'heidene' slechts om redenen van politiek eigenbelang werd bedreven. De verspreiding van het christendom werd veeleer gezien als een serieuze missie en een rechtvaardiging van de gebiedsuitbreiding en zelfs onderdrukking. Heel wat dienaren van de Kroon vonden zichzelf goede christenen en zelfs enkele van de meest meedogenloze waren van overtuigd dat ze handelden in naam van god.

De katholieke Portugezen probeerden ze vaak ze aan te passen aan en in te bedden van hun eigen christelijke systeem- wat het uitgesproken plaatselijk karakter van het katholicisme overal ter wereld verklaart.

Vanaf kort na de oprichting in 1540 stond de **Societas Jesu**, of **orde der Jezuïeten**, aan de spits van Portugees missie-activiteiten. De Jezuïeten onderscheiden zich als grote beschermers van inlandse volken en slaven tegen de buitensporigheden van bestuurders en kolonisten. Ook wezen ze op het belang van het onderwijs en stichtten ze overal waar ze kwamen scholen. De protestanten waren van mening dat de Jezuïeten kosten noch moeite spaarden, ijver noch gevaar om hun doel te bereiken, ter meerdere Glorie Gods. (Boxer 1972 p. 207)

Vanaf de aankomst op Ambon in 1546 van een van de grootste Jezuïeten-zonen, de Bask Franciscus Xaverius, waren ze bijna de enigen verantwoordelijk voor de bekering van een groot gedeelte van de Midden-Molukken en voor het in standhouden van het geloof tijdens het vervolg van de 16e eeuw, ondanks verwoede pogingen van islamitische zijde om het uit te roeien. Massale bekering komt niet alleen door religieuze argumenten. Het vindt hoofdzakelijk plaats door economische redenen en gemakkelijke en gestadige voedselvoorziening 'rijstchristenen', maar ook vaak gedwongen door het zwaard.

3.5. Christendom als krachtbron

De eerste grote zeeslag tussen islamitische en Portugese strijdkrachten was in 1538. Antonio de Galvão, destijds capitão op Ternate, had gehoord dat er zich een vloot van tien grote jonken uit Java, Banda, Makassar, Hitu en ook enkele niet-islamitische Ambonezen bij de kust van Hitu had verzameld. Het doel was om vandaar naar de islamitische noorden te varen om er artillerie en andere wapens te ruilen tegen een lading specerijen.

Galvão beantwoordde dit door Diogo Lopez de Azevado op hen af te sturen met een vloot van vijftientig kora-kora bemand met veertig Portugezen, tweehonderd man van Ternate en tweehonderd van Tidore. Azevado verraste zijn vijanden volledig bij het dorp Mamala en bracht hen een verpletterende nederlaag toe. Hij onderwierp vervolgens het hele schiereiland door overreding, geweld en veroverde de vesting Varanula op Hoamoal, ondanks haar veilige ligging en vierhonderd kanonnen, waarbij duizend verdedigers door hem gedood of gevangengenomen werden. (Schurhammer 1963 p.208)

Na de rampzalige nederlaag bleven alle veroverde moslimdorpen trouw aan hun geloof in Allah, de Almachtige en bekeerde zich niet één tot het christendom.

De Ambonezen konden zelfs getuige zijn van de geheimzinnige overdracht van deze krachten in de vorm van het heilige brood en de heilige wijn, die zij door vlees en bloed van hun God tot zich namen om hen kracht te geven. Dit komt overeen met het idee dat het drinken van bloed of het eten van hersenen van verslagen vijanden, hen magische

krachten zouden geven. Als symbool Een groot houten kruis in ieder dorp. De *oude adat-godsdiens*t bestond nog steeds naast het christendom. De christelijke God werd opgevat als een extra krachtbron van bovennatuurlijke kracht.

De bereidheid van de radja's om de doop te ontvangen kan verklaard worden uit het feit dat zij degenen waren die onmiddellijk en direct profiteerden van zo'n stap. Het stelde hen in staat om zich iets van de Portugese politieke macht toe te eigenen en zo hun persoonlijke status en prestige te vergroten, wat tot uitdrukking kwam in ambachtelijke versierselen, de eretitel 'Dom' en een Portugese voor- en achternaam.

Deo, Optima Maximo aan God, de beste en hoogste gewijd. Titel in de rooms-Katholieke kerk.

Dom, titel van een priester in een oude kloosterorde, dominus=heer.

Alle nieuwe bekeerlingen kregen bij de doop een christelijke naam en werden automatisch Portugees burger, overeenkomstig het beleid van de Kroon in Azië, dat godsdiensdienst en niet kleur of ras het criterium moest zijn voor het verlenen van volwaardig Portugees burgerschap en dat alle bekeerlingen behandeld moesten worden als gelijken van de Portugese geloofsgenoten. (Boxer 1972 p.43) Dit beleid schijnt ook gevoerd te zijn ten opzichte van slaven, de eerdergenoemde *orang Mardika*, die hun vrijheid verkregen als zij christen werden.

3.6. Het tanen van de Portugese macht

Hebzucht was de meest voorkomende eigenschap onder de Portugese ambtenaren op de Molukken. De meesten zagen hun ambtsperiode als een enkele gelegenheid om zichzelf te verrijken.

Eén van de zwakheden van het Portugese beleid was de snelle roulatie van ambtsdragers. Die maakte het voor ambtenaren onmogelijk om zich in te werken, deskundigheid te ontwikkelen en een beleid op langere termijn uit te stippelen. Dit leidde tot vervreemding van de inheemse leiders en bevolking.

Het gevolg opstanden op Ternate, Ambon of elders. Hoe langer zij bleven des te wraakzuchtiger de Molukkers werden en des te vastbeslotener de Portugezen eruit te gooien.

3.7. Moslimverzet

Rond 1555 eigende Duarte d'Eça zich de jaarlijkse kruidnagelooft toe van het eiland Makian, die traditioneel toekwam aan de vorsten van Ternate en Tidore. Hairun, een moslimse vazal van de Portugezen protesteerde en werd prompt, samen met familieleden, gekerkerd. Hairun droeg Portugese kleren, had een Europese levensstijl aangenomen en was goed thuis in de kunsten en letteren en had lange filosofische gesprekken met Franciscus Xaverius en regeerde over Ternate tussen 1546 en 1570 totdat hij werd vermoord door de Portugezen ondanks het feit dat hij op de troon was gezet door de Portugezen. Hij was creatief in het uitspelen van Molukse machthebbers tegen de Portugezen, onder wie Djailolo. (Abdurachman 1974, p.125, p.212)

De opstand van Baab-Ullah.

De oudste zoon van Hairun, Baab-Ullah, zweerde dat hij beloofde niet te rusten, voordat de laatste Portugees uit de Molukken verdreven was.

Na de dood van Baab-Ullah in 1583 kwam het gevaar van aanvallen nu van Banda en Hoa-Moal, die erin slaagden de moslims uit het hele gebied te verenigen in een Heilige oorlog tegen de Portugezen, die weinig steun ondervonden van de Spanjaarden die inmiddels hun opperheren geworden waren.

3.8. Nederlandse bemoeienis.

Het einde van de zestiende eeuw betekende ook het begin van het einde van de Portugese overheersing op de Molukken. In maart 1599 deed een Nederlands eskader, onder het gezamenlijke bevel van de vice-admiraals Wijbrand van Warwijck en Jacob van Heemskerk, Hitu aan. De *kapitan* van Hitu ontving de Nederlanders goed. Omdat er te weinig kruidnagelen waren voer van Warwijck naar Ternate en Van Heemskerk naar Banda. In 1600 verscheen bij Hitu het volgende Hollandse schip onder bevel van Steven van der Haghen. Hij slaagde erin de volle lading kruidnagels te bemachtigen en een fort te bouwen op Hitu, Kasteel van Verre genaamd, waar hij een klein garnizoen achterliet. De kleine, gedemoraliseerde Portugese strijdmacht in het Ambonese fort, onder bevel van Caspar de Mello, had te weinig munitie om serieus te overwegen het fort te verdedigen. Het werd zonder slag of stoot overgegeven. Aan de Portugese heerschappij in de Molukken was onopvallend genoeg een einde gekomen.

3.9. De Portugese erfenis

Taalinvloed

De Portugese invloed komt het duidelijkst tot uitdrukking in de taal. De Maleise dialecten op de Molukken bevatten nog steeds een groot aantal Portugese woorden, waarvan sommigen alleen maar op de Molukken worden gebruikt, of alleen op bepaalde eilanden of delen daarvan, terwijl een aantal deel is gaan uitmaken van de *Bahasa Indonesia* zoals: (medja; kadera; geredja,) (kedju, mantega, tjapeo, kemedja, tjenela, lenso, sepatu)

Portugese verwantschapstermen (kunjado, komader, kompader (peetmoeder en peetvader).

Aanspreekvormen, Njora, njonja, njong, het gewone jij ose.

Andere ingevoerde vruchten: ananas (nanas) aardappelen (patatas, batatas) maniok (ketela, katela).

Portugese plant was de tabakspiant (tembakau, tabaku) pipa (pijp) sigaar (tjerutu).

Dieren: schildpad (teteruga); duif (pombo) waterjuffer (andorinjo)

Koerier (marinjo); vlag (bendera)

Christelijke begrippen: Kerstmis (natal), Pasen (paskah), altaar (altar), psalm/gezang (kantar) kerk (geredja)

Ziekten: kaskadu, (huidziekte)

Dansen quadrille (katredji), polonaise.

Tijdsbegrippen uren (horas)

Men dient echter het Molukse christendom te beschouwen als een blijvend teken van de Portugese cultuur op de Molukken. Hoewel de Molukse christenen al sinds de 17^e eeuw het calvinistische protestantisme aanhangen, werden ze niet echt ‘opnieuw bekeerd’.

Hen bleef weinig anders over dan protestants te worden, toen de Nederlandse dominees, na een beginperiode van verwaarlozing, de draad opnamen waar de katholieke priesters waren gebleven en hen langzaam naar hun eigen beeld vormden.

Themabijeenkomst 4: De Nederlanders en de Vereenigde Oost Indische Compagnie (V.O.C.)

Vereenigde Oostindische Compagnie

4.1. De vestiging van het specerijenmonopolie en de VOC

De Portugese overgave van Ambon aan Steven van der Hagen in 1605 markeert het begin van de verstengeling van het lot van de Molukkers en de Nederlandse politiek. Gedurende drie en een halve eeuw zouden de Nederlandse koloniale heersers het wel en wee van de mensen van de Specerijeneilanden bepalen in een eenzijdige machtsrelatie.

Zelfs in het postkoloniale tijdperk bleven de Nederlanders het lot van de Molukkers beïnvloeden door de Nederlandse politiek ten aanzien van de Republiek Indonesië. Drie perioden worden onderscheiden:

1. De periode van onderwerpen en onderdrukking, die zo'n 200 jaar heeft geduurd.
2. Een periode van nauwe samenwerking tijdens de laatste 150 jaar van het Nederlands kolonialisme in het voormalig Nederlands-Indië, het huidige Indonesië.
3. Postkoloniale tijdperk met de komst van 'Ambonese' -lees Molukse KNIL-militairen en hun gezinnen in Nederland en de huidige slavernij discussie.

De Spanjaarden vielen in 1568 Nederland binnen. Dit leidde tot een langdurige oorlog, die eindigde met de onafhankelijkheid van de Noordelijke Nederlanden in 1648 bij de Vrede van Münster (Duitsland). Inmiddels was de voormalige 'supermacht' Spanje, in een tijdperk van verval geraakt, terwijl de Nederlanders zich ontwikkelden tot de belangrijkste zeemogendheid van de 17^e eeuw.

In de 16^e eeuw was Lissabon onbetwist het centrum van de internationale handel, al moest het gaandeweg rekening houden met de opkomende macht van Amsterdam en Holland. De opkomst van Amsterdam was te danken aan de Oostzeehandel in granen en bont en aan de Haringvisserij: de producten daarvan werden onder meer naar Lissabon doorgevoerd, waar ze verhandeld werden tegen van de Molukken afkomstige specerijen. Deze handelscontacten werden echter bemoeilijkt door de onafhankelijkheidsoorlog die de Republiek der Verenigde Nederlanden voerde tegen Spanje. Aanvankelijk wisten de Hollandse schepen het door Spanje uitgevaardigde handelsverbod nog wel te ontduiken, maar in 1585 volgde een algemene beslaglegging van schepen in de havens van Portugal, die inmiddels onder Spaans beheer stonden.

4.2. Het uitschakelen van de Spaanse koloniale handel

Om de overname van de Spaanse koloniale handel mogelijk te maken, werden compagnieën opgericht om de handel op Oost-Indië zelf ter hand te nemen. Aanvankelijk werd geprobeerd de route langs benoorden Rusland, maar die liep vast in het ijs. Later ruste een Amsterdamse compagnie, de Compagnie van Verre, een vloot uit om langs de zuidelijke route, rond Afrika, naar de Specerijeneilanden te varen. De vloot begon de reis vanaf Texel in 1595 en begon met een kleine lading specerijen.

Terwijl de eerste Nederlandse expeditie er niet in slaagde de Specerijeilanden te bereiken, ze kwamen niet verder dan Java, bleken van Warwijck en Van Heemskerk in 1599 en Steven van der Haghen in 1600 hier wel toe in staat. Toen Van der Haghen in 1605 terugkwam, was hij al in dienst van een nieuwe aandelen maatschappij: de legendarische Vereenigde Oost-Indische Compagnie, of VOC zoals de Compagnie meestal genoemd werd.

Met de oprichting van de VOC werden alle andere compagnieën opgeheven (het werk van Johan van Oldenbarnevelt, gedeputeerde van de Staten-Generaal) en kreeg ze een monopolie positie. De VOC was een particuliere organisatie, waarvan iedere inwoner van de Republiek aandelen kon kopen.

Het handvest van de VOC was de grondslag voor de geboorte van een groot Europees Imperium in Azië, een rijk dat driehonderdvijftig jaar heeft bestaan, bijna twee keer zo lang als de VOC.

Specerij-monopolie

Vanaf het begin waren de Specerijeneilanden het voornaamste doelwit van de VOC. Op de Molukken wilde de compagnie zich niet alleen ontdoen van Europese concurrenten, zoals de oude mogendheden Portugal en Spanje en de andere opkomende zeemacht Engeland, maar ze wilde ook, voor eens en vooral de Javaanse, Makassarse en andere inheemse handelaren verdrijven. De Molukken zouden hun specerijen alleen aan de VOC mogen verkopen. De Heren Zeventien (bestuursraad VOC) gaven duidelijke instructies dat het specerijenmonopolie tot stand gebracht moest worden, door middel van verdragen en met geweld.

Het echte gevaar kwam van de Engelsen, die overal in Indië de Nederlandse activiteiten vestoorden. Toen de Nederlandse Gouverneur-Generaal Jan Pieterszoon Coen met de Nederlanders van Bantam vertrok naar Djakarta, die in 1621 omgedoopt werd in Batavia en de hoofdstad van het nieuwe Nederlandse koloniale rijk zou worden, waren de Engelsen zo overmoedig dat zij aan de overkant een fort bouwden. De Engelsen handhaafden zich eveneens op Banda en slaagden er zelfs in een kleine handelspost op Ambon te vestigen. Coen, die de geschiedenis zou ingaan als één van de meest vastberaden en efficiënte, maar ook een van de meest wrede en meedogenloze VOC bestuurders, zou eens en vooraltijd af moeten rekenen met de kwestie van de hinderlijke Engelse tussenkomst.

Nadat hij het Engelse fort en het Javaanse paleis in Djakarta in vlammen had doen opgaan, richtte Coen zijn aandacht op Banda. Daar had de onverzoenlijke bevolking, van harte aangemoedigd door de Engelsen, het specerijenmonopolie openlijk getart en toen Admiraal Pieterszoon, Verhoeven in 1609 probeerde om de naleving af te dwingen, werd hij in een hinderlaag gelokt en samen met zeventwintig van zijn mannen afgeslacht.

4.3. Jan Pieterszoon Coen

Coen, een lager geplaatste koopman onder Verhoeven, heeft het ‘verachtelijke Bandanese verraad van 1609’ nooit vergeten of vergeven. Als Gouverneur-Generaal, beraamde hij het plan om de eilanden in te nemen met een overweldigende krijgsmacht en de inheemse Bandanezen uit te roeien of naar elders over te brengen. Ze zouden dan als arbeidskrachten vervangen worden door geïmporteerde slaven, met aldaar gevestigde Nederlanders als opzichters, om zich zo van een vaste productie van nootmuskaat en foelie te verzekeren en tevens de Engelsen de gelegenheid te ontnemen nog langer handel te drijven op Banda.

Coen arriveerde met een geweldige strijdmacht op Banda in het begin van 1621. Wat volgde was een van de donkerste momenten in de geschiedenis van het Europese kolonialisme. Het vormde één van de eerste en meest weerzinwekkende voorbeelden van systematische genocide (volkerenmoord). In een orgie van moedwillige verwoesting werden dorpen platgebrand en met de grond gelijk gemaakt, nootmuskaatbomen vernietigd en bezittingen verbeurdverklaard. Honderden

Bandanezen werden of afgeslacht of in Batavia verkocht als slaven. Toen Coen bevel gaf een blokkade in te stellen, waardoor voedselvoorraden onbereikbaar werden voor de

Jan Pieterszoon Coen

bevolking, die zich verborgen hield in de heuvels, en vluchtroutes via zee werden afgesneden, stierven duizende mensen van kou, honger, ziekten. Nog meer mensen pleegden zelfmoord door van de rotsen hun dood tegemoet te springen. Van de geschatte 15.000 mensen van de bevolking van Banda, schijnt niet meer dan een duizendtal het er op de eilanden levend te hebben afgebracht. Een paar slaagden erin de blokkades te ontwijken en vonden een toevluchtsoord op Seram, Aru en Kei.

De gruwelijkheden waartoe opdracht werd gegeven door de Compagnie behelsden ook executies door onthoofding en vierdeling, uitgevoerd door Japanse soldaten die soms bij wijze van spel de afgehakte hoofden rond de voeten van andere doodsbangen gevangenen lieten rollen. (Hanna, 57)

Op bevel van Coen werd landbouwgrond verdeeld in percelen, of perken (tuinconcessies) die werden toegewezen aan *perkeniers* (bevoegde planters), meestal gepensioneerde soldaten of *burgers*. Zij werden als pachters van de VOC beschouwd en hun nootmuskaat moest geleverd worden tegen vastgestelde prijzen. De Compagnie had voor rijst en andere benodigdheden, en voor slaven, tegen gunstige prijzen, te zorgen.

De slaven kwamen van Mozambique, Arabië, Perzië, Malakka, China, Japan, Bengalen, schiereiland Coromandel (Nieuw -Zeeland) en Pegu (stad in Birma).

Verzet en onderdrukking

Vanuit Moluks standpunt was er maar één onafhankelijkheidsoorlog, die van ca. 1618 tot 1656. Hebzucht, ambitie van de dorpschouften 'orang kaja', had collaboratie tot gevolg.

Uitvoering van het specerij-monopolie

Spoedig na de gedwongen aftocht van de Engelsen concentreerden de Nederlanders zich volledig op een rigoureuze handhaving van het specerijenmonopolie onder de inheemse bevolking. De belangrijkste haard van onrust was de grootste kruidnagel producerende streek op de Midden-Molukken: het Seramese schiereiland Hoamoal.

Van Speult, een zeer geharde en meedogenloze man, verzocht om een grote hoeveelheid soldaten, munitie en voedselvoorraden en stelde voor Hoamoal te veroveren. Alle vrucht- en kruidnagelbomen te verwoesten en de bevolking te verjagen. Deze suggestie bevatte de kern van het latere VOC-beleid voor de invoering van het specerij-monopolie.

4.4. Hongi-tochten

Een strijdmacht bestaande uit beroepssoldaten en inheemse troepen uit Ambon-Lease, waarvoor elk dorp, naar gelang de grootte, een vastgesteld aantal mannen en oorlogspauwen moest leveren. Voor het onderhoud ervan waren de dorpen zelf verantwoordelijk. Naast deze militaire expedities waren er strafexpedities en regelmatige inspectiereizen, die alle tezamen *hongi-tochten* genoemd werden.

Hongivloot van Ternate op weg naar Ambon in 18

Verzetshelden

Rond de bevelvoerende zeeofficieren (kapitan laut) van Ternate, Kiatjili Ali en Saidi concentreerde zich het Ambonese verzet. Zij waren dappere leiders in de strijd tegen de Nederlanders. Andere verzetshelden waren de Hituezen Halaene, Kakiali, Ridjali en Tolukabessy. Onder de christenen neemt Jan Pays, die opgeleid was als prediker in Nederland, de leiding. Hij was ongetwijfeld de meest prominente leider van het christelijk verzet. Uit angst voor repercussies liet gouverneur De Vlaming hem in 1653 in het geheim onthoofden en in vieren delen. De dag daarna werden zijn lichaamsdelen getoond aan de raad van *orang kaja* om elke gedachte aan verzet de kop in te drukken (Bokemeyer, 215, Rumphius, 1910, II, 56)

Algemeen verzet

De strategie van de ‘verwoeste aarde’ om het specerij- monopolie in te voeren, begon met de vernietiging van ongeveer veertigduizend kruidnagelbomen en talloze kokospalmen en fruitbomen op Hoamoal, in een tijdsbestek van vijf weken. Tegelijkertijd werden zeven versterkte steden en vele dorpen platgebrand en tweehonderd zeewaardige schepen vernietigd. Deze expeditie werd aangevoerd door Van Speult en zijn opvolger Jan van Gorcum en betekende het begin van de ‘tweede Ambonse Oorlog’ in 1625.

De stuwende krachten achter de nieuwe oproer waren de *Kimelaha* Leihato en Luhu op Hoamoal. Na talloze opstanden op tal van plaatsen bereikte de tweede oorlog zijn hoogtepunt in een verbitterde strijd met Hitumessen, die in 1633 een sterk bergfort, Wawani, hadden gebouwd. Onder leiding van Kakiali en Tamalessi hielden ze dat vol tot 1635. Toen namen de Nederlanders Kakiali en andere rebellenleiders gevangen en namen ze met hulp van *de radja van Hitu, Tanahitumessen*, die een verrader van de eigen zaak geworden was. De *kapitan laut Kiatjili Sibori van Ternate* ondermijnde *de anti-Nederlandse activiteiten van de kimelaha* ondermijnde.

Voor de Ambonese moslims vormde de strijd tegen de Nederlanders en hun christelijke Ambonese medestanders, een *Peran Sabil*, ofwel ‘Heilige Oorlog’, tegen ongelovigen. De *imam Sifar al-Ridjali*, één van de rebellenleiders, beroept zich in zijn ooggetuigenverslag van de oorlog op het gezag van de islamitische geleerde Sanusi, door te herhalen dat sterven in een Heilige oorlog, volgens de Islam, rechtstreeks naar de Hemel voert. Hij voegt eraan toe dat dit de reden was waarom alle islamitische *negeri* zich bij de strijd tegen de Nederlanders aansloten. (Ridjali in Manusama 1977, 204)

Een algemene opstand van alle Ambonezen, ‘de derde Ambonse oorlog’ (1636-1637), ontbrandde toen de christenen op Leitimor, met uitzondering van Mardiuka en Nusaniwe, de bergen invluchtten. Aan de andere kant van de baai voegden Alang, Hatu, Liliboi zich bij het islamitische Wakasihi in de bergen. Op Haruku kwamen zowel christenen als moslims in opstand. Op Honimoa (Saparua) bleven alleen Ulath en Tuhaha trouw aan de compagnie. Alle dorpen van Nusalaut werden afvallig en veel kustdorpen van West-Seram scheidden zich af.

4.5 De opstand van Pattimura

De teloorgang van de VOC

Het specerijenmonopolie kreeg een knauw toen de Fransen erin slaagden om kruidnagel-zaden de Molukken uit te smokkelen en in 1770 zelf plantages op stichten op Réunion (een eiland ten oosten van Madagaskar (Afrika) en Mauritius.

Corruptie woekerde in alle geldingen van het koloniale bestuur, met de gouverneurs vaak als grootste zondaars. Door zowel de VOC als de inheemse bevolking op te lichten, vergaarden de meesten tijdens hun ambtsperiode grote rijkdommen. Onderwijs en godsdienstonderwijs werden schandelijk verwaarloosd. De Nederlandse predikanten hadden ook slaven en waren zelfs betrokken bij de bloeiende slavenhandel.

Engels interregnum

Toen de VOC, diep in de schulden, op 31 december 1799 ophield te bestaan, behoorde Ambon niet langer tot de bezittingen van de Nederlandse overheid. In 1796 hadden de Britten Ambon bezet. Dit Engelse tussenbestuur liep af in 1803. Het tweede interregnum begon in 1810 en duurde 7 jaar. De Engelsen waren tijdens hun bewind soepeler met betrekking tot het specerijenmonopolie.

Een van de Engelse bestuurders was Byan Martin, een vroom man. Hij gaf in 1815 toestemming aan de Nederlandse zendeling Joseph Kam van het Nederlandsch Zendingsgenootschap, om op Ambon te werken. Hij wordt vaak de tweede apostel van de Molukken genoemd (na Franciscus Xaverius).

Toen de Nederlanders in 1817 het bestuur overnamen gaven de Molukkers openlijk blijk van hun afkeer tegen de Nederlanders.

Opstand van Saparua

De leider was Thomas Matulesy, een geletterd man, geboren in het dorp Haria, en was sergeant-majoor geweest in de door de Britten opgerichte militie. Hij was een vroom christen. Hij gebruikte de Bijbel als rechtvaardiging van de opstand. Matulesy werd gearresteerd door luitenant Pieterse en kapitan David Nussy van Liliboi. Hij werd opgehangen in een ijzeren kooi en zong psalmen, 'Selamat tingal tuan tuan'.

Thomas Matulesy of Pattimura 1783-1817

Thomas Matulesy, Pattimura 1783–1817

Verzetsheld en symbool van strijd tegen het Nederlands kolonialisme. De noordelijke Molukken en Molukse eilanden op de Midden-Molukken vormden de belangrijkste locaties voor de kruidnagel. Net als op de zuidelijker Banda-eilanden werd door Nederlandse kolonialisten met bruto geweld een monopolie afgedwongen. De kruidnagelteelt werd geconcentreerd op Ambon en omliggende eilanden Haruku, Saparua en Nusalaut, met grootschalige inzet van dwangarbeid door mensen in slavernij.

Thomas Matulesy, Pattimura

1783–1817

Verzetsheld en symbool van strijd tegen het Nederlands kolonialisme

Wisseling van koloniale bezetter

Vanaf 1796 kwamen de eilandbewoners in de Indonesische archipel als gevolg van oorlogen in Europa afwisselend onder Nederlandse en Britse koloniale bezetting. Na de definitieve val van Napoleon in 1815 werd de ‘teruggave’ van de koloniën opnieuw vastgelegd. Niet aan de lokale bevolking, maar opnieuw aan de *Nederlandse kolonialisten*.

De machtsoverdracht werd eiland voor eiland afgedwongen door de Nederlanders. Er was tegenwerking van Britse bestuurders en zeker in de buitengebieden was er veelvuldig verzet van lokale leiders en bevolking. De inheemse samenlevingen waren de voorbije decennia nooit betrokken bij de veranderingen, besluitvorming en maatregelen van opeenvolgende Europese koloniale bezetters. Opnieuw werd vanuit Europa over de hoofden van de bevolkingsgroepen over lijf en leven beslist.

Pattimura oorlog

Enkele weken na de Nederlandse machtsovername op de Molukse eilanden brandde in mei 1817 de Pattimura-oorlog, genoemd naar de Molukse oorlogsleider Thomas Matulesy (1783-1817), in alle hevigheid los.

De oorlog is direct terug te voeren op het hardvochtige beleid gedurende de vorige Nederlandse bezetting tussen 1808-1811, onder de leiding van de Gelderse gouverneur-

generaal Herman Willem Daendels (1762-1818). Hij had geen oog voor de bewoners van de archipel, laat staan voor de mensen in slavernij. De Patriottische ideeën van vrijheid en gelijken rechten, waarmee Daendels in Nederland bekend geworden was, golden blijkbaar niet voor de bewoners van de Indonesische archipel. Zijn prioriteit lag bij de verdediging van de kolonie tegen de Engelsen, waarbij de eilandbevolking en slaaf-gemaakten gedwongen ingezet werden. De onmenselijke omstandigheden hebben duizenden levens geëist.

Een hardvochtige kolonisator

De angst voor terugkeer naar het inhumane Nederlandse beleid onder Daendels vormde een belangrijke drijfveer voor de Pattimura oorlog. In Nederlandse bronnen wordt de oorlog omschreven als mouterij en opstand, als was het slechts een rebellie tegen het wettelijke gezag. Hiermee werden de drijfveren van de Molukkers en hun strijd tegen onderdrukking en een vrij leven op de Molukse eilanden tekort gedaan. Onder leiding van Thomas Matulesy werd een lijst met klachten tegen het Nederlandse bestuur opgesteld, afgesloten met een waarschuwing en ondertekend door de regenten van de verschillende eilanden. De oorlog werd in eerste instantie niet gevoerd tegen koloniale overheersing op zichzelf, of voor Molukse onafhankelijkheid. De strijd ging wel en expliciet om vrijheid van leven.

De opstand brak uit op Saparua, breidde zich uit naar Haruku en werd al snel gesteund door de meeste christenen en moslims op Nusalaut, Ambon en geheel Seram. Meer dan duizend 'heidense' berg-Alifuren arriveerden op Saparua om zich bij de opstand aan te sluiten. Bij hun eerste grote acties liepen opstandelingen het Nederlandse fort Duurstede onder de voet en vermoorden het onderbezette garnizoen, met inbegrip van de Nederlandse resident Johannes Rudolph van den Berg en zijn gezin. Alleen zijn vijf jaar oude zoontje, Jean-Lubbert overleefde het bloedbad.

Na de verovering van fort Duurstede op het eiland Saparua op 14 mei 1817 volgde, in fases, een bloedige strijd, waarbij aan beide kanten vele slachtoffers vielen.

*Het wedervinden van het enig kind vinden vermoorden Resident Van den Berg.
Aquarel door Q.M.R. Ver Huell (fragment)*

Pogingen tot onderhandelingen in juli 1817 liepen op niets uit. Een sterke legermacht onder leiding van schout-bij-nacht Buijskes uit Batavia. Versterkt met 1500 leden van een Alifurustam uit Halmahera ging Buijskes ten aanval tot 12 november werd er gevochten.

Uiteindelijk kregen de Nederlanders de overhand nadat eind september en begin oktober oorlogsschepen met versterkingen arriveerden, waaronder hulptroepen uit Ternate en Tidore. Na heftige gevechten verloren de Molukse strijders de greep over hun geboortegronden, waarna de eilanden door de Nederlanders opnieuw onderworpen werden.

Op 16 december werden de voornaamste gevangen vrijheidsstrijders, waaronder Kapitan Pattimura opgehangen. Ruim honderd opstandelingen werden jarenlang in slavernij gebracht en tewerkgesteld op Java. Enkele maanden later zou een brief van Maurits Verhuell, onbedoeld, krantenlezers in Nederland bekend maken met de Pattimura oorlog.

4.6. Molukkers in Nederland en Pattimura

Door de Molukkers in Nederland wordt Pattimura gezien als een vrijheidsstrijder tegen het Nederlands kolonialisme.

De afgelopen jaren wordt de naam van Pattimura verbonden aan allerlei jongerengroeperingen uit de 70'er jaren waaronder de Gerakan Pattimura. In de jaren '80 en '90 hebben allerlei groepen gebruik gemaakt van de naam Pattimura als symbool van vrijheid. In deze eeuw wordt de naam Pattimura vooral gebruikt door samenwerkingsverbanden op het terrein van de gezondheidszorg en ontwikkelingswerk.

Samenwerking HZ (Hogeschool Zeeland) en de Pattimura Universiteit uit Ambon. Op 13 april 2018 heeft een delegatie van de Pattimura Universiteit uit Ambon en de HZ University of Applied Sciences in Zeeland, de 'Memorandum of Understanding' ondertekend. Door deze overeenkomst komt een duurzame samenwerking tussen de beide onderwijsinstellingen tot stand.

Studenten en docenten (onderzoekers) kunnen door deze overeenkomst deelnemen aan uitwisselingsprogramma's. Beide organisaties kunnen zich op deze wijze verder ontwikkelen op onderwijs en onderzoek. Deze samenwerking is tot stand gekomen door bemiddeling van Stichting Samenwerking Vlissingen Ambon (SSVA).

In oktober 2023 werd in Utrecht formeel en feitelijk bij een notaris de Pattimura Academie opgericht. Het bestuur bestaat uit dr. Elias Rinsampessy (voorzitter), Mevr. Christine Nanlohy LL.B en drs. Emile Hitijahubessy. Enkele maanden later neemt dhr. Eddy Monsjou MBA ook deel aan het bestuur van de Pattimura Academie. Samen met drs. Joop Burgerhout en dhr. Arthur Titihuru vormen zij het kernteam van de Pattimura Academie. Het beleidsplan van de Pattimura Academie is getiteld **Ke Makmuran Masjarakat Maluku**. Samenwerken aan een duurzame Molukse gemeenschap.

Biografie van Pattimura, Thomas Matulesy

Pattimura werd geboren als Thomas Matulesy op 8 juni 1783 in Saparua, Maluku; Pattimura's naam is zijn pseudoniem. Thomas was een vrome christelijke protestantse gelovige. Zijn ouders zijn Frans Matulesia en Fransina Tilahoi, en hij heeft een jongere broer genaamd Yohanis.

In 1810 werd de archipel Maluku overgenomen van Nederlandse koloniale overheersing door de Britten. Matulesi kreeg militaire training van British Army en bereikte de rang van sergeant-majoor.

Pattimura diende in het Britse bezettingsleger, waar hij opklom tot sergeantmajoor. Na de overgang van het Britse naar het Nederlandse bestuur werd het door de Britten op de Molukken opgeleide leger van vierhonderd voornamelijk Molukse soldaten ontbonden. Pattimura en zijn voormalige soldaten waren vooral actief vanuit Saparua. Bij protesten tegen de hervormingen van de Nederlandse resident op Saparua, Johannes Rudolph van den Berg, werd Matulesy uit de kringen van het voormalige legertje als aanvoerder gekozen. Op 3 mei 1817 werd tot een gewapende opstand besloten. Van den Berg werd gewaarschuwd, maar geloofde de boodschapper niet en liet hem met een rotanstok afranselen.

De inlandse bevolking stelde zich achter de opstand op en op 17 mei 1817 werd als eerste verzetsdaad de postpauze bij Porto geplunderd. Pattimura en zijn opstandelingen namen vervolgens Fort Duurstede in, het Nederlandse fort ter plaatse, waarbij de resident, zijn echtgenote, de jongste drie kinderen en de gouvernante van het gezin samen met het garnizoen van 19 soldaten werden vermoord.

Het Pattimura -mysterie

Nadat de nieuwe staat Indonesië was geboren, ontstond er een wedloop om niet-Javaanse, anti-koloniale verzetsstrijders op te sporen, die, in een poging het multi-etnische land tot één natie om te vormen, konden worden uitgeroepen tot nationale helden. De voor de hand liggende keuze was Thomas Matulesy, Anthony Reebok en andere sleutelfiguren tijdens de opstand van 1817.

Bij het gevecht in de baai van Saparua, vocht Anthony Rhebok samen met Pattimura onder de naam ***Patti Muda Gaga Bavanu***.

Patti Muda Gaga Bavanu stond aan het hoofd van de moslimrebellens. Zijn naam wijst op een vertegenwoordiger van de sultan van Ternate, die ervan verdacht werd de opstand heimelijk te steunen. Wellicht is Pattimura, een moslim. Er werd beweerd dat **Pattimura van Ternate** kwam. Andere heldennamen zijn Anthony Rhebok, Said Perintah, een moslim van Sirisori, Philip Latumahina, een christen van Paperu en Paulus Tiahahu, de christelijke radja van Abubu en zijn dochter Martha Christina, een fiere vrouwelijke krijger en een schoonheid, die jong gestorven was. (Bartels D. 1994, p.247)

4.7. De Nederlandse-Molukse symbiose

Na twee eeuwen van bittere vijandschap ging de christelijke bevolking steeds nauwer samenwerken met de Nederlanders, terwijl de moslims, heel letterlijk, vervaagden op de bladzijden van de geschiedenis.

1. In 1824 bezocht Gouverneur-Generaal Van der Capellen persoonlijk Ambon om informatie uit de eerste hand te verkrijgen over de heersende situatie. Hij vond, naar hijzelf toegaf, het lot van de Ambonezen triester dan hij zich had kunnen voorstellen. (Van Kaam, 23) Het resultaat hiervan was dat hij een nieuw reglement van honderdtachtig artikelen bekend maakte, waarin precies de rechten en plichten waren aangegeven van de regenten, de Nederlandse en inheemse bestuurders en van de gewone bevolking.

2. Andere regels betroffen een reorganisatie van het rechtsstelsel, de dwangarbeid werd beperkt, de hongi-tochten werden definitief afgeschaft en de prijs van de kruidnagelen verhoogd.

3. Van der Capellen adviseerde ook het specerijenmonopolie, dat hij zag als de wortel van het kwaad, af te schaffen. Maar dit kon alleen gedaan worden door de koning en dat werd geweigerd. Zijn hervormingen werden als 'voorbarig en zinloos' betiteld en een jaar later werd de gouverneur teruggeroepen. (Bokemeyer, 305)

De slavenhandel werd in 1854 verboden. De afschaffing van het beruchte specerijenmonopolie werd in 1863 bij wet geregeld. Niet op humanitaire gronden, maar omdat de prijzen van de specerijen zo sterk gedaald waren, dat de Nederlanders te kampen hadden met enorme tekorten. Armoede van de bevolking zou spoedig een tweede factor worden in de veranderende Ambonese-Nederlandse relaties.

In Nederlandse dienst

Een derde factor was het gegeven, dat de aandacht werd verlegd naar andere delen van Indonesië om nieuwe bronnen van inkomsten te vinden ter vervanging van kruidnagels. Suiker, rubber, koffie, cacao, tabak en andere landbouwproducten zouden verbouwd worden op grote plantages op Java, Sumatra en in andere delen van West-Indonesië.

Het tijdperk van imperialisme brak aan. De invoer van de noodzakelijke mankracht uit het kleine Nederland was schrikwekkend duur en uit oogpunt van logistiek ten enenmale onmogelijk. Het alternatief was dus mankracht te rekruteren uit de inlandse bevolking om zo het bestuur en het leger te bemannen. De Nederlanders gaven er de voorkeur aan mensen te rekruteren uit bevolkingsgroepen van christelijk geloof, net zoals de Engelsen in Birma dat gedaan hadden met de christelijke Karen. Zij werden als het betrouwbaarst beschouwd, niet alleen omdat een gemeenschappelijke godsdienst een speciale band schiep, maar ook omdat ze er als christenen het gemakkelijkst toe gebracht konden worden om te vechten tegen de moslim ongelovigen. Daarom wendden de Nederlanders zich tot de Indo-Europese bevolking, voornamelijk tot de Menadonezen en de Molukkers.

De noodzaak van onderwijs

Om echter ambtenaren en soldaten te kunnen rekruteren uit deze gebieden, die de 'stiefkinderen' van het koloniale bestuur waren geworden sinds de invoering op Java van het zogenaamde 'Cultuurstelsel' in 1830, moesten de voorzieningen voor godsdienst en onderwijs worden verbeterd. Scholen naar westerse stijl vormden al een christelijke Ambonese 'traditie' sinds deze in de 16^e eeuw door de Portugezen in katholieke dorpen waren gesticht. In 1607 stichtte de VOC haar eerste school in de stad Ambon. Tot aan het eind van de 18^e eeuw, toen het ideaal van een algemene educatie zich verbreidde, stelden de scholen in de protestantse gebieden van Nederland zich hoofdzakelijk ten doel van de leerlingen goede calvinisten te maken, door hen godsdienstige en wereldlijke kennis bij te brengen, die noodzakelijk was om als christen fatsoenlijk in de maatschappij te kunnen functioneren. De instandhouding en verbreiding van het christendom was eveneens de officiële doelstelling van het

onderwijs op de Molukken. (Brugmans, 20). Dit hield in dat automatisch moslims van onderwijs uitgesloten waren.

Vrijwel onmiddellijk na de komst van de VOC werden zonen van dorpschouwen naar Nederland gezonden om tot onderwijzer opgeleid te worden. De kwaliteit van de schoolmeesters verbeterde aanzienlijk, nadat de zendeling BNJ Roskott in 1834 op Ambon een speciale kweekschool voor hen had opgericht. Ondertussen was het schoolbezoek van Molukse kinderen gestaag toegenomen en in 1833 werd een mijlpaal bereikt: voor het eerst overtrof het aantal schoolbezoekende kinderen in Ambon-Lease het aantal dat niet naar school ging. (Kroeskamp, 1962, p.250)

Verbetering zat in de lucht en de eersten die konden profiteren van beter onderwijs waren de Ambonese burgers, waarvan er in 1864 zo'n zesduizend waren. Deze groep, die uiteindelijk zo'n 25% van de bevolking van Ambon-Lease uitmaakte, bestond uit de afstammelingen van *mardijkers* en *mestiezen*. In de tijd van de VOC werden gewone dorpelingen en hun afstammelingen tot vrije onderdanen verklaard (*orang bebas*) in ruil voor bewezen diensten. Aan deze officiële status van burger (*orang borgor*) was ook de vrijstelling van de verplichtingen aan het specerijenmonopolie, de hong-tochten en de meeste vormen van dwangarbeid verbonden. In ruil hiervoor moesten burgers in de schutterij (militie) dienen. Het grootste nadeel van hun positie was dat ze uitgesloten waren van landbezit. Zij bleven wel neerkijken op de gewone dorpelingen.

In 1858 werd een speciale 'Ambonese burgerschool' geopend. Het gaf de Ambonezen een voorsprong in het Nederland georiënteerde onderwijs en vele geslaagden werden direct in dienst genomen door het Nederlandse bestuursapparaat dat een dringende behoefte had aan capabele en loyale ambtenaren. Een rijkskweekschool die in 1874 op Ambon werd opgericht, zorgde ervoor dat er nu beter geschoolde onderwijzers naar inheemse scholen gestuurd konden worden, waar ze in staat waren het onderwijsniveau zodanig te verhogen dat het volstond voor potentiële soldaten. Om het KNIL aantrekkelijker te maken, werden vanaf 1879 in verscheidene garnizoensteden speciale scholen voor kinderen van christelijke soldaten geopend. Zij maakten de intrede in het KNIL extra gemakkelijk, zodat ze arme mensen, wier ouders zich niet konden veroorloven om hen naar Nederlandstalige in plaats van naar Maleisstalige scholen te sturen en de gelegenheid boden, de opleiding van hun eigen kroost te verbeteren.

Na 1900 kreeg het Nederlandse bewind meer belangstelling voor het onderwijs onder invloed van zgn. Ethische Politiek, Nederlands-Indië ontwikkelen, zodat deze op eigen benen kon staan. Zonder dat men de belangen van het westerse bedrijfsleven vergat, breidde de overheidsbemoeiing ten behoeve van de inheemse bevolking zich uit op allerlei terreinen, zoals volksgezondheid, rechtswezen en onderwijs. Een aantal Molukkers studeerde medicijnen of rechten en sommigen studeerden af aan universiteiten in Nederland.

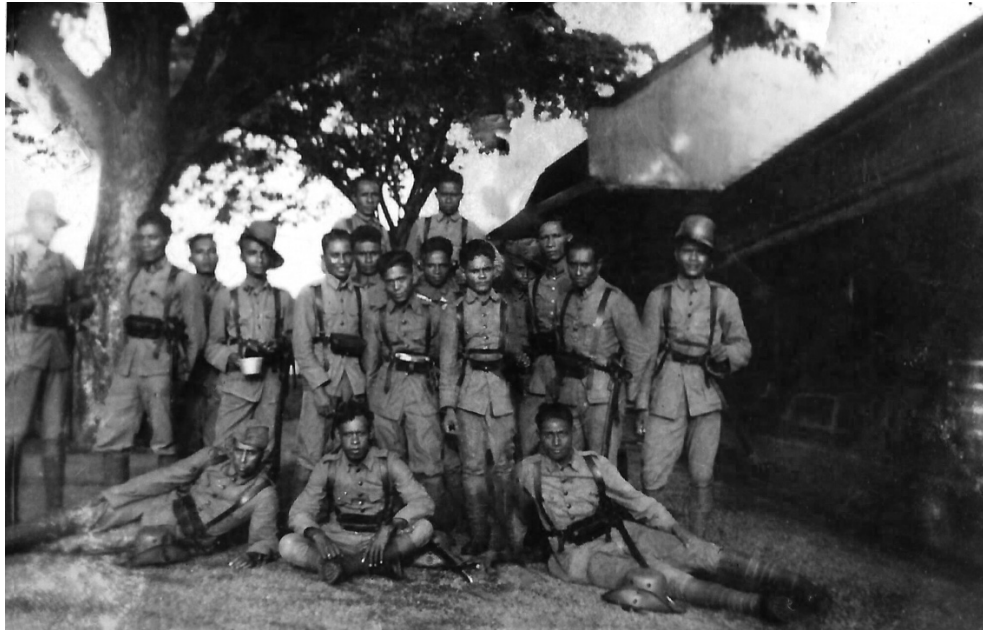
Onderwijs van moslims en christenen

Nog geen 5% van de leerlingen, die in de jaren twintig en dertig in Ambon-stad een Nederlandstalige school bezochten, was moslim. Voor wat betreft het christelijk godsdienstonderwijs werd Roskott's kweekschool in 1864 weer gesloten en Molukse voorgangers, in het Maleis *guru indjil* (evangelieleeraar) genoemd, werden weer onderwezen in de huizen van Nederlandse predikanten, die voor het merendeel zelf geen volleurde theologen waren. In 1885 werd een nieuwe kweekschool geopend, de STOVIL (School Tot Opleiding Van Inlandsche Leeraars). Het onderricht miste theologische diepgang, maar het was de afgestudeerden nu toegestaan te preken,

huwelijken te sluiten en onder speciale omstandigheden, de sacramenten (een gewijde handeling in het christendom, waardoor God komt tot de mens) te bedienen.

Rekrutering voor het KNIL

Het dramatische keerpunt kwam in 1896, toen zich plotseling meer dan duizend recruten aanmelden. Daarna was het een ware vloedgolf. De plotselinge bereidheid om in het leger te gaan werd veroorzaakt door de steeds breder wordende kloof tussen de levensstandaard van de dorpsbewoners en die van de KNIL-militairen.

'Ambonese' Molukse KNIL-militairen

Een nieuwe culturele identiteit

De KNIL-militairen kregen gevoelens van superioriteit en zij worden dan ook 'Zwarte Nederlanders' genoemd, omdat zij loyaal zijn aan het koloniale gezag. Zij namen bepaalde gedrags- en leefpatronen van de Nederlanders over. Bijvoorbeeld in het KNIL, het eten van bepaalde Nederlandse gerechten en het dragen van laarzen als statussymbool. 'Ambonees' en 'christelijk' werden zelfs synoniemen, zoals het tot uitdrukking komt in de termen 'Agama Ambon', 'Agama Kristen' (de religie uit Ambon) en Pangkat Serani (de rang van christen).

Nederlandstalig onderwijs werd in toenemende mate beschouwd als een toverformule om dichterbij de koloniale meesters te komen en, tegelijkertijd, de afstand tot andere etnische groepen in het koloniale rijk te vergroten. Ouders getroosten zich grote financiële offers om hun kinderen naar Nederlandse scholen te kunnen sturen. Om hen op Europese scholen geplaatst te krijgen probeerden steeds meer ouders de wettelijke status van Europeaan (gelijkstelling) te verkrijgen, wat ook andere wettelijke voordelen en beroepsvooruitzichten met zich meebracht. Dat was misschien nog wel het belangrijkste en hun aanspraak op gelijkwaardigheid aan de Nederlanders symboliseerde.

Tegen 1930 woonde tenminste 16% van de christen-Ambonezen buiten de Molukken. Zij genoten hoog aanzien in de gemeenschap, ondanks het feit dat de gevestigde adat-elite het dorpsbeleid stevig in handen had.

Themabijeenkomst 5: Het proces van dekolonisatie

5.1. Opkomende Indonesische nationale beweging

Een Indonesische nationale beweging begon op te komen in de eerste decennia van de twintigste eeuw. Voor het eerst ontwikkelden Indonesiërs een nationaal bewustzijn en ontstonden nieuwe organisaties die zich daarop richtten. Het door de Nederlandse ethische politiek toegenomen onderwijs speelde daar een rol in doordat zich hierdoor een ontwikkelde elite kon vormen.

De *priyayi*, de Indonesische elite, verkeerde in hun positie van leidende klasse nog sterk onder de invloedssfeer van de Nederlanders, waardoor de Indonesische elite geïsoleerd was van de rest van de bevolking en ook niet goed een keuze kon maken welke richting zij op moesten. Hun in Europa onderwezen kinderen vormden echter een intellectuele elite, die niet altijd bereid was de onderdanige rol van hun ouders over te nemen. Deze groep richtte in 1908 *Boedi Oetomo* op. Volgens de statuten streefde men de ‘*sociaaleconomische opbeuring van de grote massa der inlandse bevolking*’ na, maar al snel werd men ook politiek actief.

Loyalisten en anti-loyalisten

Een meerderheid van de christelijke Ambonezen had hun lot verbonden aan dat van de Nederlanders. Zij profiteerden zoveel mogelijk van hun symbiotische relatie (*betrokkenheid en afhankelijkheid van de Nederlanders*). Zij hadden een bevoorrechte status en streefden ernaar ‘*Zwarte Nederlanders*’ te worden. Er was ook een respectabele minderheid van Molukkers, op en buiten de Molukken en zelfs binnen het KNIL, die ervan overtuigd raakten dat de mythe van de ‘Eeuwige Trouw’ (*Door den eeuwen trouw*) voornamelijk de Nederlandse politiek van onderdrukking bevorderde. Niet alleen jegens andere etnische groepen, maar ook jegens de Molukkers zelf. Aan het hoofd van deze minderheid stond de Molukse elite, mensen die Nederlands hoger onderwijs genoten hadden.

‘Ambonsch Studiefonds’

De eerste belangrijke organisatie die door de Ambonezen werd opgericht, was het ‘Ambonsch Studiefonds’. Opgericht in 1909 door Dr. W.K. Tehupeiory, trok het veel leden aan uit het KNIL. De doelstelling was het verlenen van financiële steun aan Ambonese christelijke jongeren om hen in staat te stellen in Nederlands-Indië of Europa te studeren. (Petrus Blumberger, 46).

Een ander belangrijk resultaat was ook dat door het ‘Ambonsch Studiefonds’ ook anti-loyalisten, die men ware ‘nationalisten’ zou kunnen noemen, zoals de lepra-specialist

Dr. J.B. Sitanala en Johannes Latuharyhary, een advocaat die de eerste gouverneur van de Provincie Maluku zou worden na de Indonesische onafhankelijkheid. Beiden hadden gestudeerd aan de universiteit van Leiden, waar ze actief waren geweest in de nationalistische Indonesische studentenorganisatie *Perhimpunan Indonesia*.

Mohammed Hatta gaf in 1922 al aan dat de weg naar vrijheid voor Indonesië lag in non-coöperatie en massa-actie. Hij studeerde op dat moment in Nederland waar een kern van nationalistische studenten ontstond in de **Perhimpoenan Indonesia**. Geïnspireerd door gebeurtenissen in de koloniale wereld en de antikoloniale activisten in het buitenland betoogden zij dat nationalistische samenwerking met Nederland en deelname aan koloniale instituties moesten weigeren. Hiermee was aan de, met de ethische politiek begonnen *welwillende samenwerking*, een einde gekomen. Het nationalisme was echter niet beperkt tot deze extreme elementen, maar kreeg steeds meer aanhang, ook onder loyaal gedachte groeperingen.

Door geselecteerde koloniale onderdanen in de gelegenheid te stellen om te studeren, groeven de Nederlanders evenals andere koloniale mogendheden, hun eigen graf. Hoewel de inlanders die Nederlands onderwijs ontvangen hadden, westers werden in hun kleding, denkwijze en gedrag werden zij geen '*Zwarte Nederlanders*', zoals de Nederlanders gehoopt hadden. Integendeel, zij gebruikten dikwijls hun nieuw verkregen kennis van het Nederlandse systeem en de Nederlandse manier van denken, tegen hun blanke weldoeners. Doorkneed in westerse filosofieën en politieke ideologieën, hanteerden ze westerse begrippen als '*democratie*' en '*gelijkheid*' als machtige wapens om de koloniale onderdrukking te veroordelen en uiteindelijk *dezelfde vrijheid* op te eisen, die hun blanke meesters zo zeer koesterden.

Omstreeks de eeuwwisseling sympathiseerden Molukse intellectuelen op Java sterk met de opkomende nationalistische bewegingen in een veranderend politiek klimaat. Ontwikkelde Ambonezen behoorden tevens tot de eersten die inzagen welke gevaren verbonden waren aan de blindelinge en eenzijdige samenwerking met de Nederlanders.

De Sarekat Islam

De *Sarekat Islam* werd in 1912 opgericht, die vanuit de islam en Javaanse mystiek, de economische positie en het politieke bewustzijn wilde bevorderen. Dit werd al snel een massabeweging, ook buiten Java. Men was echter niet nationalistisch en richtte zich niet op onafhankelijkheid. Men was eerder anti-Chinees, die een bevoorrechte positie innamen onder de Nederlanders, dan anti-Nederlands. In dat jaar richtte Ernest Douwes Dekker de Indische Partij op, die wel de onafhankelijkheid propageerde.

5.2. Patty en de Sarekat Ambon

De eerste echte Ambonese politieke partij, de *Sarekat Ambon* (Ambonese Vereniging) werd opgericht in 1920 door *Alexander Jacob Patty*. Veel ideeën zijn ontleend aan de *Insulinde/NIP* partij en andere sociale en politieke bewegingen in Indonesië. De Sarekat Ambon was toegankelijk voor alle Ambonezen, christenen, moslims, soldaten, burgers en stelde zich ten doel de morele en materiële belangen van de Ambonese bevolking en de economische ontwikkeling van het vaderland te bevorderen. Patty pleitte voor gelijkstelling en voor gelijke betaling en behandeling van Indonesische en Europese soldaten. Dat werd niet in dank afgenomen door de christelijke Ambonezen. Tot schrik van het Nederlandse bestuur genoot de Sarekat Ambon van meet af aan grote populariteit onder de Ambonese troepen.

KNIL-personeel werd verdere deelname aan activiteiten van de *Sarekat Ambon* verboden. In 1923 werd een zusterorganisatie opgericht *Ina Toeni* (De Ware Vrouw). De meeste leden waren soldatenvrouwen. De Nederlandse militaire leiding maakten zich opnieuw zorgen over de infiltratie van ongewenste politieke ideeën onder de gewone soldaten.

De nieuwe maatregelen die gelijke behandeling voor alle ‘inheemse’ soldaten inhielden, werden in 1921 van kracht. In 1925 werden deze gedeeltelijk weer ongedaan gemaakt. Ambonese en Menadonese soldaten rekruten werden als eersteklas-soldaten betaald, terwijl anderen de tweedeklas-soldij ontvingen. Woordvoerder Dolf Pattipeilohy merkte op, dat de christen-Ambonezen, als betrouwbare anti-communisten, een belangrijke rol konden spelen bij het in toom houden van buitenlandse agitatie.

Patty ging in 1923 naar de Midden-Molukken om de *Sarekat Ambon* in zijn moederland te vestigen. Hier was een diepe kloof ontstaan tussen enerzijds de gevestigde *adat-elite* en religieuze elite, die zich regelrecht ‘loyalistisch’ opstelden ter bescherming van hun gevestigde belangen en anderzijds de nieuwe stedelijke, ontwikkelde elite, onder wie veel leerkrachten, die de gewone dorpelingen steunde in hun strijd tegen economische uitbuiting door de gevestigde orde.

De *radja's* waren georganiseerd in de machtige Regentenbond en de predikanten in de Inlandse Leraarsbond die, samen met *Setia pada Pandji Nederland* (een organisatie van gepensioneerde soldaten) en enkele andere groepen, de Sou Maloekoe vormden, een federatie van Ambonese organisaties. Hun tegenstanders, intellectuelen, christelijke en islamitische ‘burgers’ en gewone mensen, hadden een ‘geestelijk thuis’ gevonden in *Insulinde*, maar velen stapten na de komst van Patty over naar *Sarekat Ambon*. Patty maakte prompt hun zaak tot de zijne en werd zelfs gekozen in de *Ambonraad*, die in 1921 was opgericht om de indruk te wekken dat de inheemse bevolking meebesliste in politieke zaken en hopelijk de hierover wijdverbreide ontevredenheid, in toom te houden.

De gevestigde orde bleek echter te machtig en de bange Nederlandse autoriteiten gaven in 1924 toe aan de eis om Patty te verbannen van de Molukken. In 1925 werd hij verbannen naar Bengkulen (Sumatra). Later werd hij overgeplaatst naar Flores (1930) en vervolgens naar het beruchte Nederlandse strafkamp *Boven Digul op Nieuw-Guinea*, dat gereserveerd was voor de gevaarlijkste nationalist.

5.3. Nationalisme en Molukse identiteit

In 1927 richtte Soekarno in Bandung de *Partai Nasional Indonesia* (PNI) op, de eerste seculiere, geheel Indonesische partij die onafhankelijkheid voorop stelde. Hij wilde niets van samenwerking weten en nam alleen genoegen met volledige onafhankelijkheid (‘merdeka’).

In 1928 werd door het *Kongres Pemoeda II*, een jeugdcongres, de *jeugd-eed* afgelegd, de *Sumpah Pemuda*. Deze bestond uit de revolutionaire doelen; ‘*één land: Indonesië, één volk: het Indonesische volk en één taal: Indonesisch*’. Dit zou ook de politiek na de onafhankelijkheid worden. Hier werd voor het eerst *Indonesia Raya* ten gehore gebracht, het huidige volkslied.

Soekarno probeerde de bevolking bewust te maken van de onderdrukking en uitbuiting, waardoor De Graeff eind 1929 Soekarno en enkele anderen liet arresteren. Deze werd veroordeeld en hoewel hem gratie werd verleend door De Graeff, werd hij door diens

opvolger, B.C. de Jonge, alsnog verbannen, terwijl deze Hatta en Soetan Sjahrir liet interneren in Boven-Digoel.

Ondanks Patty's verbanning werd de Sarekat Ambon groter en werd zelfs de belangrijkste politieke partij in de jaren dertig, ondanks de pogingen van de meer 'loyalistische' politieke leiders, haar uit te schakelen. 'Loyalistische politieke leiders' hadden zich georganiseerd in de organisatie Molukse Politiek Verbond (MPV), opgericht in 1929.

De Sarekat Ambon kreeg een nieuw impuls door Mr. Latuharyhary, advocaat. Hij beoogde een vrij Indonesië als federatie van etnische componenten en niet als eenheidsstaat, zoals deze na de onafhankelijkheid ontstond en waaraan hij ook deelnam. De Sarekat Ambon ging verder met Dominggus Ajawaila en E.U. Pupella, twee fervente Indonesische nationalisten. Zij kregen veel steun van de moslims. (Chauvel, 1984)

Nog afgezien van het feit dat de Ambonese nationalisten voorstanders waren van Indonesia Merdeka (Een vrij Indonesië), propageerden zij niet een 'pan-Indonesische cultuur'. Integendeel, ze drongen aan op het behoud van een sterke Ambonese culturele identiteit en streefden naar de instandhouding en bevordering van de Molukse cultuur. Latuharyhary en Sarekat Ambon verleenden steun aan Memadjoekan Cultuur Maloekoe (bevordering van de Molukse cultuur) door G. Siwabessy.

Pupella leidde op Ambon een school, die was opgezet volgens het Javaanse Taman Siswa model, genaamd Balai Pendidikan (Onderwijscentrum) en was ingericht naar Molukse behoeften. Het pas ingevoerde Bahasa Indonesia was de instructietaal en het Nederlands werd slechts onderwezen als eerste vreemde taal. Het programma was gelijk aan dat van de rijksscholen, behalve voor geschiedenis, omdat de Nederlandse geschiedenis plaats moest maken voor die van Indonesië, waarbij de nadruk gelegd werd op Pattimura en de Javaanse verzetsstrijder Diponegoro, die op Ambon in ballingschap geleefd had. De kinderen werden verder aangemoedigd hun eigen, cultuur, taal (talen) en klederdracht te respecteren (Chauvel 1984, 259-260). Veel van de christelijke en islamitische studenten werden leiders in de naoorlogse *Partai Indonesia Merdeka*.

De Japanse bezetting

In december 1941 zette Japan de aanval in op Nederlands -Indië. Hoofddoel was het verkrijgen van de belangrijkste grondstoffen van Java en Sumatra, met name de olie. Op 31 januari 1942 vielen ze Ambon aan. De overgave van Japan aan de Australische troepen vond plaats op 22 september 1945. Op dat moment waren er 25.000 man Japanse troepen op Ambon. Tijdens de Japanse bezetting bestond het inheemse bestuur voornamelijk uit de Sarekat Ambon, onder wie Hamid-bin-Hamid en Ot Pattimaipau. Anderen waren J. Rehatta, Dr. Tahitu, W.Reawaruw (de latere leider van de pemuda) en J. Manuhutu, de latere eerste RMS-president. De Krant Sinar Matahari werd gesteund door de Japanners. Zij steunden ook de *Jeugdvereniging Seinendan*. De Japanse bezetting leidde tot verdere aantasting van de positie van de *adat-elite* bij zowel christenen als moslims.

Het debat over de Republiek

Slechts twee dagen na de capitulatie van Japan, op 17 augustus 1945, riepen Sukarno en Hatta de onafhankelijkheid van Indonesië uit. Sukarno en Hatta maakten zich sterk voor

een eenheidsstaat. De Nederlanders gesteund door de Ambonezen, bepleitten een deelstatenconstructie, waarin elke deelstaat een grote mate van autonomie zou behouden.

Soekarno roept op 17 augustus 1945 de onafhankelijke staat Indonesië uit. Aan zijn linkerkant staat Mohammed Hatta.

'Politioenele acties'

De Ambonese KNIL-troepen op Java hadden zich tijdens de Japanse bezetting buitengewoon loyaal betoond tegenover de Nederlanders. De Republikeinen hadden een hekel aan de 'andjing' NICA (Honden van het Nederlands civiel bestuur). Het Indonesische volksleger tegen Nederlanders, Indo-Europeanen en Ambonezen. PRIM (Pemuda Republik Indonesia Merdeka) met als meest prominente leden dr. G.A. Siwabessy, de toekomstige minister voor Gezondheid, en Mohammed Padang, een latere gouverneur van de Molukken.

5.4. Nationalisten, federalisten en separatisten

Een van de strategieën van de loyalisten was gericht op afscheiding als Indonesië onafhankelijk zou worden. De twee belangrijkste organisaties die werden opgericht in 1946 waren Perkumpulan Kebangsaan Maluku (PKM-Molukse Nationale Vereniging) en Persatuan Timor Besar (PTB), Vereniging van het Grote Oosten). De PKM onder leiding van R.J. Metekohy, speelde in op de loyaliteitsgevoelens van Molukkers jegens het Oranjehuis. De Gemenebest Molukken zouden dan bestaan uit de Molukken en Nederlands-Nieuw-Guinea. Men beoogde aanvankelijk een associatie met de door Nederland voorgestelde federatie, maar met het recht op uittreding.

Dr. J. Leimena en Ir. Putuhena steunden de unitaire republiek al vanaf het begin. Ze kregen in 1946 steun van Mohammad Padang, A.J. Patty en Siwabessy, die tot de oprichters behoorden van de Partai Politik Maluku, die als doel had het eenheidskarakter van de Republiek te verdedigen. (Leirissa,110)

De nationalisten onder Pupella stichtte in 1946 de Partai Indonesia Merdeka (PIM). De invloedrijkste PIM-leiders speelden dezelfde rol bij de Sarekat Ambon en werd vooral door moslims gesteund.

De PKM Perkumpulan Kebangsaan Maluku onder leiding van Dr. L. Tahitu, voorstander van een Gemenebest, vestigde zich op Ambon. Uit angst voor christen-Ambonezen verwierp de sultan van Ternate het idee. Nederland wilde een federale structuur en garantie voor Nederlandse belangen. De Gerakan Demokrasi Maluku Selatan (Democratische Beweging van de Zuid-Molukken) werd opgericht door Ir. J.A. Manusama, geboren en opgeleid buiten Ambon en met Nederlands als eerste taal. Hij had slechts vage voorstellingen van de Molukse Adat.

5.5. De proclamatie van de RMS

De Molukken waren al een deel van de deelstaat Oost-Indonesië (Negara Indonesia Timor) (NTI), sinds de oprichting daarvan in 1946. In 1948 volgde 'Tweede Politieke Actie', waarbij aan beide kanten Amboneze soldaten werden ingezet. Aan de republikeinse zijde vormden Ambonezen het Pattimura-Bataljon, waarvan de kern bestond uit ex-PRIM-leden van Surabaya. Amboneze soldaten vormden ook Sukarno's lijfwacht. In de botsingen tussen TNI en het KNIL, kwamen dorpsgenoten, pela- en zelfs familieleden tegenover elkaar te staan. Traditionele banden werden boven politieke visies gesteld.

Volledig geïsoleerd in de Verenigde Naties (VN) en onder dreiging van economische sancties door de Verenigde Staten, waren de Nederlanders genoodzaakt met de Republiek te onderhandelen. Het resultaat was de soevereiniteitsoverdracht aan de RIS op 27 december 1949.

Op 17 januari 1950 verscheepte Nederland een contingent van het elite-Korps Speciale Troepen (KST) van Makassar naar Ambon, zogenaamd om te wachten op demobilisering of indeling bij de APRIS, de nieuw geformeerde gewapende strijdkrachten van de RIS.

Achteraf gezien lijken de gevreesde rode en groene 'baretten' naar Ambon te zijn overgebracht om dit laatste Nederlandse bastion in Indonesië te behouden. Eén groep onder leiding van sergeant Thomas Nussy, begon te muiten, waarbij zij zichzelf tot een eenheid van de APRIS uitriepen die niet langer onder Nederlands commando stond. Dit gebeurde in maart nadat Sukarno de stichting van een eenheidsstaat had afgekondigd. Dat viel samen met de pogingen van de Republikeinen om de deelstaat Oost-Indonesië-Timor te ontbinden. De KST-troepen voelden zich door de Nederlanders verraden en hun onwankelbare loyaliteit sloeg om in een sterk anti-Nederlandse gevoel.

Proclamatie van de RMS. Presentatie van de RMS-regering: 5e van links van de rij mannen: Soumokil (geheel in het wit), 6e Manuhutu (geheel in het grijs), 7e A. Wairisal, 9e P.W. Lokollo (geheel wit), 10e met hoofddeksel A. Nanlohy. Voor de ministers staan twee jongeren met de nieuwe vlag.

Soumokil en Manusama

De poging tot staatsgreep van Andi Abdul Azis, een Buginese ex-KNIL-kapitein mislukte. werd bedrogen door de NIT-regering onder wie president Sukawati en de Ambonense procureur-generaal Dr. Christiaan Soumokil die de staatsgreep zorgvuldig achter de schermen hadden geregiseerd. De deelname van vijftienhonderd Ambonense KNIL-soldaten werd verhinderd door Julius Tahya, een voormalig KNIL- kapitein, die net in Ambon was geweest om de verhitte ‘barettten’ te kalmeren en die één dag voor de geplande coup naar Makassar teruggekeerd was.

Soumokil, die beseftte dat de NIT op het punt stond in te storten, vertrok met de laatste Nederlandse bommenwerper op 16 april via Menado naar Ambon, volgens Tahya met medeneming van wapens en een grote hoeveelheid geld. (Van Kaam B., 1977, 83). Daar stond Manusama op het punt een massabijeenkomst te organiseren ter ondersteuning van de NIT. Deze werd op 18 april op de Esplanade in Ambon gehouden en door ongeveer negenduizend mensen bijgewoond. In zijn toespraak verdedigde Manusama nogmaals hartstochtelijk het federalisme. Op 21 april werd er een officiële verklaring uitgegeven door de NIT-president Sukawati waarin stond dat de NIT (Negara Indonesia Timur) in principe bereid was deel uit te maken van een unitaire republiek, waarmee de opvattingen van Manusama en Soumokil voor een federale staat, de bodem werd ingeslagen.

Tijdens de bijeenkomst op 23 april van ongeveer 30 leiders uit burgerij, KNIL, politie, het (afwezige) bestuur van de Daerah Maluku Selatan (DMS: District Zuid-Molukken), werd er op aan gedrongen de Zuid-Molukken uit de NIT en de RIS terug te trekken. (Manusama,18-19)

Op de avond van 24 april riep de fungerende kepala daerah, Manuhutu, de Republik Maluku Selatan(RMS: Republiek der Zuid-Molukken) uit, die de Midden- en Zuidoost-Molukken omvatte. De volgende dag werd er een officiële verklaring opgesteld en uit

naam van J.H.Manuhutu en minister-president Albert Wairisal door Radio Ambon uitgezonden.

Steun voor de RMS

Beide ondertekenaars van de onafhankelijkheidsverklaring hadden pro-Indonesische sympathieën en hadden tot het laatste moment geprobeerd om van deze ‘plicht’ ontslagen te worden. Zij hielden naderhand vol dat zij onder druk en uit vrees voor hun leven gehandeld hadden. Dat er intimidatie plaatsvond, vooral door Soumokil en de ‘barettten’, is zonder twijfel waar. Dat blijkt zelfs uit pro-RMS verslagen. Tijdens de bijeenkomst in Tulehu stelde Soumokil voor die tegenstanders om te brengen, die tijdens de vergadering later op de dag, angst onder de mensen trachtten te zaaien door de bewering, dat de TNI bij zijn komst naar Ambon alle christenen zouden besnijden en van alle kerken moskeeën zou maken. (Wairisal in van Kaam B. 1977, 110). Tijdens de proclamatie-bijeenkomst bedreigde een zekere korporaal Tomaso de burgemeester van Ambon, F.H. (Henk) Pieter met een pistool en gooide vervolgens een handgranaat richting hem en Wairisal (Van Kaam 126, Chauvel 1990,356) (p.280)

Het solidariteitsgevoel komt ook tot uiting in de samenstelling van de RMS-regering. Slechts 4 van de 14 kabinetsleden maakten deel uit van de ‘Tulehu- samenzwering’, (Manusama, Soumokil, A. Nanlohy en later Ohorella). Terwijl de 7 andere leden (Manuhutu, Wairisal, Gaspersz, I. Toule, I.J.H Norimarna, F.H. Pieter, D.J. Gaspersz en Ohorella) van de oude Zuid-Molukken Raad waren. Tenminste vijf leden hadden een pro-Republikeinse achtergrond RI (Manuhutu, Wairisal, Pieter, Dr. T. Pattiradjawane en Frits Pupella).

Adat-banden, pelaverbonden moeten niet onderschat worden. Deze verbonden werden niet alleen bewust in RMS-propaganda gebruikt, zoals in een radiotoespraak, maar ook in praktijk gebracht Toen de RMS-troepen op Seram bijvoorbeeld de moskee van Hulaloi wilde platbranden, omdat ze het dorp van hulp aan TNI-troepen verdachten, trotseerden soldaten uit Hulaloi’s christelijke pela-dorpen Kariuw, Booi en Aboru de bevelen. Ze beschermden de moskee met hun lichamen tegen de eigen eenheid. De RMS-troepen trokken weg, omdat zij de pela niet durfden te schenden en er volgden geen vergeldingsmaatregelen tegen de betrokken soldaten (Bartels D. 1977, 224, 281) (

De strijd van de RMS en de missie van Leimena

De RMS -leiders wisten vanaf het begin dat het voortbestaan van de republiek van internationale erkenning afhankelijk was.

Soumokil als minister van Buitenlandse Zaken bood militaire bases als lokaas, waarbij hij zijn diplomatieke inspanningen hoofdzakelijk richtte op Australië, de Verenigde Staten, Nederland, de Verenigde Naties. Hij werd bijgestaan door Dr. J.P. Nikijuluw, een Ambonese arts, die al voor de 2^e WO in Nederland woonde. Zowel Australië als Nederland zijn afhankelijk van de VS. De VS waren niet geïnteresseerd in de kleine eilanden van de Molukken en steunden eerder Indonesië in zijn onafhankelijkheidsstrijd tegen de Nederlanders.

De eerste reactie van Djakarta was het zenden van dr. Leimena, minister van Volksgezondheid van Indonesië. De minister van Defensie stuurde een marineschip, de ‘Hang Tua’. Het was voor de RMS-leiding een provocatie dat de ‘vredesmissie’ werd gezonden per oorlogsschip. Toen het schip op 1 mei in de baai van Ambon aan kwam, werd het teruggestuurd. De onderhandelingen vonden niet plaats.

Een tweede missie van Leimena viel samen met de TNI-landingen op Ambon en het leek alsof Leimena een werktuig was geworden binnen de algehele strategie om de RMS met militaire middelen op de knieën te krijgen. De toespraak van Tahapary: ‘Wij houden van het KNIL, maar wij houden nog meer van ons vaderland en wij zullen het tegen alle bedreigingen van buitenaf verdedigen. Onze wegen scheiden hier. Wij zien u niet als vijanden, maar verlaten het KNIL als wapenbroeders’.

Op 14 mei werden tweehonderddertig Nederlanders en honderdzesentachtig KNIL-soldaten die zich niet bij de RMS wilden voegen, onder wie de hoogste Ambonese KNIL officier Thijs Nanlohy, broer van RMS minister van Defensie, geëvacueerd, met de Kota Inten. Hetzelfde schip dat de eerste duizend KNIL-soldaten en hun gezinnen op 22 maart 1951 naar Nederland zou brengen.

Het Pattimura bataljon (400-2000 personen)

‘Ilang muka’ gezichtsverlies.

Op 13 juli landde het Ambonese Pattimura-bataljon op Namlea (Buru) en in de dagen daarop werden Piru en Amahai op Seram bezet na hevige gevechten waarbij veel meer Indonesische soldaten dan RMS -soldaten omkwamen.

Soumokil en de meetsen van de ‘baretten’ vertrokken eind juli naar Seram om een ‘noodregering’ (*pemerintah darurat*) te vormen in het veilige binnenland, in de verwachting dat Ambon zou vallen. Alex Nanlohy liet de defensie over aan Manusama en vertrok naar Nieuw-Guinea met veel geld uit de RMS-schakist om wapens te kopen die echter vanwege de blokkade niet verscheept konden worden. (Chauvel 1990, 375-380)

De eer voor het in de hand houden van de TNI-troepen gaat grotendeels naar *Joost Muskita*, toen kapitein onder Rijadi.

TNI-officier Leo Lopulisa organiseerde in 1950 een gezamenlijke kerstviering van RMS -gevangenen en TNI-soldaten. RMS -soldaten waren niet als rebellen berecht, maar kregen de kans zich aan te sluiten bij de TNI. Zij die dit deden, vormden bataljon 330 van de Siliwangi divisie, onder bevel van ex-KNIL sergeant en ex-RMS-er bevelhebber Sopacua. Dit bataljon (Rakjat Maluku Sadar (Bewust Moluks volk) genaamd, speelde een cruciale rol in het breken van de fundamentalistische moslim-beweging *Darul Islam* op West-Java. ‘Barettenleider’ T. Nussy werd berecht en in 1955 veroordeeld, maar nam een paar jaar later als TNI-luitenant deel aan de TNI-landingen op Nederlands Nieuw-Guinea. (Van Fraassen Ch.F., 1972, 152-155, 286)

Manuhutu en Wairisal

In Seram vormde zich weer een RMS-regering, nu *Pemerintah Perdjuangan* (Strijd regering) genaamd. In 1952 werd Soumokil de 2^e president van de RMS. Over op guerilla tactieken.

De Alifuru *tentara panah*, het ‘pijlenleger’ (vergiftigde pijlen). Zij hielpen Soumokil mee als gidsen en voedsel leverancier. Zij sloten de paden naar het binnenland af met bamboe boobytraps.

Op 2 december 1963 werd Soumokil gevangengenomen. Op 12 april 1966 werd hij geëxecuteerd.

5.6. Onder de Vleugels van Garuda

De postkoloniale geschiedenis van de Molukken kan verdeeld worden in twee fasen. De eerste, onder Sukarno (1951-1965), kan aangeduid worden als de periode van verzoening. Sukarno koesterde geen wrok. Hij probeerde de Ambonezen te overtuigen van zijn goede wil. Trouw aan de Pancasila-ideologie. (Sanskriet *panca*: vijf en *sila*: dat *rechtschapenheid* betekent, moreel juist gedrag. Gemodelleerd naar de originele Pancasila, de ethische code van het boeddhisme. De vijf voorschriften van deugdzaamheid maken deel uit van de grondwet van 1 juni 1945

1. Geloof in de enige God (*Ketuhanan jang Maha Esa*).
2. Rechtvaardig en beschaafde menselijkheid (*Kemanusiaan jang adil dan Beradab*).
3. De bevolking van Indonesië (*Kebangsaan/Persatuan Indonesia*). Dit principe behelst het nationalisme. (In 1928 Sumpah Pemuda) Eed van de jongeren. *Bhinneka Tunggal Ika 'Eenheid in verscheidenheid'*.
4. Democratie die voortkomt uit innerlijke wijsheid en consensus (*Kerakyatan yang dipimpin oleh Hikmah Permusyawaratan-Perwakilan*) overleggen (*musyawarah*) om tot een consensus te komen (*mufakat*).
5. Sociale rechtvaardigheid voor de gehele Indonesische bevolking (*Keadilan Sosial Bagi Seluruh Rakyat Indonesia*). Gelijkwaardige verspreiding van welvaart over de gehele bevolking, op een dynamische en progressieve manier. Dit betekent dat alle nationale natuurlijke hulpbronnen en potentieel op de voor het volk beste mogelijke manier gebruikt moeten worden. Sociale rechtvaardigheid impliceert bescherming van de zwakkeren. Maar bescherming mag hen niet uitsluiten van werk. Integendeel zij moeten naar hun mogelijkheden werken. Bescherming moet onderdrukking door de sterkeren voorkomen en instaan voor rechtvaardigheid.

De tweede fase begon met Suharto's overname van de macht in 1965 en zou de periode van de Indonesische centralisatie genoemd kunnen worden. Terwijl onder Sukarno twee van de drie Gouverneurs Molukkers waren, kwam daarna alleen de eerste, die tussen 1965-1968 in functie. Dat was Gerrit Latumahina van de Molukken. Sinds 1968 zijn alle anderen niet-Molukkers. geweest.

Bangsa of Suku Bangsa

De jongeren hebben geen herinneringen aan het koloniale verleden en de RMS, maar werden geboren en getogen binnen het nieuwe Indonesische systeem en beschouwen het als een vanzelfsprekendheid.

Degenen die geboren zijn in de tijd na de RMS, kregen op school systematisch pan-Indonesische ideeën ingeprent, wat tot gevolg had dat de meesten van hen een Indonesische identiteit ontwikkeld hebben. In hun eigen sociale milieu van familie en dorp echter, hebben zij allemaal ook een sterke Molukse (Ambonese) identiteit ontwikkeld en de traditionele banden met hun 'bangsa' blijven sterk. Sinds de jaren zeventig zijn heel veel mensen, zowel christenen als moslims op zoek naar een Molukse identiteit.

5.7. De verwickelingen rondom het KNIL, het dienstbevel en de komst van Molukkers naar Nederland.

De afwikkeling van het KNIL

Toen de Republiek Maluku Selatan (RMS) op 25 april 1950 werd geproclameerd, ontstonden er felle gevechten tussen de voor- en tegenstanders van de RMS. Ongeveer 2000 op de Zuid-Molukken gelegerde soldaten rebelleerden uiteindelijk tegen de nieuwe staat Indonesië. Sukarno en het Indonesische leger de Tentara Negara Indonesia (TNI) stelde een blokkade in en viel Ambon aan met als resultaat dat de 'rebellen' na enkele maanden verslagen werden. Op het grote eiland Ceram voerde de RMS een guerilla-strijd tot het einde van de jaren zestig onder leiding van Mr. Dr. Christiaan Soumokil. In 1952 werd hij president van de noodregering van de RMS op Ceram.

In 1963, nog tijdens het Sukarno-regiem, werd hij gearresteerd en in 1964 ter dood veroordeeld, maar terechtgesteld werd hij pas in 1966 en wel op bevel van president Suharto van het generaalsregiem en de opvolger van Sukarno.

Tangsi's

Het merendeel van de Molukse 'Ambonese' militairen, die nog in KNIL-verband dienden waren ver verwijderd van de Molukken. Zij zaten in tangsi's (kazernes) in andere delen van het Indonesische Archipel. *Tangsi's* waren lange loodsen met afgeschoten hokjes, waarin behalve de slaaptafels waarop pa en ma sliepen en waaronder kinderen een plaatsje vonden, weinig ruimte was voor meer meubilair.

De 'Ambonese' militairen werden over heel voormalig-Nederlands Indië gestationeerd. Deze militairen woonden en leefden met hun gezinnen als zij getrouwd zijn, maar ook als zij ongehuwd waren, vaak in militaire kampementen, de zgn. tangsi's.

Tangsi's waren militaire kampementen. Deze waren verspreid over de gehele archipel. In de buitengewesten waren het kleine met prikkeldraad (kawat berduri) afgerasterde kazernes of tangsi's. Op Java waren het met prikkeldraad (kawat berduri) omheinde, soms ruim opgezette gebouwencomplexen. Binnen de afrastering van de tangsi woonden de ongehuwde en gehuwde militairen onder de rang van onderofficier in gebouwen voor het leger.

Centraal in een gebouw bevond zich het dagverblijf, al of niet met een kleine kantine. In de zijvleugels van het gebouw waren de chambrees ondergebracht, grote slaapzalen apart voor ongehuwde en gehuwde militairen.

Veelal waren deze gebouwen voor het leger ingedeeld naar landaard, bv. Ambonees, Menadonees, Timorees, Soendanees, Javaan, enz. In de gezinschambree woonden vele families bij elkaar. Iedere familie had een beperkte ruimte voor zichzelf.

Een slaaptafel of stapelbed diende als slaapplek voor vader en moeder. Kinderen sliepen op de grond, eventueel onder de tafel of het stapelbed, de kolong*.

** In het algemeen wordt 'De uitdrukking 'anak kolong'. Een buitenechtelijk kind van een Nederlandsemilitair en zijn concubine, letterlijk geboren tussen de palen onder zijn bed in het voormalig Nederlands-Indië. Een 'anak kolong' had geen rechten.' De uitdrukking ' anak kolong' vind je ook terug bij 'Ambonese- KNIL militairen, maar dan slaat het vaak terug op een 'buitenechtelijk kind'.*

Voor het slapen werd als ondergrond de tikar, een dun bamboematje gebruikt.

Als afscheiding van de familieruimte diende een zeildoek of katoenen, groen gordijn, dat zichtbare maar niet hoorbare 'privacy' moest bieden.

Persoonlijke bezittingen, kleding en schoeisel werden in legerkisten bewaard met naam en legernummer van de vader. Deze lagen onder de tafel aan de voorkant. Ieder

Tangsi's : *De vrouwenloods van het Eerste Bataljon Infanterie te Magelang,*

'appartement' had een muurkastje en schapje. Dit was de leef- en woonsituatie van veel 'Ambonese' KNIL-militairen en hun gezinnen. Er was nauwelijks privacy. De chambrees waren aan de bovenkant open, alle nachtelijke geluiden waren in de hele loods te horen. Het huilen van baby's, het geklaag van zieke kinderen, ruzies tussen echtelieden, dat alles maakte dat er van nachtrust niet veel terecht kwam.

De dag begon vroeg met het reveil van half zes. Dan moesten de kinderen gewassen en aangekleed worden. Na het ontbijt volgde het appel voor de mannen. De oudere kinderen gingen naar school en de vrouwen naar de pasar (markt) om inkopen te doen. Daarna moesten ze met de niet-schoolgaande kinderen naar de 'vrouwenloods'. Daar moesten ze blijven tot het middaguur, tot de ochtenddienst van de mannen erop zat. In de vrouwenloods werd gekookt. Vervolgens at men en was het tijd voor de middagrust in de chambrees. Daarna werd het ritueel herhaald: de mannen gingen weer dienstdoen, de vrouwen moesten naar de vrouwenloods. Opnieuw koken. Tot de dienst om vijf uur was afgelopen en het gezin herenigd werd in de chambrees.

KNIL-voorschriften uit 1935

Na de soevereiniteitsoverdracht hield het gewone dienstdoen van de soldaten op. Gewacht werd op de overstap naar het Indonesische leger of demobilisatie.

Op grond van KNIL-voorschriften uit 1935 hadden inheemse militairen die gedemobiliseerd werden het recht te worden gezonden naar de plaats waar zij zich (binnen Indonesië) zouden willen vestigen, 'de plaats van de keuze'. In de reglementen was verder vastgelegd dat de militaire commandant die het ontslag verleende, moest overleggen met de 'betrokken burgerlijke autoriteit'. Na 1949 was dat de Indonesische overheid. De 'reorganisatie', zoals de opheffing van het KNIL werd genoemd, was een enorme operatie. Bij de soevereiniteitsoverdracht telde het KNIL ongeveer 65.000 militairen. *Op 26 juli 1950*, de dag van de officiële opheffing, waren er van hen nog 16.750 in dienst. Ongeveer 26.000 militairen waren overgestapt naar het Indonesische leger, 17.400 waren er gedemobiliseerd op de plaats van keuze en 3.250 waren naar

Nederland vertrokken. Verder waren er 1600 Molukse ‘Ambonese’ militairen op Ambon vanwege de ‘RMS’ rebellie ontslagen.

In oktober 1950 waren er nog 3.750 Molukse ‘Ambonese’ ex-KNIL-militairen die op ‘Afvloeiing op Ambon’ wachtte.

Op 2 juli 1950 liet Hirschfeld van Maarseveen weten dat de Molukse vertegenwoordigers uit Jakarta en Medan opschorting van de opheffing van het KNIL wensten of handhaving van de militaire status onder Nederlands bevel. Zij vreesden voor vergeldingsacties van de kant van de TNI (Tentara Negara Indonesia) als zij na 26 juli gededemilitariseerd en ontwapend zouden zijn. Hirschfeld noemde het loslaten van deze mensen ‘immoreel en onaanvaardbaar’ en wees bovendien op het gevaar van wraakacties tegen Nederlanders in Indonesië als de Molukkers zouden ontdekken dat zij aan hun lot waren overgelaten.

Op de valreep bood het ‘Hatta /Hirschfeld Memorandum’ uitkomst. Op 14 juli 1950 werd hierin onder meer overeengekomen, dat ‘KNIL-militairen van Indonesische landaard’ die op 26 juli nog niet zouden zijn overgestapt naar het Indonesische leger en ook nog niet zouden zijn gedemobiliseerd, tijdelijk de status van militairen van de Koninklijke Landmacht (KL) zouden krijgen. Uiteindelijk werd vermeld dat deze tijdelijke status uitsluitend ten doel had een ordelijke afwikkeling van het dienstverband te waarborgen.

Molukse ex-NIL- militairen naar Java.

In Indonesië was direct na de strijd in Makassar besloten om alle Molukse ex-KNIL-militairen te concentreren in vijf steden op Java: Bandung (Cimahi), Jakarta (dat werd uiteindelijk Berenlaan, Jatinegara), Malang, Semarang en Surabaya. Op 14 augustus 1950 werden zij en hun gezinnen met de Zuiderkruis, de Van Outhoorn en de Waikelo van Makassar naar Java overgebracht. Eind augustus gingen ook de in Balikpapan gelegerde troepen naar Java.

In elke legerplaats vormde de Molukse militairen een comité, dat hen moest vertegenwoordigen over de afwikkeling van hun dienstverband: *de panitia*’s. Deze plaatselijke comités werden vanaf 4 december 1950 gebundeld in de Panitia Penjelenggaraan (Kaum) Maluku Selatan (PPKMS) Organisatiecomité van Zuid-Molukkers.

Op 8 augustus 1950 stuurden zij een vertegenwoordiging naar Nederland onder leiding van sergeant-majoor F.A. Aponno, de ‘*delegatie Aponno*’. Zij kreeg de taak de belangen van haar achterban in Nederland te behartigen. De delegatie kwam al snel in contact met de vertegenwoordigers van de RMS in Nederland: dokter Nikijuluw, Het Bureau Zuid-Molukken en de wat later naar Nederland gekomen RMS-minister Lokollo.

De ‘*delegatie Aponno*’ spande met steun van advocaat *mr. K.Th.M. van Rijckevorsel* een kort geding aan tegen de Nederlandse Staat om demobilisatie in door Indonesië beheerst gebied te voorkomen. Het kort geding en daarna ook het Hoger Beroep betekende een rigoureuze ingreep in het regeringsbeleid.

Op 22 januari 1951 oordeelde Het Hof in Den Haag dat Nederland niet ‘*tot zijn eigen leger behorende militairen met huisvrouw en kinderen tegen hun uitdrukkelijke wens, niet zonder enige waarborg, weerloos (mocht uitleveren) aan een vijandelijke Staat, van wie zij met reden represailles tegen hun vrijheid en leven hebben te vrezen.*’

Cassatie bij de Hoge Raad bracht geen verandering in de uitspraak.

Terwijl de tijd drong, werd steeds duidelijker dat tijdelijke overbrenging naar Nederland als enige oplossing overbleef. Al in september 1950 had de chefstaf van de Indonesische strijdkrachten generaal Tahir Bonar Simatupang * het idee geopperd de Molukse militairen naar Nederland over te brengen.

**Simatupang mag er iets over zeggen. Hij was in 1940 kadet aan de Koninklijke Militaire Academie in Bandoeng, maar sloot zich na WO II, zoals de meeste Nederlands geschoolde Indonesische kadetten en (KNIL-)officiëren aan bij de strijders voor onafhankelijkheid. Onder dr. Leimena nam hij deel in de militaire commissie die betrokken was bij de onderhandelingen met Nederland. Toen de leiders van de Republiek in Djokja gevangen waren genomen, organiseerde hij het militair verzet tegen de Nederlanders.*

Begin januari 1951 herhaalde hij dit idee, maar noemde nu ook Nieuw -Guinea als optie. De Nederlandse regering en de Indonesische regering waren hiertegen om allerlei uiteenlopende redenen. De Nederlandse Regering zocht oplossingen voor het plaatsen van Molukkers in allerlei landen tot aan Afrikaanse landen zoals Congo, koloniën van Frankrijk in Afrika, Suriname, Venezuela, Malakka etc... Zelfs een deel naar Madagaskar. Geen enkele van deze suggesties leverde iets op.

Eind januari 1951 begonnen ministeries zich voor te bereiden op de komst van Molukse 'Ambonese' militairen en hun gezinnen. Minister dr. J. in 't Veld (Wederopbouw en Volkshuisvesting/PvdA) dacht 1500 gezinnen te kunnen huisvesten.

Op dienstbevel?

In een concept-telegram voor de hoge commissaris in Jakarta werd medegedeeld dat de Nederlandse Regering in principe had besloten tot tijdelijke overbrenging naar Nederland van die militairen, die niet naar het grondgebied van de Republiek Indonesië wilden. De militairen moesten kiezen tussen 'afvloeiing binnen Indonesië' en 'tijdelijke zending naar Nederland'. De militairen weigerden vooralsnog te kiezen. Dat was de reden voor de Nederlandse militaire commandant, kolonel A.J. van Santen, de regering te vragen een dienstbevel te mogen geven tot inscheping. Bij weigering van dit bevel zou ontslag moeten volgen.

Minister-president Drees achtte 'het niet wenselijk de Ambonese militairen een dienstbevel te geven'. De ministerraad besloot de Molukse militairen geen dienstbevel te geven. Er was geen sprake van een keuze, volgens de Molukse militairen dat zij naar Nederland moesten. Al in 1952 maakte staatssecretaris Götzen in de ministerraad de opmerking dat de 'Ambonezen' niet als asielzoekenden kunnen worden beschouwd, aangezien zij in Indonesië *het militaire bevel* hadden gekregen, zich naar Nederland in te schepen.

‘Ambonese’ Molukse KNIL-militairen

De overtocht en de aankomst van Molukkers in Nederland

Nadat de ‘delegatie Aponno’ had ingestemd met de tijdelijke overbrenging naar Nederland werd in hoog tempo gewerkt om de volksverhuizing mogelijk te maken en de juridische status van de 12.500 mensen te regelen.

Delegatie Aponno. Van links naar rechts dominee A.Z. Sahetapy, sergeant-majoor J. Kapel, sergeant-majoor F.A. Aponno, korporaal Ch.P. Tauran en sergeant J. Siauta; op de voorgrond van links naar rechts **RMS-vertegenwoordigers in Nederland** E.A. Kayadoe, RMS-minister P.W. Lokollo en de algemeen vertegenwoordiger dokter J.P. Nikijuluw.

Vanaf 20 februari 1951 vertrokken de ‘Molukse transporten’ naar Nederland. Twee boten voeren onder de Nederlandse vlag (de Kota Inten en de Groote Beer), vier schepen waren Engels (de Asturias, de Atlantis, de New Australia en de Somersetshire), twee voeren onder de Panamese (de Fairsea en de Roma), een onder de Italiaanse vlag (de Castelbianco) en twee schepen waren Noors (de Goya en de Skaubryn). De Kota Inten nam twee transporten voor haar rekening.

Zo arriveerden tussen 21 maart 1951 en 21 juni 1951 12.500 Molukkers in Nederland, volledig onvoorbereid op het land waar zij in terechtwamen. Er was gebruik gemaakt van drie dienstbevelen om de Molukkers in de schepen te krijgen, van 1950 tot en met 1951.

Als redenen voor ontslag werden doorgaans gegeven:

Om te beginnen waren Molukkers bij de soevereiniteitsoverdracht formeel Indonesische staatsburgers geworden, waardoor zij ‘als burgers en ingezetenen van Indonesië’ niet in aanmerking kwamen voor overgang naar de KL. Verder was de Indonesische regering toegezegd dat de Molukkers niet meer operationeel zouden mogen worden ingezet. Bij deze argumenten kunnen echter vraagtekens worden gezet. De Molukse mariniers en de

KST'ers die overgingen naar het Korps commandotroepen hadden ook de Indonesische nationaliteit en konden gewoon dienstdoen in de Nederlandse krijgsmacht.

Het besluit om de Molukse 'Ambonese' militairen te ontslaan werd pas bekend gemaakt nadat op 21 maart 1951 de Kota Inten als eerste schip met Molukkers in de Rotterdamse haven was gearriveerd. Daar kregen de militairen te horen dat zij waren 'gedemilitariseerd', ontslagen.

Molukse baby's onderweg naar Nederland geboren in 1951

DE AANKOMST op 21 Maart 1951 in Nederland

Passagiers van de Kota Inten op 22 maart 1951. Families houden zich gereed om van boord te gaan; de labels dienden zeer waarschijnlijk voor de ordelijke ontschepping en verdeling van de duizenden mensen over de wachtende bussen. *Joop van Bilsen (Anefo), Aankomst Kota Inten (1951).*
Bron: Nationaal Archief (904-483 / CC0)

Module 2: Segregatie, Participatie en Emancipatie

Themabijeenkomst 1: Segregatie, het ontslag, de woonoorden en de culturele waarden en normen.

2.1. Van het schip met bussen naar de kampen

In paragraaf 1.2. hebben we al geschreven dat de Molukse ‘Ambonezen’ kampen ver van de bewoonde wereld lagen met als de bekende voorbeelden ‘Kamp Westerbork’, woonoord Schattenberg, ‘Kamp Vuhgt’, woonoord Lunetten en nog in kleinere kampen, waar duizenden Molukkers verspreid in de kampen, kloosters, in pensions, kazernes gehuisvest werden. Deze situatie van geïsoleerd wonen en leven en afgezonderd van de Nederlanders en de Nederlandse samenleving noemen we segregatie.

Woonoord Lunetten

Segregatie wordt gedefinieerd als het verschijnsel dat bepaalde culturele of etnische groepen in een land strikt gescheiden leven. Ze leven in hun eigen kring, ze wonen per groep vaak (gedwongen of vrijwillig) dicht bij elkaar, bezoeken aparte scholen, hebben

eigen kerken, eigen sociale- en politieke belangenorganisaties, eigen sportclubs, eigen winkels en weinig tot geen contact met de omringende Nederlandse samenleving.

Dat is met de Molukkers in de woonoorden gebeurd tussen 1951 en 1960. Toen ze in 1951 in Nederland aankwamen duurde het zeker tot het einde van de jaren vijftig, voordat er enig contact was met de Nederlandse samenleving.

Geleidelijk aan kwamen Molukkers meer en meer toegang in het onderwijs en de arbeidsmarkt, totdat zij in het begin van de jaren '60 naar specifiek voor hun gebouwde woonwijken verhuisden, waar zij zowel in het onderwijs, arbeidsmarkt als de woningmarkt, hun weg vonden.

Het ontslag uit militaire dienst

Tussen 21 maart en 21 juni 1951 arriveerden twaalf schepen met Molukkers. Een deel van de Molukkers kwamen via Rotterdam en een ander deel via Amsterdam, Nederland binnen.

Het overgrote deel van de Molukkers heeft nauwelijks kunnen bedenken, dat zij ooit in Nederland zouden terechtkomen. Tot dan toe was het bezoeken van Nederland iets dat alleen bestemd was voor de bevoorrechte Molukkers, die of in Nederland kwamen studeren of vanwege hun positie in Nederland terecht kwamen.

Interessant was ook de constatering van veel Molukkers, dat toen zij van het schip afkwamen, zagen dat er zoveel havenarbeiders waren, die in een overall rondliepen en die met kisten sjouwen. Dat witte mensen ook dat soort werk doen dat konden zij zich niet voorstellen. Zij hebben van Nederlanders alleen het beeld van iemand met een wit pak en een sigaret of een sigaar in de mond.

Het was winter in Nederland toen de eerste schepen de havens van Amsterdam en Rotterdam binnenvoeren.

Nederland was slecht voorbereid op de komst van circa 12.500 Molukse ex-KNIL -soldaten en hun gezinnen. Hier kwam nog bij dat Nederland ook moest zorgdragen voor 300.000 Indische Nederlanders en vlak na de oorlog had Nederland ook te maken met een tekort aan woningen. Er was dus ook woningnood in Nederland. Nederland moest veel moeite doen om ruimte te vinden voor 12.500 Molukkers. Kazernes, kloosters, vakantieparken, kampen voor werklozen en de twee grote Duitse voormalige doorgangskampen, kamp Westerbork en kamp Vught werden klaargemaakt voor huisvesting van Molukse ex-KNIL -militairen en hun gezinnen.

Voor de Molukse ex-KNIL -militairen, met de voorlopige status van K.L. (Koninklijke Landmacht) werd zowel schriftelijk (door middel van een papiertje) alsook omgeroepen dat zij, zodra zij voet aan wal zetten in Nederland, uit militaire dienst waren ontslagen. Dit gold echter niet voor een kleine groep Molukkers, die bij de Koninklijke Marine diende. Via het doorgangskamp in Amersfoort werd iedereen met bussen naar de plaats van hun bestemming gebracht. De Molukse militairen en hun gezinnen werden over meer dan tachtig woonoorden, die zich vooral op het platteland bevonden en buiten de grote steden, ondergebracht. Verreweg het grootste deel van de Molukkers dacht voor enkele maanden, 'een tijdelijk verblijf', in Nederland te zijn. Het liep anders.

2.2. Het leven in de woonoorden

Van de Molukse militairen en hun gezinnen kan circa 76,1% gerekend tot Molukkers uit de Centraal-Molukken (de eilanden Ambon, Ceram, Saparua, Haruku en Nusalaut) Het overige deel 23,9 % van de Molukkers kwam uit de Zuidoost-Molukken (Kei en Aru eilanden) of de meer Zuidelijke Molukken (Tanimbar, Babar, Leti, Sermata, Wetar, Kisar, Nila, Serua, Teun, Damar).

Reeds eerder is aangegeven, dat de overgrote meerderheid van de Molukkers bij hun aankomst in Nederland het protestantse geloof hadden (92%). Dat heeft te maken met het gegeven, dat het merendeel van de Molukkers afkomstig is uit de Centraal-Molukken (Ambon, Ceram, Buru en de Lease eilanden). Hierbij moet worden opgemerkt dat bij de Zuid-Oost-Molukkers en Molukkers uit de meer Zuidelijke Molukken zowel protestant als katholiek zijn, waarvan 5% overwegend katholieken is.

Niet onbelangrijk is te vermelden dat Joseph Kam belangrijk zendingswerk heeft gedaan op de Molukken, waardoor te verklaren is dat een groot deel van de Molukkers in Nederland bestaat uit protestanten. Hij kreeg ook de bijnaam wat betreft Indonesië en in het bijzonder de Molukken van ‘vader der Molukse christenen en apostel van de Molukken’. Het overige deel van de Molukkers werd gevormd door de Moslims (3%). De religie en het geloof betekende veel Molukkers of ze nu christen zijn of moslim. Een houvast in hun dagelijks leven en het geloof, gaf en geeft hen nog steeds kracht om met tegenslagen om te gaan en hoop te koesteren dat zij eenmaal hun vaderland zouden terugzien.

Opgemerkt wordt ook dat het leven in het kamp c.q. het woonoord gezien kan worden als het leven van een gemeenschap in een klein dorp. Tegelijkertijd deed het beeld van de barakken denken aan de tangsi's, waar de Molukse ex-KNIL militairen en hun gezinnen gedurende de koloniale periode in het voormalig Nederlands-Indië, aan het huidige Indonesië deed denken. De barakken, waar de Molukkers gehuisvest werden, waren echter klein en men moest, wilde er sprake zijn van slaapkamers, deze af moest schermen met een gordijn. Na enkele jaren kregen de gezinnen meer ruimte, omdat men naar andere barakken kon verhuizen, die wat groter waren en meerdere kamers hadden, waardoor pa en ma een eigen kamer hadden en de kinderen en zowel jongens als meisjes eigen ruimten kregen. Bijvoorbeeld 3 meisjes bij elkaar en 3 jongens bij elkaar en soms kregen ze er ook nog een tuin bij en kon er mais of groenten geplant worden.

In de kampen, waar Molukkers woonden in de begin jaren '50, was het aanvankelijk verboden om te werken, omdat de vakbonden vreesden dat Molukkers concurrenten zouden worden voor de Nederlanders en bij de Molukkers nog sterk het geloof aanwezig was dat hun verblijf in Nederland ‘tijdelijk’ zou zijn, circa drie tot zes maanden. Hun gedachten waren hun vooral gericht op de terugkeer naar een vrije Republiek der Zuid-Molukken. In de 2^e helft van de jaren vijftig kwam daar enige verandering in

Er waren drie belangrijke instituties, die voor het met elkaar omgaan van grote nut waren en dat nog steeds waren: 1. de religieuze organisaties, 2. de sociaal-culturele organisaties (adat- en pela-organisaties en 3. de sociale en politieke belangenorganisaties.

2.2.1. Molukse religieuze organisaties, de kerk en de moskee.

Molukse Protestanten

Zoals reeds opgemerkt waren religie en geloof belangrijke steunpunten voor het overgrote deel van de Molukkers gedurende hun aankomst en later hun verblijf in de woonoorden.

Het overgrote deel van de Molukkers, dat in 1951 in Nederland aankwam, was lid van de Protestantse Molukse Kerk (G.P.M.) op de Molukken. Niet lang daarna verenigden de protestanten zich in de 'Classis Nederland', een Noodgemeente Geredja Protestan Maluku di Belanda (Classis GPMB).

Daar de Synode op Ambon het gezag van Jakarta als wettig erkende, weigerde zij, uit vrees voor moeilijkheden met Jakarta, een officiële erkenning van de 'Classis Nederland', temeer daar deze zich openlijk associeerde met de RMS. De noodgemeente, die zich inderdaad nauw verbonden voelde met het streven van de Molukkers naar onafhankelijkheid, reageerde door zich af te scheiden van de moederkerk en richtte in 1952 de Geredja Indjili Maluku (GIM, de Molukse Evangelische Kerk) op.

Een verzoek van de GIM om als lid van de Wereldraad van Kerken te worden opgenomen, werd afgewezen op grond van het feit, dat men de afscheiding slechts als tijdelijk zag en derhalve niet van een zelfstandige kerk wilde spreken. De International Council of Churches (ICCC) echter ondersteunde de GIM in haar streven naar een vrij RMS en het gevolg hiervan was, dat in 1955 de GIM als lid van deze organisatie werd toegelaten. Een deel van de Molukkers had bezwaar tegen de vorming van een eigen kerk en continueerde onder aanvoering van wijlen ds. Keiluhu (1953), de Noodgemeente Geredja Protestan Maluku di Belanda (NGPMB de Noodgemeente van de Molukse Protestantse Kerk in Nederland).

Het merendeel van de Zuidoost-Molukkers en de Zuidelijke Molukkers stonden 'neutraal' tegenover de RMS en vonden de GIM teveel politiek gekleurd. Daarnaast veroorzaakte een conflict in het kamp Vught tussen Centraal-Molukkers en Zuid-Molukkers een verwijdering tussen deze bevolkingsgroepen. Dit leidde ondermeer tot de oprichting van de Geredja Protestan Tenggara (GPMT- de Protestantse Kerk van de Zuidoost-Molukkers). In 1952 leidde de Zuidoost-Molukse predikant G. Talubun uit het woonoord 'Pietersberg' (bij Westerbork) een noodgemeente van de Zuidoost-Molukkers, die nauwe banden onderhield met de Hervormde Kerk.

Een kerkelijke groepering, die gerelateerd was aan de politieke organisatie Gabungan Suku Maluku (GOSM, het Verbond van de Molukken), was de Geredja Protestan Maluku Djemaat Darurat (GPMMD, de Noodgemeente van de Protestantse Kerk van de Molukken). Deze kerkelijke organisatie maakte deel uit van de Raad van Kerken in Indonesië.

Uit deze summiere schets van kerkelijke organisaties kan worden afgeleid dat reeds in het begin van de jaren '50 er sprake was van een versplintering van de Molukse protestanten. (Mariën 1968, Rinsampessy E. 1975, 1883, 1992, p.136, 137, Tuynman-Kret 1985, Matulesy e.a. 1989)

In de jaren '70 en '80 zal ondanks verdere versplinteringen van de Molukse kerkelijke organisaties en groeperingen, een samenwerking van de GIM en de NGPM meer gestalte krijgen. Dat zelf leidde tot wat meer contacten tussen de verschillende kerkelijke organisaties en groeperingen. De GIM bleef wel door de jaren heen de grootste Molukse kerkelijk organisatie, die tot ver in de jaren '80 circa 70% van de

protestantse stroming vertegenwoordigde. Pas in de jaren negentig en in deze eeuw zag je duidelijke ontkerkelijking toenemen binnen de Molukse gemeenschap, deels door de verspreide huisvesting van Molukkers, deels door geen adequaat beleid van de Molukse kerkelijke organisaties zelf. Het proces van secularisatie heeft binnen de Molukse gemeenschap ook haar invloed doen gelden.

Katholieke Molukkers

In Nederland wonen de meeste van de katholieke Molukkers in het zuiden, beneden de grote rivieren, te weten Helmond, Nistehode, Cuyk, Katwijk, Echt-Montfoort en een klein groepje in Deventer, Bommel en Zevenaar.

De katholieke Molukkers behoren voor het grootste deel tot de Zuid-Oost Molukse bevolkingsgroep (w.o. Keiezen, Tanimbarezen etc.) De Molukse katholieke gemeenschap maakte lange tijd deel uit van het bisdom Ambon. In de kamptijd werd pastoor J. Vliegen aangesteld, die op de Kei-eilanden had gewerkt. Eens in de maand kwam hij de kampen langs om de mis op te dragen, de biecht af te nemen of de huwelijken in te zegenen. Voor de zondagsdiensten waren de gelovigen, mede doordat zij tamelijk verspreid woonden, aangewezen op de plaatselijke Nederlandse parochies. Pas in 1968 benoemde de bisschop van Ambon een plaatsvervanger in Nederland: pater Eikman (1968-1979). Er werden Molukse pastorale werkers aangesteld in de Molukse wijken. De Molukkers gingen graag naar de kerk, het probleem was echter het taalverschil. Vooral veel ouderen begrepen het Nederlands niet. Het gevolg hiervan was dat zij, ofschoon zij ook naar de plaatselijke Nederlandse kerken gingen voor de dienst, ook hun eigen bijeenkomsten kennen. Deze bijeenkomsten werden onregelmatig gehouden bij mensen thuis of in een klein gebouw en worden begeleid door Guru Agama's, ook wel pastorani's (pastorale werkers) genoemd.

De structuur van het kerkelijk leven van de katholieke Molukkers in Nederland loopt parallel aan die in de Molukken. Zoals ieder dorp 'kampong' zijn eigen Guru Agama heeft, zo kent iedere gemeenschap hier in Nederland één of meer Guru Agama's. Zij hebben de organisatie van het kerkelijk leven in handen. Ofschoon katholieke Molukkers afhankelijk én lid zijn van de Nederlandse kerkprovincie, beschouwen zij zichzelf als een apart bisdom. Maar formeel, volgens de kerkelijke wetboeken kan dat niet. Alhoewel zij proberen een zelfstandige organisatie te zijn lukt dat niet zo goed vanwege het ontbreken van de middelen. Maar het uitgangspunt blijft om zelf het pastorale werk van de grond te krijgen. Er zijn beloften gedaan dat de katholieke Molukkers cursussen kunnen volgen om hun eigen kerkdiensten te gaan leiden. Er zijn beloften om de pastorani's financiële steun te geven, maar daar is nooit iets van gekomen. Er zijn nog te weinig Molukse jongeren, die een priesteropleiding hebben gevolgd. Volgens informanten laat de Nederlandse kerkprovincie de Molukkers in de kou staan en worden ze aan hun lot overgelaten.

Islamitische Molukkers

In paragraaf 2.3. van module 1, is reeds uitgebreid ingegaan op de Islamisering van de Molukken, waarbij onder andere de vijf peilers van de Islam de *Sjahadat* (geloofsbelijdenis), de *Salat* (de vijf verplichte dagelijkse gebeden), de *Puasa* (het vasten), de *Zakat* (de religieuze belasting, de aalmoezen) en de *Hadj* (de pelgrimreis naar Mekka), zijn uitgewerkt en welke betekenis deze peilers hebben voor de mensen op de Molukken.

Het woord Islam betekent vrede sluiten met God en met de medemens. Bij het beschrijven van de situatie van de Islamitische Molukkers in Nederland zullen we ons beperken tot enkele algemene situaties.

Van de in Nederland verblijvende Molukkers is circa 3% Moslim. De Islamitische Molukkers in Nederland zijn voornamelijk afkomstig uit de Centraal-Molukken. Door handelscontacten in het midden van de 15^e eeuw zijn vooral de Noord-Molukken en een deel van de Midden-Molukken in aanraking gekomen met de Islam. Alhoewel de Islam als religie een allesomvattende invloed heeft op het dagelijks leven van haar volgelingen, hebben belangrijke patronen uit de traditionele religie en de traditionele cultuur toch hun waarde en invloed behouden en heeft het zich verder ontwikkeld.

Adat gebruiken worden geaccepteerd en voor zover zij niet strijdig zijn met de leer van de Islam. Denk bijvoorbeeld aan de betekenis van het verwantschapssysteem van pelasschappen tussen moslims en christenen en het geven van aalmoezen (de zorg voor de armen in de Islamitische leer), dat ook onderdeel is van de christelijke naastenliefde. Volgens de adat mogen voorouders wel bij het gebed betrokken worden zolang dit geen verering betekent, maar respect inhoudt.

Aanvankelijk woonden veel Molukse moslims in het woonoord Schattenberg bij Westerbork en in het woonoord Lunetten bij Vught en verder werden Islamitische gezinnen en vrijgezellen verspreid over een twintigtal kampen. Later verhuisden de circa 80 gezinnen naar Balk in Friesland. Aan de verhuizing van de Islamitische Molukkers lag een tweetal oorzaken ten grondslag. Een toenemende discriminatie van de Moslim Molukkers door christen-Molukkers. Met name in het woonoord Schattenberg ontstonden er conflicten tussen de beide religieuze groeperingen. De Moslims waren van mening, dat zij ook recht hadden op een eigen religieuze beleving, een eigen gebedsruimte en eigen *imams*. Ook problemen in de centrale keukens in het kamp, waar vlees werd gebruikt, dat niet op een rituele manier was geslacht en andere zaken, die nodig waren om een goed moslim te zijn leidde na verloop van tijd tot spanningen. In juli 1952 stelde de nieuwgekozen leider van de Islamitische Molukkers, Achmed Tan, voor om een verzoek in te dienen voor een eigen woonoord.

Tussen 1954 en 1969 was op het terrein van de Wyldemerck aan de weg tussen Balk en Koudum, een kamp gevestigd waar enkele honderden Molukkers verbleven. Deze ex-militairen, die gediend hadden in het Koninklijke Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL), waren na de onafhankelijkheid van Indonesië naar Nederland getransporteerd, omdat ze niet in Indonesië konden of wilden blijven. Ze maakten deel uit van een groep van in totaal 12.500 Molukkers die tussen maart en juli 1951 naar Nederland kwamen en hier tijdelijk zouden blijven.

Op 8 december 1954 werd Gaasterland aangewezen als woonoord voor deze groep. Iedereen die er wilde gaan wonen kon een verzoekschrift indienen bij het Commissariaat Ambonezen-zorg. Gebouwen waren al op de locatie aanwezig, want er was in 1942 een barakkenkamp gebouwd voor de Nederlandse Arbeidsdienst. De barakken, die bestonden uit grote ruimten, werden verbouwd tot kleinere wooneenheden die vervolgens werden gestoffeerd. Er kwam waterleiding, riolering en elektriciteit.

Op 21 december 1954 kwamen de eerste Islamitische Molukkers naar het woonoord Wyldemerck bij Balk in Friesland. Drieëntwintig Molukse gezinnen en een paar vrijgezellen. Een jaar later was het aantal bewoners al uitgebreid tot 315 personen. Zo'n negentig procent van de Islamitische Molukkers zou uiteindelijk naar Gaasterland komen. Eerst na samenwerking van de toenmalige Islamitische leider Achmad Tan met Islamieten uit het buitenland (w.o. Pakistan) kreeg men van de Nederlandse overheid

toestemming en steun voor het bouwen van een moskee. In 1956 werd een houten¹ moskee gebouwd voor de Molukse Islamitische gemeenschap in Wyldemerck bij Balk in Friesland, de tweede moskee in Nederland.

De zorg voor de Molukkers kwam in handen van het Commissariaat Ambonezenzorg (C.A.Z.). Deze dienst zou tot 1970 de Molukkers begeleiden. Aan het einde van de jaren vijftig realiseerde de overheid zich dat een tijdelijk verblijf van de Molukkers niet langer reëel was en ging over tot een beleid van permanente huisvesting in speciaal voor Molukkers gebouwde Molukse woonwijken. Dit gold ook voor de Islamitische Molukkers en het kamp Wyldemerck werd tussen 1966 en 1968 gesloten en de inwoners waren gedwongen te verhuizen.

Ridderkerk werd uiteindelijk de bestemming voor de meeste inwoners, omdat daar vlakbij in de buurt (Den Haag), een moskee was. Andere gezinnen (19) verhuisden naar Waalwijk. Een aantal keerde terug naar Indonesië. In mei 1969 vertrokken de laatste bewoners van het Woonoord Wyldemerck. De gebouwen werden vervolgens verkocht en deels verplaatst of gesloopt.

Aanvankelijk werd een woonhuis in gebruik genomen als gebedshuis voor de moslims. Dit werd echter te klein en een gymzaal werd afgehuurd. In 1978 werd een werkgroep opgericht die als doel had een eigen, permanente moskee te realiseren. Deze werd uiteindelijk, als verzoeningsgeste van de overheid, gerealiseerd in opdracht van de Rijksgebouwendienst. Na vijf jaar voorbereiding en een korte bouwtijd was de moskee op 1 oktober 1984 klaar. Ze kreeg de naam *Bait al Rahmaan* ('Huis van Barmhartigheid').

In Ridderkerk is de stichting *Ulli Alla* actief, die zich inzet voor de Islamitische gemeenschap. Hierbij wordt zij ondersteund door de Badan Penghulu. Voorzieningen voor de Moslims zijn er weinig en faciliteiten voor Islamitische kinderen waren er jarenlang niet. De komst van veel buitenlandse werknemers met hun gezinnen naar Nederland heeft hierin enigszins verandering ingebracht, waardoor ook onderwijzers constateerden, dat ze eigenlijk nooit iets voor de Molukse Islamitische kinderen hadden gedaan en zich afvroegen hoe dat kon.

In Waalwijk zijn de Islamitische Molukkers in sociaal-maatschappelijk opzicht georganiseerd in de Nurul Islam. Een sociaal-maatschappelijke organisatie, die zich inzet om de sociaal-maatschappelijke belangen van de Islamitische gemeenschap in Waalwijk te behartigen. Hierbij wordt zij in religieuze zin begeleid door de Badan Penghulu, die vooral de nadruk legt op het nakomen van de Islamitische leer. De moskee in Waalwijk draagt de naam An-Nur. Als je de moskee binnenkomt moet je schoenen uitdoen. In Waalwijk kun je dan je schoenen omwisselen door slippers te dragen. Iedereen groet elkaar 'Salaam Aleikum' en dan groet je terug met 'Aleikum Salaam'. De 'vrijdaggebedsdienst' op de vrijdag is een belangrijk religieus moment in de week voor de moslim. De gebedsdienst begint met de oproep tot het gebed, de *azan*, en het reciteren van verzen uit de Koran. Maar de uitleg door de imam, de voorganger, van een Korantekst gebeurt niet in het Arabisch, dat gebeurt hier in het Indonesisch. De An-Nur-moskee behoort tot de islamitische Molukse gemeenschap in het Brabantse Waalwijk. In Waalwijk wonen op dit moment ruim tachtig Islamitische Molukse gezinnen. De meeste Molukse Islamitische families in Waalwijk hebben familieleden wonen op het eiland Ambon, ten noorden van de hoofdstad van Ambon in de buurt van het dorp Tulehu op het eiland. Je hebt ook Islamitische families op het eiland Saparua, bijvoorbeeld in de plaats Siri Sori. Op Batu-Merah op Ambon wonen ook veel moslims, die pela-verbanden hebben met de mensen uit Passo op Ambon. De banden met familieleden zijn van generatie op generatie overgedragen. In de praktijk betekent dit

bijvoorbeeld dat families op de Molukken financieel en materieel door hun pela's worden ondersteund.

2.2.2. Adat-istiadat, Pela, Bongso en Tea-Bel verwantschapsrelaties

Reeds in paragraaf 1.2. (module 1.), hebben we het gehad over de Adat of Adat-istiadat, de Pela, Bongso- en de Tea-Bel verwantschapsrelaties. Wij geven hieronder de verschillende betekenissen van de Adat en deze verwantschapsrelaties weer.

In het algemeen wordt adat als volgt gedefinieerd: 'Adat is het geheel van normen en waarden, waarin zijn opgenomen de houdingen, rituelen en opvattingen die verwijzen naar het in acht nemen van gebruiken en gewoonten, die van nageslacht op nageslacht, mondeling worden overgedragen'. Het respecteren van de adat-regels betekent voor de gemeenschap harmonie en evenwicht, het niet naleven zou echter tot tegenspoed leiden. Vaak wordt dit alles in verband gebracht met de wil van de voorouders en het idee van hoe zij het leven in een kampong-samenleving voor het nageslacht en voor de 'tanah air' hadden bedoeld. (Rinsampessy E. 1975, 1992, 2008)

Bij de pela-schappen moet een onderscheid gemaakt worden in drie categorieën:

- 1. Pela tuni**, ook wel asli genoemd (de echte en/of de harde pela). De relaties tussen groepen bij deze vorm van pelaschap worden gekenmerkt door het gegeven dat zij erg hecht zijn en deze zijn gesymboliseerd door een eed van broederschap en het drinken van elkaars bloed, letterlijk een bloedbroederschap '*minum darah*' (bloed drinken). Naast de verplichting tot wederzijdse hulp en het absolute verbod voor leden van de verschillende pela's om met elkaar te trouwen. Zo kan een huwelijk tussen twee pela's gestraft worden door ziekten, kindersterfte of kinderloosheid.
- 2. Pela gandong**, (baarmoeder pela) verwijst wat betreft zijn, respectievelijk haar, oorsprong naar één gemeenschappelijke voorouder of waar genealogische banden bestaan tussen bepaalde families. Het verwijst ook naar familiebanden, die nauw samenhangen met broers en zusters onderling, ook wel '*pela adik-kakah*' genoemd.
- 3. Pela tempat sirih**, is een minder strenge vorm van het pelaschap en vaak niet op een eed gebaseerd. Er wordt hiervoor in de plaats een ritueel toegepast, waaronder het kauwen van de sirih uit het sirih bakje. De fijngestampte sirih-pinang (arecanoten) worden in tabak en kalk gewikkeld betelblad, dat een roodachtig sap produceert, waardoor het tandvles verkleurt bij regelmatig gebruik. Het ritueel van de pela tempat sirih symboliseert een teken van vriendschap. Het accent bij dit pelaschap ligt vooral op wederzijdse ondersteuning en hulpverlening. De regels ten aanzien van onderlinge huwelijken of trouwen met een pela is minder streng. Het alleen voortbestaan van pela-relaties langs de mannelijke lijn wordt in het algemeen onderschreven, gezien het patrilineaire en het patrilokale karakter van de relaties. In Nederland wordt dit bij sommige families zowel respect getoond voor de mannelijke als de vrouwelijke van het pelaschap.

Ikatan Persaudaraan Gandong Negeri Muslim Kristen (Booi, Aboru, Kariu, Hualoy) di Maluku (B.A.K.H).

Het Pela Gandong verbond tussen de Christelijke dorpen Booi, Aboru, Kariu en het Islamitische dorp Hualoy

De kracht van het Pela gandong broederschap tussen de vier dorpen Booi, Aboru, Kariu en Hualoi heeft zich laten zien gedurende het sociale conflict en de gewelddadigheden in de jaren 1999-2004 op de Molukken. De kracht van de pela gandong is vooral gelegen in het gezamenlijk beleven van het pela gandong verbond, waardoor gewerkt kan worden aan constructieve oplossingen van het sociaal conflict en de gewelddadigheden. Dit heeft geleid tot een vreedzaam leven tussen de verschillende dorpen onderling en de Molukse gemeenschap in het algemeen op de Molukken.

Het verhaal van dit pelaschap gaat als volgt:

Drie broers krijgen de opdracht van hun vader om de berg Huruwano te verlaten en elders hun bestaan op te bouwen.

De oudste broer: *Panita Pasala* vestigt zich in een dorp genaamd Hatua. Hij zou later weer op Huruwano terugkeren.

De tweede broer *Kohurupun* gaat in Ama Huhui wonen.

De derde broer *Suria Samar* gaat in Aman Amaika zijn heil zoeken.

Voordat de Europeanen op de Molukken kwamen, werden de eilanden Ambon, Haruku, Saparua en Nusalaut gekoloniseerd door het Sultanaat van Ternate. Ternate had inmiddels de Islam als religie aangenomen en op deze wijze kwam het Islamitisch geloof de overige eilanden binnen.

Op een dag kwamen er twee personen uit Ternate aan in het dorp Amaika van Suria Samar. Uiteindelijk werd Suria Samar Moslim, bouwde hij een moskee en kreeg hij de titel van Sultan Amaika. Omdat Suria Samar koos voor de Islam en niet voor het geloof van de voorouders, maakte dat de andere broers kwaad en zij keurden de keuze van Suria Samar af.

Tegelijkertijd kwamen er twee broers Sai en Leuheri uit Watui (Saillewoi) aan op Hatuha'a. De twee broers vonden een mooie plek en noemden deze plek Naeira. Later gingen zij toch naar een andere plaats, Latusama geheten. De twee waren nieuwkomers en gingen op zoek naar wie de heerser van het eiland was. Dit was Kohurupun. Hij verbleef in Aman Huhui, dus gingen zij daar naar toe. Op weg ernaar toe kwamen zij een andere vreemdeling tegen, die ook op weg was naar Aman Huhui. Hij heette Lohupotia Nawihi. De vreemdelingen werden in Aman Huhui met veel respect onthaald door Kohurupun, voor het melden dat zij vreemdelingen waren. Door deze gebeurtenis ontstond er een hechte vriendschap en gingen zij elkaar als broeders zien. Tijdens de ontmoeting besloten de vreemdelingen en Kohurupun om samen sirih pinang te eten. Kohurupun pakte zijn kapmes en neemt de sirih pinang om hem uit te reiken aan Lohupotija Nawihi. De pinang veranderde in een slang. In de inheemste taal kreeg de slang de naam: Manalat. Kohurupun sprak en zei: 'Jij, Lohupotija Nawihi, zal aan mijn linkerkant zitten, jij zal het westelijk deel van dit eiland besturen als aanvoerder (kapitein). Daarna was het de beurt aan Sai. Hij nam de pinang en er gebeurde niets. Kohurupun zei toen, dat Sai aan zijn rechterkant moest gaan zitten. Hij zal het bestuur krijgen over het oostelijk deel en de omliggende eilanden.

Sai kwam op een dag twee mooie meisjes tegen. Zij waren de dochters van Suria Samar (Sultan Amaika). De oudste zus droeg de naam: Samar Kinar en de andere Kamal Hua Kinar (Siti salempang ratu). Zij werden smoorverliefd op elkaar. Sai ging op bezoek bij Suria Samar om de hand van zijn dochter te vragen. Suria Samar zei tegen Sai: 'Een jongen van het strand, die met mijn dochter wil trouwen? Zij moet dan elke avond Arien (zeegroente) bia en vis eten. Straks gaat mijn dochter naar vis ruiken'.

Nadat Sai dit gehoord had, werd hij boos en smeedde een plan om de sultan te vermoorden. Sai riep zijn broers op, die hem steunden. Deze waren de broers Salai, Lusi en Hatusupit. Ook zijn vriend Lohupotija Nawihi betrok hij bij zijn plannen om Amaika aan te vallen. Zij gingen naar Kohurupun en vertelde hem over hun plan. Nadat Kohurupun van het plan vernomen had, 'kreeg hij tranen' en gaf toestemming om Amaik aan te vallen. Ook omdat de jongere broer Suria Samar het geloof in de voorouders niet meer had. Kohurupun riep zijn andere broer erbij Panita Pasala en die gaf ook zijn goedkeuring. Als broers wilden zij echter niets met de zaak te maken hebben.

Na de aanval op Amaika was er nog een een dochter die de aanval had overleefd. Het was Kamal Hua Kinar (Sita Salempang Ratu), de tweede dochter. Ook hadden ze enkele zaken meegenomen. De buit van de oolog werd onderling verdeeld:

1. Sai kreeg het dak van de moskee van Amaika en de twee beelden van de voorouders
2. Hatusupit kreeg de gong
3. Lusi kreeg de oude potten
4. Salai kwam te laat, hij kreeg de mooie vrouw die overgebleven was. Sai zei tegen Salai: 'Jij mag alleen niet met haar trouwen. Je moet haar zien als je eigen dochter en je moet de vrouw aan iemand van de bevolking van Kariu geven.

De pela gandong regels van de vier dorpen zijn:

1. Onderling wederzijds respect
2. Een hecht samenwerkingsverband met elkaar realiseren
3. De vier dorpen moeten elkaar helpen in voor- en tegenspoed.
4. Wij zien elkaar in de vorm van een bloedverwantschap en beschouwen elkaar als broers en zusters. Het is daarom niet toegestaan om met elkaar te trouwen.

In 1970 is gezamenlijk gewerkt aan de bouw van de moskee in Hulaloy. In 2018 is mee gewerkt aan de bouw van de kerk in Kariu, die te zeer beschadigd was door het gewelddadig conflict van 1999-2004. De bouw van de kerk kreeg ook de steun van de BAKH, Molukkers in diaspora (waaronder Nederland).

De Bongsoschappen kennen in principe dezelfde normen en waarden, die gelden voor de pelaschappen. We noemen de Bongsoschappen expliciet in deze context, omdat je in de praktijk hiermee te maken kunt krijgen.

In deze context bespreken we ook de TEA-BEL, die vooral onder de Zuidoost-Molukkers voorkomt. In het bijzonder onder Keiezen, omdat deze verwantschapsrelaties overeenkomsten vertonen met de Pela- en bongsoschappen op de Centraal Molukken. Aan de andere kant geven de Keiezen hier ook een eigen betekenis

aan, temeer omdat de TEA-Bel ook een vrij grote reikwijdte heeft van verwantschapsrelaties.

De TEA-Bel

Zuidoost-Molukkers, Keiezen

Van de Zuid-Oost Molukkers in Nederland maken de Keiezen een belangrijk deel van de Molukse gemeenschap uit. Renwarin schat het aantal Maluku Tenggara gezinnen op zo'n 8.000. Nauwkeurige cijfers hebben we al jaren niet meer over Molukkers, laat staan over de Keiese Molukkers in Nederland.

Het laatste CBS -rapport over Molukkers schat het aantal Molukkers in Nederland op 71.000 mensen. Ook deze schatting kan ter discussie worden gesteld. Neem je ook de Molukkers mee, die na 1963 uit het voormalig Nederlands-Nieuw-Guinea, het huidige Irian Jaya, ook West-Papua, naar Nederland zijn gekomen, dan kom je op een kleine 100.000 Molukkers in Nederland.

De Keiezen behoren tot één van de grootste groepen Zuid-Oost Molukkers in Nederland, gevolgd door de Tanimbarezen, Babarezen, Kisarezen, Arunezen en de bewoners van de overige eilanden: Luang-Leti en de TNS-ers van de Zuidelijke-Molukken. De Kei-eilanden, ook wel Ewav genoemd, bestaan uit Kei Besar (Nuhu Yut) en Kai Kecil (Nuhu Roa), respectievelijk Groot Kei en Klein Kei. De Kei-eilanden hebben een totale oppervlakte van 1438 km². De hoogste berg is de Gunung Daab op Kei Besar en is 900 meter hoog. De Kei-eilanden (Nuhu Ewav) bestaan uit een groot aantal eilanden, zowel bewoond als onbewoond. Het gaat onder andere om: Kei besar (Nuhu Yut); Kei Kecil (Nuhu Roa); Tanimbar Kei (Tnebar Ewav); Kei Dulah (Du); Dulah Laut (DuRoa); Kur eilanden; Taam; Tayandu (Tahayad eilanden).

Kei Besar is bergachtig en dicht bebost. Kei Kecil heeft de meeste bewoners en is vlak. Het is eigenlijk een opgeheven koraalrif. De hoofdstad is Tual. Tual ligt op het eiland Kai Kecil. In 2015 had de stad circa 67.783 inwoners.

Kei is bekend om zijn mooie witte stranden, onder andere Pasir Panjang (Ngur Bloat) op Kei Kecil. De Kei-Eilanden zijn onderdeel van de Wallacea, een groep eilanden die door een diepe zee zijn gescheiden van het Aziatisch en het Australische continent. Dit heeft als gevolg dat de Kei-eilanden maar een paar inheemse zoogdieren kennen.

De naam Kei is volgens sommigen gegeven door de Portugezen, omdat de bodem van de Kei-eilanden nogal rots- en steenachtig is. 'Kayos' betekent in het Portugees 'steen' of 'klip'. Anderen geven aan, dat toen de eerste vreemdelingen de Kei-eilanden betraden en zeiden iets meer over dit land en volk te willen weten, dat de oorspronkelijke bewoners steeds in hun eigen landstaal antwoord gaven en zeiden 'Bet kai waheid', 'ik weet het niet'.

De oorspronkelijke bewoners van de Kei-eilanden zelf noemden de naam Ewav. 'Ewav' is een samenvoeging 'ai' of 'ei', wat hout betekent en 'wav', wat varken betekent. Op de Kei-eilanden waren vroeger veel varkens en wilde zwijnen (Geurtjes 1921, 1-3, Renwarin 1983, 58; 2010, 26).

Eén van de eerste Molukse onderzoekers van Keiese origine in Nederland, die aandacht heeft besteed aan de Tea-Bel als cultuursymbool van etnische identiteit is de Molukse antropoloog Willem Renwarin. In zijn inleiding rekent hij de Tea-Bel tot één van de

cultuursymbolen van de Ewāvse adat-istiadat. De term Ewāv, die door de oorspronkelijke bewoners wordt gehanteerd, is synoniem aan Kai of Kei.

Volgens Renwarin is de Tea-Bel een (bloed) broederschap, gesloten tussen (families) fams/ubs en/of dorpen en/of districten en/of eilanden en heeft de Tea-Bel als voornaamste doel: elkaar ondersteunen in kritieke situaties. De Tea-Bel is volgens hem vooral een systeem van sociale relaties. Het is een cultuuraspect dat de mensen bij elkaar houdt. De Tea-Bel belichaamt de eenheid, (bloed) broederschap, solidariteit, saamhorigheid en gelijkheid.

Interessant is dat Renwarin er van uit gaat, dat de Tea-Bel ook op andere Molukse eilanden gehanteerd wordt, alleen worden hier andere termen voor gebruikt. Volgens hem is het vergelijkbaar met de term 'Pela' in de Centraal-Molukken. Op Tanimbar spreekt men van 'awai' en op de Aru eilanden van 'Bela', wat ook vriend betekent. Evenals bij bepaalde opvattingen van het Pelaschap wordt het ontstaan van de Tea-Bel vooral gezocht in het feit, dat in het verleden er nogal wat oorlogen werden gevoerd tussen de verschillende dorpen. De oorzaken konden zijn schaking, grondkwesties, beledigingen. Na de strijd werd er vrede gesloten en een Tea-Bel verbond kan hiervan het resultaat zijn. Renwarin spreekt ook van een 'bloedverbond' dat met zich brengt, dat er tussen de bondgenoten niet gehuwd mag worden. Hij gaf dit door middel van een Tea-Bel lied (wawaar) weer, dat betrekking heeft op het Tea-Bel verbond tussen Ohoiwut en Nuhufit, waarin het naaste bloedverwantschap met elkaar wordt benadrukt. (Renwarin W. 1986, 5)

Er zijn 7 Tea-Bel verbonden:

1. De Tea-Bel tussen de districten Ohoiwut (Klein Kei en Nuhufit Klein Kei-eilanden)
2. De Tea-Bel tussen Uma (Klein Kei) en Ohiil (Groot Kei)
3. De Tea-Bel tussen Elralang (Groot Kei) en Taan/Tayando.
4. De Tea-Bel tussen Evu (Klein Kei) en Debut (Klein Kei)
5. De Tea-Bel tussen Rejamru (Groot Kei) en Taan, Weduar (Groot Kei / Taamdaan
6. De Tea-Bel tussen Waur (Groot Kei) en Dullah Laut (Klein Kei) W. Fer
7. De Tea-Bel de districten Mer Ohoinean en Lo Ohoitel (Groot Kei).

Kumpulans, Negorij verenigingen

Spreek een Molukker of Molukse van de eerste of de tweede generatie Molukkers aan in Nederland, dan zul je ontdekken, dat bijna iedereen iets van een familieband heeft met elkaar. Als je zowel de patrilinaire lijn langsgaat van Molukkers of gebruik maakt van de matrilineaire lijn, je zult zien dat er familiebanden zijn en/of dat er verwantschapsrelaties bestaan. Je neemt waar dat je bijna altijd een familielijn hebt met iemand. Hoe breed of hoe smal die ook moge zijn. Of zoals de antropoloog Peter Kloos het stelt: 'Ieder individu is aan talloze individuen genetisch verwant, maar lang niet alle relaties worden sociaal erkend.'

'Kumpulans' en de betekenis van verwantschapsrelaties

De basis van de 'kumpulans', zoals die binnen de Molukse gemeenschap gehanteerd wordt, is te vinden in het systeem van verwantschapsrelaties en verwantschapsgroepen onder Molukkers. Dit in tegenstelling tot de betekenis van de term 'kumpulan' in het Maleis in algemene zin, hetgeen vereniging betekent. Het woord 'kumpulan' in de Molukse context heeft zowel de betekenis van 'vereniging' als het systeem van verwantschapsrelaties en verwantschapsgroepen.

Een belangrijke basis voor dit verwantschapssysteem is het reciprociteitsbeginsel, dat uitgedrukt wordt in verschillende vormen van wederzijdse hulpverlening en ondersteuning.

De 'kumpulans' van de in Nederland wonende Molukkers kennen een eigen bestuur en alleen zij, die met elkaar een verwantschapsrelatie hebben kunnen lid worden van de 'kumpulan'. In de woonoorden was het lidmaatschap van een 'kumpulan' bijna een 'verplichting'. Deels, omdat deze meegebrachte cultuurelementen een integraal onderdeel vormden van het dagelijks leven van Molukkers. Aan de andere kant boden in de woonoorden deze 'kumpulans' een houvast voor iedere individuele Molukker, omdat het ook een geïntegreerd deel uitmaakte van de verschillende vormen van hulpverlening binnen de Molukse gemeenschap.

Aan elk verwantschapssysteem liggen enkele basisprincipes ten grondslag. (Fox (1967) Hij formuleerde die als volgt:

- 1). De vrouwen krijgen kinderen
- 2). De mannen bevruchten de vrouwen
- 3). De mannen oefenen meestal gezag uit.
- 4). Gezinsleden huwen niet.

De vrouwen krijgen kinderen. Dit principe is momenteel niet voor betwisting vatbaar. De voortschrijdende technologie zou mogelijk hierin verandering kunnen brengen. Dan zouden de inzichten hierover kunnen veranderen. De basisprincipes 2) *de mannen bevruchten de vrouwen*, 3) *de mannen oefenen meestal het gezag uit* en 4) *gezinsleden huwen niet*, komen voor discussie aanmerking door verschillende inzichten in de rol van de man in verschillende samenlevingen. Bijvoorbeeld in de verdeling van de rollen in het arbeidsproces tussen man en vrouw. Wat betreft 4) is incest verboden en kan leiden tot ernstige problemen. Wel is het zo, dat sommige antropologen ervan uitgaan (w.o. Murdock 1949), dat het gezin als basiseenheid moet worden beschouwd van elke maatschappij. Dit is deels een kwestie van definitie.

Twee belangrijke redenen om aan de universaliteit van het gezin als eenheid te twijfelen is in de eerste plaats het gegeven dat er maatschappijen zijn, waar de rol van vader/man in de groep vrij marginaal is. Dat is bijvoorbeeld het geval bij de Nayar (India) bij het zgn. matrifocale gezin in het Caraïbisch gebied. (Kloos.P. 1981 p.64)

Ook zijn er samenlevingen, waarvan een gezin onlosmakelijk deel uit maakt van een grotere groep. Met andere woorden het gezin maakt deel uit van een 'uitgebreidere familie (extended familie).

Alhoewel hierin nog meer onderzoek naar moet worden gedaan, vind je het maatschappelijk verschijnsel ook al in de Nederlandse context. De aanwezigheid van ruim 4,2 miljoen mensen met verschillende culturele diversiteiten geeft aan, dat binnen die verschillende situaties sprake is van ‘uitgebreide familie verbanden’ (extended family). Ook door de toename van het aantal echtscheidingen binnen de Nederlandse samenleving en de Nederlandse culturele context ontstaan er steeds meer samengestelde gezinnen en families. Het verschijnsel ‘uitgebreide familie’ (extended family) krijgt in de West-Europese samenlevingen een andere sociale, culturele en maatschappelijke context en betekenis.

Met betrekking tot de Molukse gemeenschap in het bijzonder is er door de toename van het aantal gemengde huwelijken met Nederlandse mannen en vrouwen een interessante verwantschapsrelatie ontstaan binnen de Molukse gemeenschap, al zou in dit verband ook meer onderzoek moeten worden gedaan.

Bij het bespreekbaar maken van de dynamiek van Molukse culturele en sociale symbolen zullen de zojuist geschetste aspecten van verwantschapsrelaties meegenomen dienen te worden. Dit geeft de mogelijkheid om tegelijkertijd te kijken naar de functionaliteit van de culturele en sociale symbolen in de Nederlandse multiculturele samenleving. Niet onbelangrijk bij het bespreken van de verschillende verwantschapsrelaties is het gegeven, dat het traditionele Molukse cultuurpatroon gebaseerd is op de verschillende verwantschapsgroepen, ook wel genoemd de adat-istiadat.

Adat-istiadat

De ‘adat-istiadat’ is het geheel van normen en waarden, dat enerzijds verwijst naar de oorspronkelijke religie, waarin zijn opgenomen de houdingen, rituelen en opvattingen die verband houden met de geesten van de voorouders en met bovennatuurlijke krachten die worden toegeschreven aan bepaalde voorwerpen en plaatsen. Anderzijds verwijst het naar het in acht nemen van gebruiken en gewoonten, die van geslacht tot geslacht, mondeling worden overgedragen. Het respecteren van de adatregels betekent voor de gemeenschap veiligheid en voorspoed, het niet naleven echter betekent dat men risico loopt gestraft te worden.

De adat-istiadat is een belangrijk referentiekader voor de eerste generatie. De adat-istiadat wordt beschouwd als onveranderlijk en tijdloos.

Het bespreekbaar maken van dit gegeven binnen de Molukse gemeenschap en daarbuiten is wenselijk en noodzakelijk, tenminste als ervan uit gegaan wordt dat cultuur dynamisch is en aan verandering onderhevig is. Dat betekent, dat je belangrijke kernwaarden zodanig functioneel kunt maken, dat het bijdraagt aan de versterking van de Molukse identiteit en de participatie en emancipatie van Molukkers in de Nederlandse multiculturele samenleving. (Rinsampessy E. 1992)

Themabijeenkomst 2: Molukse sociale en politieke belangenorganisaties

2.3. Molukse sociale en politieke belangenorganisaties

Het politieke denken onder de Molukkers in de afgelopen decennia, werd in belangrijke mate bepaald door het K.N.I.L. verleden van de Molukkers, de R.M.S.-ideologie en de

ideologie van de terugkeer. Dit politieke denken heeft naast het ontstaan en de ontwikkeling van de Molukse sociale en politieke belangenorganisaties van de eerste generatie Molukkers ook het radicaliseringsproces onder Molukse jongeren van de tweede generatie versterkt.

In deze paragraaf besteden we vooral aandacht aan de Molukse sociale en politieke belangenorganisaties. Op het radicaliseringsproces onder Molukse jongeren van de tweede generatie komen we later op terug, wanneer wij de situatie in de Molukse wijken en haar sociale omgeving behandelen. De richting van het sociale en politieke denken van Molukkers heeft er mede toe bijgedragen dat Molukkers lange tijd afwijzend stonden tegenover integratie in de Nederlandse samenleving. Dit nog afgezien van het feit dat door de sociaal-maatschappelijke positie van Molukkers een integratie in de Nederlandse samenleving bemoeilijkt wordt.

In deze paragraaf beschrijven wij de betekenis van Molukse sociale en politieke belangenorganisaties. Zij waren de belangenbehartigers van de eerste generatie Molukkers in Nederland. Zeker tot het begin van de tweede helft van de jaren zestig van de vorige eeuw hebben zij hun invloed doen gelden. In de tweede helft van de jaren zestig neemt de tweede generatie Molukkers de fakkel over en neemt het proces van radicalisering onder Molukse jongeren toe

Aan het politieke denken en handelen van de eerste generatie Molukkers liggen drie belangrijke uitgangspunten ten grondslag:

1. Erkenning van de rechten van Molukse, lees Ambonese, ex-KNIL -militairen.
2. Het streven naar erkenning van de R.M.S.
3. De handhaving en behoud van de eigen identiteit en cultuur.

Geleidelijk aan is hier bij gekomen de verbetering van de sociaal-maatschappelijke positie van de Molukkers in de Nederlandse samenleving. Deze laatste doelstelling is momenteel één van de belangrijkste doelen van de tweede generatie Molukkers.

In deze paragrafen geven wij een summiere beschrijving van de sociale en politieke belangenorganisaties, die vooral in de jaren '60 een belangrijke rol hebben gespeeld binnen de Molukse gemeenschap.

Deze organisaties legden grote nadruk op het herstel van de militaire rechten van de Ambonese ex-KNIL-militairen en het R.M.S.-ideaal.

Van CRAMS tot BADAN PERSATUAN

Bij aankomst in Nederland waren de meeste Molukkers georganiseerd in de in maart 1951 opgerichte Commissie Rechtspositie Ambonese Militairen en Schepelingen (CRAMS). De in Djakarta opgerichte organisatie wierp zich op als belangenbehartiger en spreekbuis van de Molukse ex-KNIL-militairen. Het was ook deze organisatie, die een commissie van vijf (*delegatie Aponno E.R.*) naar Nederland afvaardigde om de Nederlandse regering te bewegen toestemming te geven voor demobilisatie buiten de Molukken, bij voorkeur op Nederlands-Nieuw-Guinea. (Mariën 1968, 17).

Het streven naar herstel van hun militaire rechtspositie was bij aankomst in Nederland de eerste prioriteit, hetgeen niet betekende dat het merendeel van de Molukse militairen niet solidair was met de proclamatie van de Republiek der Zuid-Molukken (RMS). Integendeel, de contacten tussen CRAMS-leiding en vertegenwoordigers van de RMS waren goed te noemen.

Al spoedig na aankomst in Nederland ontstonden er problemen binnen de Molukse gelederen. Een conflict tussen dr. Nikijuluw, algemeen vertegenwoordiger en dhr. Lokollo, gevolmachtigd minister, over hun positie in de RMS-vertegenwoordiging bracht de militaire achterban in beroering. De socioloog Marien noemde in zijn onderzoek allereerst het gegeven dat men zich afvroeg wie van beide vertegenwoordigers als de wettige diende te worden aangewezen. Saporoeanezen stelden zich achter dr. Nikijuluw, terwijl Ceramezen en Ambonezen zich achter minister Lokollo schaarden. In het woonoord Schattenberg kwam het tot een hevig gevecht tussen beide groepen. De CRAMS stelde zich achter dhr. Lokollo op. (Mariën 1968, 67)

Een groep Molukse militairen wilde vanuit de Kesatuan Rajat Maluku (K.R.M.) proberen de eenheid onder de RMS-vertegenwoordigers te bewerkstelligen, maar werd beschouwd als aanhanger van Lokollo. Verzoening tussen de RMS-vertegenwoordigers leidde in februari 1952 tot een bundeling van de K.R.M. en de CRAMS in de Badan Perwakilan Rajat Maluku Selatan.

Een deel van de CRAMS, waaronder de CRAMS-Polhoupessy bleef zelfstandig. Zij waren voorstanders van een andere koers, dan die van de BPRMS 'Haluan Baru, tudjuan lama', hetgeen inhield dat zowel de militaire rechtspositie als de RMS via Indonesië moet worden bereikt. Deze opvatting stond lijnrecht tegenover die van de BPRMS, die onderhandelingen met Indonesië niet tot de mogelijkheden beschouwde. Directe aanleiding voor de afsplitsing van de Zuid-Oost Molukkers van de CRAMS was het conflict tussen Keiezen en Saporoeanezen in een van de woonoorden (Kamp Vught), waarbij een diepe vete ontstond. Hierbij ontstond de Kepentingan Rakjat Pulau Pulau Terselatan (KRPPPT, de belangenbehartiger van de Zuidoost-Molukse eilanden). Deze drie organisaties, CRAMS, BPRMS en KRPPPT, hebben allen splitsingen gekend.

CRAMS-groepen

Een gedeelte van de CRAMS organiseerde zich in 1954 in de Partai Nasional Maluku Selatan (PNMS). Haar belangrijkste doelstellingen waren het herstel van de militaire rechtspositie en verwezenlijking van de RMS. Deze organisatie verzette zich hevig tegen 'de 60% bijdrageregeling' en de in 1956 ingevoerde 'Zelfzorgregeling'. Het verzet van de PNMS tegen de overheidsmaatregelen heeft er ondermeer toegeleid dat leden van het bestuur in 1957 gedetineerd werden, omdat zij weigerden de wet te aanvaarden. Het verzet van deze groepering tegen de Zelfzorg was zo hevig dat, om de kracht van het verzet te breken, verschillende leidersfiguren met geweld naar andere woonoorden werden overgeplaatst.

Voorzitter van deze organisatie was dhr. Siwalette. Later scheidde dhr. Siwalette zich met een aantal leden van de PNMS af en vormde de Serikat Anak Maluku Indonesia (S.A.A.M.I.). In 1961 vertrok het grootste deel van de S.A.A.M.I. met Siwalette naar Indonesië. Voorzitter van de PNMS was dhr. I. Amanupunnjo, later algemeen voorzitter van twee organisaties, omdat in 1967 ook de organisatie Suara Orang Maluku Bekas Knil, berpindah ke KL, dalam perjalanannya pulang ke Maluku, verder genoemd Suara ex-Knil, ontstond. Met deze zuster-organisatie probeerde de PNMS de Nederlandse regering duidelijk te maken dat zij het niet eens was met het ontslag uit militaire dienst en stelde zich op het standpunt dat het verblijf in Nederland slechts van tijdelijke aard was. Terwijl de PNMS het accent vooral legde op de realisering van de RMS, deed de Suara ex-Knil pogingen de rechtspositie, voortvloeiend uit hun vroegere militaire status, te herstellen. Dit had tot gevolg dat begin jaren '60 de PNMS fel verzet bood tegen de verhuizing van woonoord

naar woonwijk. Verhuizing symboliseerde het opgeven van de militaire status en het kazerneleven en het toegeven aan deze verhuizing symboliseerde het accepteren van de rechtmatigheid van het ontslag uit militaire dienst. Leden van de PNMS bleven dan ook tot in het begin van de jaren '70, toen het grootste deel van de Molukkers reeds in woonwijken woonde, in de woonoorden. Toen ook de leden van de organisatie moesten verhuizen, weigerden zij in de meeste gevallen een huurcontract te tekenen om op deze wijze duidelijk te maken dat ze het niet eens waren met de gang van zaken.

In april 1956 viel de rest van CRAMS in vier groepen uiteen. De Gerakan Nusa Ina (Beweging van het moedereiland CERAM). Deze groep omvat zoals uit de naam al valt af te leiden voornamelijk mensen uit Ceram. De meeste leden van deze groep vertrokken ook voor het grootste deel naar Indonesië. Deze tweede groep wordt ook wel eens genoemd de Parlai Pantja Sila (PPS), genoemd naar de vijf grondbeginselen van de Republiek Indonesia.

In tegenstelling tot de twee zojuist genoemde groeperingen staat de CRAMS-Wenno achter het RMS-streven als derde groep. Net als onder andere de PNMS, was deze organisatie fel gekant tegen het CAZ. Zij weigerde aanvankelijk de Zelfzorgregeling en verzette zich krachtig tegen overplaatsing van haar leden naar de woonwijken. In de loop der jaren heeft zij zich steeds meer neergelegd bij de maatregelen van de Nederlandse overheid, ofschoon de ontruiming van de woonoorden ook bij de leden van deze groepering onder politiedwang geschiedde. In 1959 ontstond eveneens uit de CRAMS de vierde groep, Persekutuan Serikat Maluku (PSM) (Een gemeenschap van de Verenigde Staten van de Molukken), die geleid werd door dhr. Wattimena. Hij schaarde zich achter de tegenregering van de RI die in die tijd onder aanvoering van Sjaffrudin Prawinegara, een afscheidingsbeweging op Sumatra, die een federatief Indonesia voorstond, de Republik Persatuan Indonesia (RPI). Verder verzette deze organisatie zich tegen ontruiming van hun woonoord.

Tenslotte zette CRAMS-Polhoupepsy, zich vooral in voor terugkeer naar Indonesië. 'Wie zegt dat de Molukken niet het recht hebben om een onafhankelijk staat te vormen heeft het bij het verkeerde eind, maar het is de vraag of een reële kans hierop niet reeds is verkeken'. Polhoupepsy: *'Vanaf 1950 wordt het Molukse volk voorgehouden, dat de belangrijkste basis voor de RMS-proclamatie te vinden is in de RTC-accorden. Dat is niet waar, de bepalingen die hierin vastgelegd zijn, zijn uitsluitend bestemd voor de Negara Indonesia Timur (NIT) en zijn derhalve niet van toepassing op de Zuid-Molukken. Door zich toendertijd aan te sluiten bij de NIT is de kans op een onafhankelijk Molukken verkeken,'* aldus Polhoupepsy. Veel belang stelde deze organisatie in het vinden van een manier om te werken aan de opbouw van de Molukken. De organisatie CRAMS-Polhoupepsy streefde ernaar dat de Molukkers in Nederland ingezet werden in projecten in Indonesië. Met het oog op de terugkeer moesten daarom ook elementen als cultuur, taal e.d. goed bewaard worden.

BPRMS-groepen

Ook de BPRMS ontkwam niet aan versplintering binnen haar gelederen. In 1956 ontstond de Aliran Pulang ke Indonesia (APKINDO), een groepering die terugkeer naar Indonesië wenste. Op aandringen van de Indonesische Ambassade verenigden de aanhangers van de APKINDO zich met GOSM om terugkeer naar Indonesië mogelijk te maken. Vanuit deze groep zijn een aantal gezinnen teruggekeerd.

Van de BPRMS splitste zich in mei 1954 een aantal leden af, en organiseerde zich in een nieuwe organisatie 'Bond van ex-KNIL militairen op weg naar huis'. Belangrijkste

man hierbij was dhr. Nanlohy. Deze organisatie ging er van uit dat de Molukkers nog altijd militairen zijn, die op dienstbevel naar Nederland zijn gekomen en die op weg zijn naar huis: 'Militer dalam perdjalan pulang ke negerinja'. In 1960 scheidde de BPRMS zich af van de Parlai Pembantu Perjuangan (PPRMS), als gevolg van onenigheden bij de verkiezing van de kampraad Lunetten. Deze groep stelde zich sterk pro-RMS op en had tot doel steun te geven aan de guerillastrijders op Ceram.

KRPPT

De Kesatuan Rajat Pulau Pulau Terselatan (De eenheidsorganisatie van het volk der Zuidoost-Molukken), waarvan dhr. Renjaan de belangrijkste leider was, had tot doel om samen met de Nederlandse regering, los van enig politiek streven, te zoeken naar wegen om de belangen van haar leden zo goed mogelijk te dienen. De vertegenwoordigers van de KRPPT zagen toen als toekomstperspectief dat Nederland en Indonesië tot een overeenkomst moeten komen wat betreft de mogelijkheden voor terugkeer naar de Zuid-Oost Molukken. Later scheidde zich van de KRPPT, de Badan Persatuan Pulau Segenap (BPPS) af, die zich inzette de voor terugkeer naar Indonesië en met name de Zuidoost- Molukken. Deze BPPS sloot zich ook aan bij de GOSM voor terugkeer naar Indonesië.

Bundeling van groepen

Onder druk van de Indonesische Ambassade sloten eind 1959 de BPPS, de APKINDO en de GNI zich aan bij de organisatie Gabungan Organisasi Suku Maluku (GOSM). Begin 1961 vertrokken de meeste leden van deze organisatie naar Indonesië.

Ook een aantal RMS-groeperingen heeft zich in de tweede helft van de jaren '50 gebundeld onder de naam Dewan Kesatuan Nasional Maluku Selatan (DKNMS). Deze samenwerking ontstond voornamelijk als reactie op de in 1956 ingevoerde zelfzorgregeling en was een poging om beter weerstand te kunnen bieden tegen eventuele plannen van de Nederlandse regering om de Molukkers over heel Nederland te verspreiden. De belangrijkste doelstelling van DKNMS was een volksvertegenwoordiging tot stand te brengen die zou kunnen fungeren als het controleorgaan ten aanzien van het beleid van de Molukse politieke leiders. De poging om langs deze weg de eenheid te bewerkstelligen mislukte.

Een belangrijke voorman hierbij was dhr. Wenno, voorzitter van de CRAMS-Wenno. Een andere poging de RMS-groeperingen te bundelen werd gedaan door ds. Metiary, die samen met dhr. Wenno streefde naar de tot standkoming van een federatie van Zuid-Molukse groeperingen, de Badan Persekutuan Rajat Maluku Selatan (BPRMS). Eind 1962 kwamen afgevaardigden van Molukse groeperingen in het woonoord Schattenberg bijeen om te overleggen op welke manier zij het best de strijd op zowel politiek als sociaal terrein konden voeren.

In maart 1963 werd de Badan Persekutuan een feit. In de Badan Persekutuan Rajat Maluku Selatan werden opgenomen de BPRMS, CRAMS-Wenno, BPRMS PPL, Bond ex-marine, PNMS en de Pamsa.

In 1966 werd de Badan Persekutuan omgedoopt in de Badan Persatuan (BP). Dit had tot gevolg dat zowel de PNMS *, als de CRAMS-Wenno zich uit de BP terugtrokken. Een van de belangrijkste motieven die ten grondslag lagen aan terugtrekking was dat men twijfelde aan de betrouwbaarheid van verschillende bestuurskandidaten. Dit betrof de verdenking dat de kandidaten omgekocht waren door zowel de Nederlandse regering als

de Indonesische Ambassade om de interne gegevens naar beide instanties door te spelen. De Badan Persatuan heeft als fundamenteel uitgangspunt het zelfbeschikkingsrecht der volkeren en heeft als belangrijkste doel, op te komen voor de rechten en belangen van het volk der Zuid-Molukken in de ruimste zin van het woord.

** Amanupunnjo (politiek leider PNMS): 'Het idee van een Badan Persekutuan (Federatie van Molukse organisaties) was op zich geen slecht idee. De omdoping van de Badan Persekutuan in een Badan Persatuan ('Eenheidslichaam') vonden wij als organisatie een slechte zaak, vooral wanneer deze organisatie niet rechtstreeks is gekozen vanuit het volk. Derhalve hebben wij destijds een resolutie ingediend voor de opheffing van de BPRMS. Deze werd echter niet aangenomen. Wij zijn namelijk van mening dat de Badan Persatuan, wil zij een parlementair karakter dragen, dan moeten zij afgevaardigden kennen uit allerlei organisaties. De huidige Badan Persatuan is een partij. Wat wij willen is geen 'verdeelt en heers' politiek van de Badan Persatuan, maar werkelijke democratie van onderaf. Daarom willen wij rechtstreekse verkiezingen'.*

Behalve de naamsverandering werd de Badan Persatuan een éénheidspartij. Haar belangrijkste doelen waren:

1. Het streven naar herstel en erkenning van de rechten van de 'Ambonese' ex-KNIL-militairen.
2. Het streven naar erkenning van de RMS.
3. De handhaving van de eigen identiteit en cultuur.
4. De verbetering van de sociale positie van Molukkers in Nederland.

De Badan Persatuan stelde Nederland verantwoordelijk voor de situatie waarin 30.000 Molukkers terecht zijn gekomen en eiste van de Nederlandse regering een acceptabele oplossing. Ook heeft de BP via de Verenigde Naties getracht haar politieke doelstellingen te realiseren.

Na de dood van Mr. dr. Chr. Soumokil erkende de Badan Persatuan Ir. J.A. Manusama als de wettige president van de RMS in ballingschap. De Badan Persatuan trachtte haar streven naar een onafhankelijk RMS, gestalte te geven door het in het leven roepen van een Fonds Nasional en een Fonds Perjuanguan (Strijdfonds). Beiden fondsen waren bedoeld ter ondersteuning van de RMS-strijd.

Opvallend was dat de Molukkers het nauwelijks als een probleem ervoeren om enerzijds te pleiten voor herstel van hun militaire status en de daaraan verbonden rechten van ex-KNIL-militairen en het streven naar een vrij en onafhankelijk R.M.S. Integendeel, zij beschouwden dat als duidelijk twee zaken, terwijl de tweede generatie eerder wilde afrekenen met het koloniaal verleden van de eerste generatie Molukkers.

2.3.1. De betekenis van Molukse sociale en politieke belangenorganisaties

In het voorafgaande is er reeds op gewezen dat het ontstaan en de ontwikkeling van de Molukse sociale en politieke belangenorganisaties in belangrijke mate het denken, de houding en het handelen van veel Molukkers, zeker van de eerste generatie, bepaald heeft. Niet alleen gaven deze organisaties een zekere mate van houvast aan veel Molukkers, maar zij gaven ook richting aan het denken van Molukkers. Dit politieke denken komt tot uiting in de houding van Molukkers tegenover de overheid, maar bepaalt ook de mate waarin men in de Nederlandse samenleving participeert. Eind jaren '50 raakte het streven naar herstel van de militaire status op de achtergrond en kwam de nadruk veel meer op het RMS-ideaal te liggen.

De Molukse sociale en politieke belangenorganisaties vervulden hierbij een centrale rol. Niet alleen in hun stellingname ten opzichte van de overheid, maar ook bij de onderlinge afgrenzing van eikaars opvattingen. Hierbij dient de kanttekening geplaatst

te worden dat het veelal ook ging om persoonlijk leiderschap en persoonlijke tegenstellingen. Het verscherpen van tegenstellingen van welke aard dan ook heeft in de afgelopen jaren geleid tot 'politieke verdeeldheid' binnen de Molukse geleerden en het bestaan van vele kleine, bijna sectarische, belangengroeperingen (bv. de groep Leasa). (Rinsampessy 1975, 15)

Ontruiming van de laatste bewoners in het kamp Schattenberg in 1966.

Reeds in 1959 noemde de Commissie Verwey-Jonker een aantal oorzaken die ten grondslag lagen aan de 'politieke verdeeldheid' van de afgelopen jaren. Zij noemde de reeds vanouds bestaande tegenstellingen tussen de bewoners van de verschillende eilandengroepen, het verschil in opvatting over de rechtsvragen, die met de overkomst van de Molukkers naar Nederland samenhangen en de verschillen in politieke doelstellingen. Ook persoonlijke tegenstellingen hebben, nu eens meer dan weer minder, een rol gespeeld. (Ambonnezen in Nederland 1973, 83)

Van Amersfoort noemde in zijn studie 'Immigranten een minderheidsvorming' twee oorzaken die karakteriserend zijn voor de voortdurende tegenstellingen. De eerste is gelegen in het wereldbeeld dat de oude eilandcultuur kenmerkt. Het leiderschap is, vooral bij conflict, daardoor naar binnen veel zwakker dan naar buiten. Tegenover de buitenwereld kon men zich 'binnen één ring voelen' en zich achter één leider scharen. Tegenover de eigen landgenoten wordt de effectiviteit van het leiderschap echter voortdurend afgeremd door gebondenheid aan dorp, eiland of pela.

Op de een of andere wijze ontbrak de techniek tot onderling overleg en het vinden van een compromis. De feitelijke inhoud van het conflict is dan ook meestal onbelangrijk tegenover de hevigheid waarmee het wordt uitgevochten of de absoluteheid waarmee een afsplitsing zich voltrekt.

Een tweede belangrijke verklaring is het ontbreken van directe doelstellingen, waarop de leiders zich kunnen richten. Wat in deze situatie ontbreekt zijn doelstellingen in de zin van concrete programmapunten, waarop de aandacht en de energie zich kan richten. En aan de hand waarvan ook het succes of het falen van een leider kan worden afgelezen. Zoals de volgzzaamheid ten opzichte van de leiders weinig rationeel is, is dat ook de kritiek op hen. Daardoor kunnen zij zich bij ontevredenheid moeilijk verweren en kan het vertrouwen bij een groter of kleiner deel van de volgelingen ook weer plotseling wegvallen. (Van Amersfoort 1974, 119,120)

Ook Mariën (1968) en Rinsampessy (1975) constateerden dat persoonlijke tegenstellingen een belangrijke rol spelen bij afsplitsingen. Er wordt verder vermeld dat oorzaken van versplintering ook liggen in verschillen in prioriteitsstelling en de tendens

om het al dan niet volgen van een organisatie sterk te laten afhangen van de emotionele binding met de leider van een organisatie, een verwantschapsrelatie en/of het demagogisch karakter van een leider, meer dan de rationele inhoud van het programma van een organisatie. Rinsampessy noemt ook het zgn. 'malu-hati' gedrag. Dit wordt omschreven als uit verlegenheid voortvloeiend gedrag, waarbij iemand besluit om ondanks zijn bedenkingen niet tegen de opvattingen en wensen van een ander in te gaan. Veelal is die andere een persoon of personen met een vrij hoog aanzien. (Rinsampessy E. 1975, 15,16).

Bij een analyse van de doelstellingen van de verschillende belangenorganisaties komen een aantal verschuivingen waarnemen in de prioriteitstelling van de belangenorganisaties. Aanvankelijk was de primaire doelstelling 'het streven naar herstel van de rechtspositie voortvloeiend uit de vroegere militaire status'. Zeker tot 1956 werd deze doelstelling als eerste prioriteit gesteld door het merendeel van de Molukse belangenorganisaties, met uitzondering van de CRAMS-Polhoupepsy, die reeds in het begin stelde dat zowel de militaire rechtspositie als de RMS slechts middels onderhandelingen met Indonesië gerealiseerd konden worden. Na 1956 is hierin een verschuiving gekomen. Alhoewel er nog een aantal belangenorganisaties expliciet het herstel van de militaire rechtspositie als eerste prioriteit stelde, veranderde de BPRMS haar koers door het accent vooral te leggen, mede door de komst van de politieke missie o.l.v. Ir. J.A. Manusama, op de realisering van het RMS-ideaal. De militaire rechtspositie verschoof naar de tweede plaats. Kenmerkend ook voor de ontwikkeling van de belangenorganisaties in de woonoorden is het centralistisch leiderschap, waarbij symbolen voortvloeiend uit het militaire verleden, zoals de militaire rangen-hiërarchie, een belangrijk element vormden.

Dit centralistisch leiderschap heeft ondermeer tot gevolg gehad dat informatie naar Molukkers, evenals informatie naar de Nederlandse samenleving, in het bijzonder de overheid, bepaald werd door een kleine elite met een sterke monopoliepositie.

Alhoewel de vele sociale en politieke belangenorganisaties binnen de Molukse gemeenschap verschillende uitgangspunten hadden en hebben, waren er toch ook een aantal gemeenschappelijke punten:

1. Bijna alle Molukkers zien hun toekomst niet in Nederland, maar in het land van herkomst. Zij beschouwen hun verblijf in Nederland dan ook als een tijdelijk verblijf.
2. Praktisch alle Molukkers benadrukken, alhoewel om uiteenlopende redenen, het behoud van de eigen identiteit en cultuur.
3. Bij Molukkers die repatrieerden speelt heimwee een belangrijke rol.
4. Het overgrote deel van de Molukkers is voorstander van een terugkeer naar de Molukken, wanneer er de Republiek der Zuid-Molukken (RMS) wordt gerealiseerd.
5. Het merendeel van de belangenorganisaties is van mening dat voor de opbouw van de Molukken de jongere generatie gestimuleerd moet worden om te studeren en een goed vak te leren.
6. Tenslotte waren er veel organisaties van mening dat de BPRMS een sterke monopoliepositie had binnen de Molukse gemeenschap, waardoor er geen genuanceerde doorstroming plaatsvond van informatie naar de Molukse gemeenschap en van de Molukse gemeenschap naar de Nederlandse samenleving en in het bijzonder de overheid.

De betekenis van de Molukse politieke organisaties voor de Molukse gemeenschap kan worden teruggebracht tot drie belangrijke punten:

1. De politieke belangenorganisaties hebben ertoe bijgedragen dat de aandacht van de Molukkers heel sterk gericht is op de eigen groep en het RMS-ideaal.
2. Door de te gerichte aandacht op de eigen groep bestaat er weinig ruimte om zich te oriënteren op de omringende samenleving en serieus in te gaan op de (on)mogelijkheden van participatie en integratie in de Nederlandse samenleving.
3. De politieke belangenorganisaties hebben er mede toe bijgedragen dat er sprake is van een Molukse identiteit, hoewel in deze groepsidentiteit er sterk de nadruk lag op de politieke identiteit.

Themabijeenkomst 3. De collectieve herhuisvesting van Molukkers. Van kamp naar woonwijk

3.1. Op weg naar Zelfzorg en verhuizing naar de Molukse woonwijken.

Zelfzorg en demografische ontwikkelingen

Tot ver in de 2e helft van de jaren '50 ging de overheid er ook nog van uit, dat het 'tijdelijk verblijf en een mogelijke terugkeer naar de Molukken', belangrijke opties waren. Pas met het instellen van de staatscommissie van mevr. Dr. H. Verwey-Jonker in 1959 begon de overheid zich te realiseren dat zeer waarschijnlijk 'een langdurig verblijf' in Nederland, omgezet diende te worden in het geleidelijk inpassen van de 'Ambonezen', lees Molukkers, in de Nederlandse samenleving.

Het overheidsbeleid ten aanzien van de Molukkers werd in het begin van de jaren '50 uitgevoerd door het Commissariaat Ambonezen Zorg (C.A.Z.), dat in 1952 werd ingesteld en rechtstreeks onder de secretaris-generaal van het Ministerie van Maatschappelijk Werk werd ondergebracht.

Het Commissariaat Ambonezen Zorg (C.A.Z.) werd belast met 'de huisvesting en de maatschappelijke verzorging van tijdelijk hier te lande in woonoordern verblijvende Ambonezen'. De 'Ambonees' kwam het CAZ overal tegen. De eerste commissaris van Ambonezen-zorg werd de heer J. van Ringen, tot dan toe adjunct-directeur van de Dienst Uitvoerende Werken (DUW).

Dat de overheid reeds vroeg ontdekte, dat het verblijf van de Molukkers in Nederland een 'langdurig' karakter zou krijgen, bleek duidelijk uit de in 1954 ingevoerde '60% Bijdrageregeling', waarbij de Molukkers 60% van hun loon moesten afdragen als bijdrage voor de zgn. overheidszorg. Ondanks het feit dat er veel verzet kwam van Molukse zijde, zette de overheid haar beleid stug door. In 1956 werd de '60%-Bijdrageregeling' vervangen door de 'Zelfzorgeregeling', waarbij bepaald werd, dat alleen zij, die zonder inkomen waren, krachtens een 'uitkeringsregeling Ambonezen', een uitkering ontvingen.

De overige 'Ambonezen' moeten zelf in hun levensonderhoud voorzien met dien verstande, dat woonruimte, elektriciteit en brandstof voorlopig door de overheid verstrekt zou worden. Tegen deze maatregel werd wederom van Molukse zijde fel geïnteresserd, daar dit inhield, dat zij zich maar moesten neerleggen bij het ontslag uit

de Nederlandse militaire dienst en dat van een spoedige terugkeer naar een vrij Molukken geen sprake meer zou zijn. De verdergaande deelname aan de arbeidsmarkt betekende dat de 'tijdelijk verblijf gedachte' werd losgelaten. Dat dit op hevig verzet stuitte van de 'Ambonezen' was te begrijpen.

Het aanvaarden van de Bijdrageregeling betekende niet alleen een verlies van neveninkomsten en het accepteren van het ontslag uit de militaire dienst, maar ook de erkenning dat er geen uitzicht bestond op terugkeer en dat een toenemende deelname aan de Nederlandse samenleving langzaam maar zeker onvermijdelijk werd.

Het verzet van 'Ambonese' zijde was nogal fel in Zeeland. In het Zeeuwse Westkapelle beantwoordde de burgemeester het verzet in het plaatselijke 'Ambonezen-kamp' door de speciale politie-eenheid 'De Harde Bijstand' in te zetten met helmen en karabijnen, die op scherp stonden. Het gevolg hiervan was een schietpartij met negen gewonden. Verscheidene mannen kwamen in de gevangenis terecht, gezinnen werden gedeporteerd naar andere plaatsen in Nederland.

Het verzet van de zijde van de 'Ambonezen' kwam vooral van de Partai Nasional Maluku Selatan (PNMS) waar de 'Ambonezen' lid van waren. De PNMS zal zelf tot in de jaren '80 blijven vasthouden aan hun principiële standpunt dat de Nederlandse overheid de plicht heeft zorg te dragen voor de 'Ambonese' ex-KNIL-militairen en hun gezinnen 'op weg naar huis'. Eén van die organisaties, die nauw samenwerkte met de PNMS was de 'Suara orang orang Maluku bekas KNIL, berpindah ke KL, dalam perjalanannya ke Maluku' (De stem van Molukse 'Ambonese' ex-KNIL-militairen, met de voorlopige status van KL, op weg naar de Molukken).

Ook zij hebben zich verzet met als gevolg, dat in 1975 er nog een aantal leden van beide organisaties in kampen woonden en zij zich verzetten tegen de verplaatsing van Molukkers van de kampen naar de woonwijken, waardoor conflicten met de politie niet uitbleven. Dit gold ook voor het verzet en uiteindelijk de ontruiming met harde hand van de zijde van de Nederlandse overheid van het woonoord Vaassen in oktober 1976. Het was vooral de familie Pattimukay, die zich verzette tegen de verplaatsing van kamp naar woonwijk met als historische achtergrond, dat de Nederlandse overheid de 'Ambonese' militairen en hun gezinnen naar Nederland overgebracht heeft en derhalve voor hen diende te zorgen.

Op 7 mei 1956, een week voor de inwerkingtreding van de Zelfzorgregeling, schreef minister Mr.F.J.F.M. van Thiel (Maatschappelijk Werk) aan de 'Ambonese' lees Molukse-bevolking in de woonoorden: *'Mij zijn uit uw kring verschillende reacties bekend geworden die erop wijzen, dat de overgang van overheidszorg op zelfzorg nog niet door allen als nodig, rechtvaardig en mogelijk wordt gezien. Ik betreur dit, maar vind daarin geen aanleiding daarop terug te komen, overtuigd als ik ben dat de genomen beslissing juist is. Op zondag 13 mei a.s. zult u dus voor de laatste maal uw voeding uit de centrale keuken ontvangen. Alle normale gezinsuitgaven komen daarna voor uw rekening. De maatregelen die genomen zijn, zijn zodanig, dat niemand zonder geld de nieuwe periode hoeft in te gaan. In de achterliggende jaren hebt u getoond u ervan bewust te zijn, dat u zich, zolang u in Nederland bent, hebt te gedragen naar de wetten en regelingen welke hier gelden. Ik vertrouw dat u zich daarvan bewust zult blijven, ook nu het een maatregel betreft waarmee u het wellicht niet geheel eens bent'*. (Mariën, H.M. 1968, Amersfoort van, J.M.M. 1974; Rinsampessy E.1975, Smeets H. 1977).

Zelfzorg

De invoering van de Zelfzorg betekende echter nog niet dat de ‘Ambonezen’ gemakkelijk aan werk zouden komen. Er waren wel belemmeringen voordat de weg naar de arbeidsmarkt gevonden kon worden, laat staan dat zij werk zouden krijgen en ervan zouden kunnen leven.

Allereerst waren het militairen en hadden geen diploma’s om passend werk te kunnen vinden. Met als gevolg dat zij van hun militaire status terecht kwamen in die van ‘ongeschoolde arbeiders’ in de fabrieken. Daarnaast was het feit, dat de ‘Ambonezen’ in het kamp woonden een beperking om adequaat de weg naar de arbeidsmarkt te vinden. Ook waren er verschillende vormen van discriminatie op de arbeidsmarkt.

(Van Amersfoort J.M.M. 1974, Rinsampessy E. 1975)

Dankzij het naoorlogse Amerikaanse Marshall-hulpplan voor Nederland profiteerden niet alleen de Nederlanders van het economisch herstel, maar ook de ‘Ambonezen’. De ‘Ambonezen’ mochten opeens van de Nederlandse overheid, na de invoering van de Zelfzorgregeling in mei 1956, werken.

Een belangrijk deel van de Molukse bevolking vond werk in verschillende bedrijven. Mede door allerlei cursussen, die ook van overheidswege en door bedrijven werden gegeven konden de Molukkers hun weg naar de arbeidsmarkt vinden.

De Molukse kampbewoners vonden werk bij onder andere Thomas & Drijver in Deventer en Hoogeveen; Poppell in Assen, de Storkfabrieken in Hengelo e.a., de Douwe Egberts fabrieken in Groningen, ENKA in Ede, Fiatfabrieken, Potters Meubelfabriek etc. Sommigen van de tweede generatie ‘oudere jongeren’ (de bungalowgeneratie) meldden zich aan bij onder andere de Holland Amerika Lijn en gingen op cruiseschepen werken als medewerkers. Zij kwamen vaak met prachtige verhalen en cadeaus terug van hun trips met de Statendam en de Rotterdam. (Rinsampessy E.1975; Smeets H. 1977, Taihuttu M. 2006; Smeets H. & Steijlen F. 2006)

Demografische ontwikkelingen

Het verblijf en het leven van Molukkers in de verschillende woonoorden hebben ook tot gevolg gehad, dat er een sterke bevolkingsgroei plaatsvond onder de Molukkers. In de eerste tien jaar van het verblijf in Nederland nam het aantal Molukkers met ongeveer 60% toe. Dit was een belangrijke reden voor het Commissariaat Ambonezen Zorg (CAZ) om grote nieuwe woonoorden te bouwen, zoals IJsseloord in Capelle a.d. IJssel en Vaassen. Echter, de bouw van de ‘tweede generatie woonoorden’ werd ingehaald door het woonwijken concept.

De grote verhuizing van de Molukkers naar de voor hen speciaal gebouwde woonwijken begon in het begin van de jaren zestig. Daarna werd het beduidend minder. Tot aan het eind van de jaren zestig verbleven nog kleine groepen Molukkers in de woonoorden, die zich heftig tegen de verhuizing naar de Molukse wijken verzetten. Denk bijvoorbeeld aan de groep Lease, die op het laatst, met ‘harde hand’, uit het woonoord Schattenberg werd verplaatst en niet te vergeten de ‘ontruiming’ van de families (w.o.Pattimukay) uit het woonoord Vaassen in 1976 en de tot ver in de jaren zeventig durende onderhandelingen in het kamp Vugt, woonoord Lunetten. (Rinsampessy E.1975, 1992, 2008, 2024, Smeets H. 1977, Taihuttu M. 2006, Smeets H. & Steijlen F. 2006)

De ontruiming van het Molukse kamp Vaassen

3.2. De Commissie Verwey-Jonker (1957)

De bouwstenen om specifieke Molukse woonwijken voor de Molukeks te bouwen werden aangedragen door het onderzoek van een commissie, dat onder leiding stond van Mevr. Dr. H. Verwey-Jonker. Het uitgangspunt bij dit onderzoek was de constatering, dat er rekening gehouden moest worden met de mogelijkheid, dat het verblijf van de ‘Ambonezen’, lees Molukkers, die in 1951 naar Nederland waren overgebracht, langer zou duren dan aanvankelijk werd gedacht. De Minister van Maatschappelijk Werk besloot daarom een commissie in het leven te roepen, die de met dit voortgezet verblijf samenhangende maatschappelijke vraagstukken, in studie zou nemen. De opdracht was ‘advies uit te brengen over de wijze waarop, wanneer het verblijf van de Ambonezen hier te lande mocht voortduren, de daarmee verband houdende maatschappelijke vraagstukken tot oplossing moeten worden gebracht’ (besluit 24 september 1957, nr. U 2598 Kabinet Rapport Ambonezen in Nederland, 1959 p.7)

De Nederlandse samenleving heeft reeds meerdere malen voor de opgave gestaan om grotere of kleinere groepen mensen, die onder uitzonderlijke omstandigheden hun vaderland of hun woonplaats moesten verlaten, op te nemen en hen, uiteraard met hun medewerking, zo goed mogelijk te doen integreren.

De situatie van waaruit de ‘Ambonezen’, lees Molukkers, afkomstig zijn, verschilt aanmerkelijk van die waarin de andere migrantengroepen verkeerden. De ‘Ambonezen’ kwamen uit een samenleving, waar het ‘Gemeinschafts’-karakter nog sterk overheerst. De dorps- en familieverbanden hebben nog een veel grotere betekenis dan in het Westen en ook gedragspatronen en verwachtingen of rollen zijn hierop afgestemd. De ‘Ambonezen’ hadden bovendien een functie, die niet verplaatsbaar of vertaalbaar is in de westerse maatschappij. Het waren namelijk beroepsmilitairen, die als zodanig niet ingeschakeld konden worden. De opname in Nederland betekende een volledige omschakeling in beroep en beroepsverwachtingen. Een derde uitzonderlijke omstandigheid is het feit, dat zij hier niet als individuen gekomen zijn, maar in een bepaald groepsverband. Het overgrote deel van andere immigrantengroepen, die naar Nederland kwamen, deed dit op grond van individuele overwegingen en met een individuele voorstelling van kansen en mogelijkheden in Nederland. De Molukse bevolkingsgroep kwam hier in een bestaand militair verband, dat weliswaar bij aankomst in Nederland formeel ontbonden werd, maar dat informeel nog jaren is blijven bestaan. (Ambonezen in Nederland 1959, 94, 95)

Belangrijk was ook dat het dekolonisatieproces ertoe heeft geleid dat op de Molukken, in het bijzonder de Zuid-Molukken de Republiek der Zuid-Molukken (RMS) op 25 april 1950 werd uitgeroepen. Dit heeft voor de ‘Ambonese’ ex-KNIL -militairen een zo’n diepe betekenis dat een deel ervan gekozen heeft voor de kant van de RMS en uiteindelijk door het proces van de kolonialisatie naar Nederland ‘op dienstbevel’ werd verscheept. Dit proces was een *vierde* aandachtspunt, dat niet door de Commissie Verwey-Jonker expliciet werd genoemd bij de opsomming van de aandachtspunten.

De onderhandelingen tussen de Nederlandse Overheid en de Molukse leiders verliepen stroef om de door de overheid moverende redenen. Ook de rol die door de gemeenten werden vervuld, verliep niet altijd even vanzelfsprekend. Een Molukse wijk in een gemeente kon problemen opleveren voor de openbare orde. De gemeenten hadden niet gerekend op de omvang van de Molukse gezinnen. Relatief grote gezinnen hadden gevolgen voor de grootte van de woningen. Verder leverde het onderhoud van de wijken problemen voor de gemeente op.

Het Rijk moest met allerlei faciliteiten komen om een gemeente over de streep te trekken. Bijvoorbeeld voor elke woning voor Molukkers kregen gemeenten een extra woningwetwoning. Dat was aantrekkelijk voor gemeenten, die toch al een woonoord binnen hun grenzen hadden. De bouw van een Molukse woonwijk verbeterde doorgaans de lokale situatie. Omdat op deze wijze een verkrot woonoord verdween en er extra huizen kwamen voor de ‘eigen’ bewoners. Uiteindelijk zouden er 61 ‘Molukkers’-gemeenten komen, met doorgaans één Molukse woonwijk. Sommige gemeenten hadden er meer dan een (Assen, Elst (Gemeente Overbetuwe)). In sommige gemeenten vond al een zekere mate van gespreide-huisvesting plaats van Molukse gezinnen (o.a. Woerden, Bommel,). Anno 2025 is er alleen nog gespreide huisvesting van Molukkers. (Rinsampessy E. 1975, 1984, 1988, 1992, 2008, 2013, 2024, Van Amersfoort J.M.M. 1974, Tuynman-Kret 1985, Smeets H. & Steijlen f. 2006)

3.3. De collectieve herhuisvesting van Molukkers

Van kamp naar woonwijk

Globaal kan gezegd worden, dat tot 1962 de grootste groep van Molukkers in de Molukse kampen woonden. De collectieve herhuisvesting van Molukkers van de Molukse kampen naar de Molukse woonwijken begon echter reeds in het begin van de 60’er jaren. Dit betrof voornamelijk die groeperingen, waarvan de leiders zich hadden neergelegd bij de ‘zelfzorgregeling’ en dientengevolge hun mensen aanspoorden om ‘vrijwillig’ naar de woonwijken te verhuizen.

Daar het streven van de overheid een verdere integratie in de Nederlandse samenleving was, probeerde men te bewerkstelligen dat de Molukse woonwijken niet groter werden dan 50 gezinnen. (advies van commissie Verwey-Jonker rapport ‘Ambonezen in Nederland’ 1959).

De Molukkers, vertegenwoordigd door hun leiders, verzetten zich tegen de verplaatsing naar de voor hen bestemde woonwijken. Zij zagen hierin een bedreiging van hun groepsleven en hun vrijheidsideaal, temeer daar de Nederlandse overheid zich manifesteerde als een fervente aanhanger van een zo groot mogelijke spreiding onder de Nederlanders.

In de dagelijkse praktijk zijn in de verschillende gemeenten Molukse woonwijken gebouwd, die de genoemde optimale opvang van vijftig woningen verre overschrijden.

Molukse wijken met meer dan 100 gezinnen zijn in de beginjaren zestig geen uitzonderingen.

Molukse wijk

Uiteindelijk hebben de Molukkers ingestemd met de collectieve herhuisvesting van Molukkers naar de Molukse woonwijken, toen de Nederlandse autoriteiten de garanties gaven dat het groepsleven van de Molukkers en hun groepsideaal bewaard zouden blijven. In het begin van de jaren '60 werd een begin gemaakt met de collectieve herhuisvesting van Molukkers in de voor hen bestemde Molukse woonwijken. Het aantal kampen, dat tot dan toe nog bestond en door Molukkers werden bewoond, zou dan geleidelijk aan, w.o. Vaassen, Vossenbos, Lunetten, tot het verleden behoren. De collectieve herhuisvesting van Molukkers was een eerste stap tot verdere inpassing in en aanpassing van Molukkers aan de Nederlandse samenleving. Het proces van integratie van Molukkers was begonnen. (Verwey-Jonker 1959, Mariën 1968, Rinsampessy E. 1975, 1983, 1992, 2013, Van Amersfoort J.M.M. 1974, Veenman 1981, 1990, Smeets H. & Steijlen 2006)

De eerste Molukse woonwijk in Nederland is Appingedam. Ongeveer 60 Molukse woonwijken werden er gebouwd. Grote woonwijken als Assen, Bovensmilde, Capelle a/d IJssel, Moordrecht, middelgrote woonwijken als Culemborg, Alphen a.d Rijn, Hoogeveen en kleine wijken met slechts twee straten zoals Hatert en Opheusden. Daarnaast zie je ook een vorm van collectieve huisvesting, dat enerzijds een vorm van gespreide huisvesting van Molukkers aangeeft en aan de andere kant een vorm van concentratie van Molukkers, die bij elkaar in de buurt wonen. Dat vind je bijvoorbeeld in Cuijk en in Huizen, sociologen en antropologen gebruiken hiervoor de term '*gebundelde deconcentratie*'.

De staatscommissie Verwey-Jonker had geadviseerd de wijken niet al te groot te maken (maximaal vijftig gezinnen, maar het verzet van de Molukkers en hun leiders waren van dien aard dat, zeker in het begin van de jaren zestig, grotere wijken werden gebouwd, van meer dan 50 gezinnen. In een aantal situaties voor wel meer dan 100 Molukse gezinnen.

Twee argumenten zijn voor de Molukkers belangrijk:

1. Het behoud en de ontwikkeling van het groepsleven, zoals verwantschapsrelaties, de eigen groepsidentiteit en de eigen culturele normen en waarden.
De gedachte ooit terug te keren naar een vrije en onafhankelijke Republiek der Zuid-Molukken, gold in het bijzonder voor de grootste groep Molukkers, die tot ver in de jaren '70 nog sterk RMS georiënteerd was.

2. Parallel hieraan liep ook nog het recht van ‘Ambonese’ ex-KNIL- militairen op weg naar huis’. Zij waren van mening dat de Nederlandse Regering een plicht heeft om voor de Molukkers te zorgen, gelet op het feit dat zij hen ‘op dienstbevel’ naar Nederland overgebracht hadden en dat zij hen ‘onterecht’ uit militaire dienst zijn ontslagen. (Verwey-Jonker 1959, Mariën 1968, Rinsampessy E.1975,1983, 1992, 2013, Van Amersfoort J.M.M. 1974, Smeets 1977, Veenman 1981, 1990, Smeets H. & Steijlen 2006)

3.4. Het wonen en leven in een Molukse woonwijk

Het gesegreerd wonen van Molukkers in de woonoorden, in het bijzonder voor Molukse gezinnen en families, heeft ertoe bijgedragen dat juist in de verschillende opvoedingssituaties meegebrachte sociale en culturele normen en waarden en culturele en sociale symbolen, zich hebben ontwikkeld tot een stabiel geheel van normen en waarden, die voor veel Molukkers belangrijk zijn gebleken.

Het ‘historisch verleden’, de militaire achtergrond van de ‘Ambonese’ Molukse ex-KNIL-militairen’, het proces van dekolonisatie, het vrijheidsideaal van de RMS, de overtocht en het migratieproces van duizenden Molukkers naar Nederland, hebben zo’n invloed gehad op de opvoedingssituaties van Molukkers en in het bijzonder van de Molukse kinderen en de jeugd, dat de invloed ervan op de tweede generatie daar in hun latere leven nog vergaande gevolgen ondervinden.

Ook het schokkende effect van ‘*het ontslag uit militaire dienst*’ van de eerste generatie Molukse ex-KNIL -militairen heeft zo’n invloed op het denken en handelen van de tweede generatie Molukkers, dat deze generatie hun leven lang deze traumatische ervaringen van hun ouders met zich meedragen. Ook het vrijheidsideaal van de RMS en het ideaal te hebben dat je ooit naar een vrije Republiek der Zuid-Molukken zal terugkeren, dragen veel Molukse jongeren met zich mee. De zojuist genoemde factoren drukken een belangrijke stempel op de beleving van de identiteit van Molukse jongeren.

Alhoewel in het begin van de jaren zestig de Molukse woonwijken ver afgelegen van de Nederlandse stadscentra lagen en in belangrijke mate toch nog gesegreerd waren van de Nederlandse maatschappij, is de weg naar het onderwijs en de arbeidsmarkt al vele malen toegankelijker dan in de woonoorden. Naarmate de tijd vorderde kon je een toenemende participatie van Molukse jongeren met de omringende Nederlandse samenleving constateren. Het integratieproces in de Nederlandse samenleving is begonnen.

Desondanks staat in een Regeringsnota van 1978 over: *De problematiek van de Molukse minderheid in Nederland*’ nog de volgende typering over de Molukse woonwijken:

‘De Molukse woonwijken zijn vaak gesloten samenlevingsverbanden geworden die schrale contacten onderhouden met de Nederlandse maatschappij. Het is gebleken dat de huisvesting in woonwijken vooral jonge Molukkers belemmert hun maatschappelijke bestemming in vrijheid te kiezen. De ontwikkelingen binnen de woonwijken, waaruit vele meer vooraanstaande Molukkers zijn weggetrokken en waarin de bevolking met groeiende sociale achterstanden te kampen heeft, stellen de meest kleine gemeenten waarin ze liggen, voor moeilijk oplosbare problemen’.

Tenslotte vermeldt de nota: *‘Het voor en tegen elkaar afwegend, meent de Regering te moeten afzien van het stichten van nieuwe uitsluitend voor Molukkers bestemde woonwijken’.*

Bij de totstandkoming van de Molukse woonwijken in Nederland zijn circa één en zestig Molukse gemeenschappen verspreid over verschillende Nederlandse gemeenten.

In het kader van de collectieve herhuisvesting van Molukkers in het begin van de jaren zestig, ontstonden in vele Nederlandse gemeenten de zogenaamde ‘open woonwijken’. Deze vorm van collectieve herhuisvesting werd bepleit door de commissie Verwey-Jonker, omdat deze zou moeten dienen als overgangsfase naar een integratie van de Molukkers in de Nederlandse samenleving. Dit pleidooi was een compromis tussen verspreide huisvesting en al te grote concentraties van Molukkers in een bepaalde gemeente.

Het beeld dat veel Nederlanders, maar niet in de laatste plaats de Nederlandse overheid van Molukkers hebben, is dat de Molukkers zich isoleren van de Nederlandse samenleving en dat zij een relatief gesloten groep vormen. Ook Molukse leiders zien vaak het leven in een woonwijk als een belangrijke voorwaarde voor het behoud van de eigen Molukse identiteit, waardoor het beeld van isolationisme versterkt wordt. In feite is in de afgelopen jaren van isolatie nauwelijks meer sprake. (Rinsampessy E.1992, p.1)

De ontwikkeling van een etnische identiteit onder de in Nederland wonende Molukkers wordt geplaatst in processen van cultuurverandering, waarbij de geografische mobiliteit en de enculturatie van cultuursymbolen belangrijke indicatoren zijn.

De operationalisatie van het begrip etnische identiteit vindt hier vooral plaats via een studie van gezins- en familieverbanden en van Molukse organisaties. Dan blijkt uit de studie van Rinsampessy, dat Molukkers in belangrijke mate deelnemen aan de Nederlandse en met een verdere ontwikkeling en versterking van de Molukse identiteit en cultuur.

Kenmerkend voor de Molukse gemeenschap is dat zij zowel hun religie, als hun gemeenschapszin, waar overeenkomsten te vinden zijn in het *Noaberschap* van in een kleine Nederlandse boerengemeenschap, hoog in het vaandel heeft. Dit heeft als gevolg dat de eigen kracht van de Molukse gemeenschap sterk tot bloei kan komen en de wederzijdse ondersteuning een belangrijk instrument is in de gemeenschap.

Dat Molukkers eigen kerken, eigen culturele normen en waarden en eigen sociale en maatschappelijke organisaties hebben, versterken niet alleen de etnische identiteit en cultuur, maar bevorderen ook de culturele diversiteiten, die in de Nederlandse samenleving gelijkwaardig aan elkaar zijn.

Themabijeenkomst 4. Participatie en emancipatie in de Nederlandse multiculturele samenleving

4.1. De eerste generatie Molukkers

Met betrekking tot veranderingsprocessen binnen de Molukse gemeenschap zijn er enkele belangrijke transitieën, die van invloed zijn op de participatie en emancipatie van Molukkers in de Nederlandse samenleving.

Belangrijke oorzaken waren: Het proces van dekolonisatie en de sociaal-politieke ontwikkelingen die daaruit voortvloeiden in het voormalig Nederlands-Indië, het huidige Indonesië, met als belangrijke factoren voor de ‘Ambonese’, Molukse, ex - KNIL-militairen en hun gezinnen, de proclamatie van de Republiek der Zuid-Molukken en het KNIL verleden van de ‘Ambonese’, Molukse, ex-KNIL -militairen en hun gezinnen. Ook van essentieel belang is de invloed van de meegebrachte culturele en sociale symbolen. Deze culturele en sociale symbolen hebben zij ontwikkeld tot een

geheel van een eigen normen en waardensysteem. Dit normen- en waardensysteem in de segregatie-situatie van Molukkers in de woonoorden was functioneel voor de eerste generatie Molukkers.

In het verlengde hiervan ligt de opkomst en de participatie van de 2e generatie Molukkers in de voor Molukkers bestemde Molukse wijken en buurten. In de wandelgangen gemakshalve Molukse woonwijken genoemd, waardoor de mensen geleidelijk aan in aanraking zijn gekomen met de Nederlandse samenleving.

Tenslotte heeft het verspreid wonen van de Molukkers in de Nederlandse samenleving, omdat er geen nieuwe Molukse wijken meer zijn gebouwd, een sterke participatie en emancipatie van Molukkers in de Nederlandse samenleving bevordert. De komst van de 3e en 4e generatie Molukkers in de multiculturele samenleving, het proces van individualisering, de sterke toename van het aantal gemengde huwelijken en relaties onder de 2e, 3e en 4e generatie Molukkers betekent ook het zoeken naar een balans tussen het proces van individualisering en het collectivisme. Het Molukse gevoel en de Molukse identiteit vormen belangrijke symbolen en referentiekaders voor de 3e en 4e generatie Molukkers.

Twee begrippen komen tegen de achtergrond van het beschrijven van de inhoud van dit hoofdstuk later terug, omdat het kan helpen zaken in een beter perspectief te plaatsen. Dat zijn de begrippen symbolen en cultuurpatronen.

Symbolen

Symbolen bestaan al net zolang als de mens bestaat. We gebruiken symbolen om datgene wat we van waarde vinden in het bestaan, weer te geven. Er bevindt zich vaak een wereld aan betekenis achter een symbool. Het symbool is een vorm van (soms diepe) communicatie. Het niveau van communicatie van het symbool gaat boven het verstandelijke niveau uit. Het spreekt diepere en ruimere vermogens dan het logische verstand aan. Oude en nieuwe wijsheid liggen erin besloten.

Rituelen, mythen en andere vormen van symboliek worden veelal gezien als een bepaalde vorm van communicatie. Symbolen vormen een communicatiemedium: symbolen zijn dragers van boodschappen. Iedere cultuur kent zijn symbolen. *Symbolen* zijn woorden, gebaren, afbeeldingen of voorwerpen met een betekenis die alleen begrepen wordt door de leden van de betreffende cultuur.

Ons leven is ondenkbaar zonder tekens, signalen en symbolen. We komen dagelijks in aanraking met symbolen: in de beeldende kunst, in de politiek, in de reclame, in de Kerk en in het spraakgebruik van alledag. In het symbool valt de 'feitelijke' en beleefde werkelijkheid samen; er is geen streng onderscheid tussen beide. Symbolen zijn tekens, beelden, uitdrukkingen die een dubbele gerichtheid bevatten. (Messing, 1977).

Elk symbool vertelt zijn verhaal en heeft een achterliggende wereld en geschiedenis. Door de analyse van symbolen, betekenissen en handelingen kan inzicht verkregen worden in wat mensen denken, zeggen en doen.

Cultuurpatronen

Eigenlijk kunnen we als we even de moeite nemen overal patronen zien. In de context van dit verhaal bedoelen we met patronen vooral cultuurpatronen, waarbij je in belangrijke mate kijkt naar gedragingen van mensen in een bepaalde cultuur of organisatie. Cultuurpatronen zijn vooral herkenbaar door een aantal kenmerken: Het gaat om concrete gebeurtenissen en processen, die waarneembaar zijn en zich

herhalen in de maatschappelijke realiteit. Het doorbreken van bepaalde patronen in het gedrag van mensen is dan belangrijk.

Kijken we naar de situatie van de eerste generatie Molukkers, dan zien we een aantal gebeurtenissen regelmatig terugkeren in hun leven. Als voorbeelden kun je een aantal zaken noemen. Vanuit de Molukken hebben zij de beleving van hun geloof zowel in materiële als in immateriële zichtbaar gemaakt. Zij gingen bijna elke zondag naar de kerk en zij kleedden zich in de traditionele kerkelijke kleding. Dit gold voor heel veel gebeurtenissen in het woonoord. Bij belijdenissen, begrafenissen, bruiloften, doopfeesten etc. Veel gebeurtenissen hadden een repeterend karakter.

Cultuurpatronen liggen onder een individu, familie, groep, team, organisatie, volk of land en uiten zich in alle lagen door middel van symptomen die enkelvoudig lijken, maar patroon-matig zijn.

De boodschap van het Evangelie, dat vanaf de kansels naar de mensen werd gebracht, werd ook in de opvoeding doorgevoerd. We hebben leren bidden, we hebben leren respect te hebben voor ouderen, we hebben leren liefhebben. Die boodschap vind je terug in de kerk, moskee, in de familie en het gezin. In voorbeelden zie je een gelaagdheid van verschillende niveaus, die de zaken complexer maken. Wat een individu meemaakt, maakt ook de familie mee en zijn/haar sociale omgeving. Het zijn verschillende niveaus, waar je rekening mee dient te houden in je interventies als je cultuurpatronen wilt veranderen.

Werken met cultuurpatronen betekent dat je moet proberen om de verschijnselen in een breder kader te zien, te begrijpen en er ook naar zien te handelen. Alles in het geheel proberen te plaatsen. Kennis van losse elementen heeft alleen maar waarde als je die in samenhang beschouwt. Dit heeft als gevolg, dat het probleem van het pela-trouwverbod ook geplaatst dient te worden tegen de achtergrond van de komst van Molukkers naar Nederland, waarbij de eerste generatie Molukkers de door hen meegebrachte cultuurpatronen uit de Molukken tot een geheel van cultuurpatronen hebben gevormd.

In de woonoorden en in de Molukse wijkgemeenschappen hebben zij de meegebrachte cultuurpatronen tot een dagelijkse werkelijkheid gemaakt, die zij zelf toepassen en waar zij hun dagelijks bestaan mee vullen. Dit geheel hebben zij getracht over te brengen naar een niet onbelangrijk deel van de tweede generatie Molukkers. In hoeverre de tweede generatie Molukkers de overdracht van cultuurpatronen in haar geheel heeft overgenomen is een niet onbelangrijke vraag. Het is duidelijk dat patronen ook geplaatst dienen te worden in een bepaald systeem.

Bij de vraag in hoeverre de derde en vierde generatie Molukkers belangrijke cultuurpatronen overgenomen hebben zal in deze publicatie dan ook aan de orde komen en geplaatst worden in de context van de huidige Nederlandse multiculturele en multi-etnische samenleving.

Belangrijk is te constateren, dat cultuurpatronen altijd gaan over samenhang, over afhankelijkheden, over context en over ordening.

Tenslotte kun je je soms betrokken voelen bij bepaalde gebeurtenissen, bij bepaalde gedragingen van mensen, of relaties en emoties van mensen, dat je zowat 'ingezogen' en 'opgeslorpt' wordt in de problematiek.

Wat eigenlijk gebeurd is dat een bepaald cultuurpatroon zo dominant wordt en bepalend wordt ten opzichte van alle andere patronen, waardoor je niet meer onafhankelijk kunt denken om een bepaalde problematiek op te lossen of adequaat te kanaliseren.

Cultuurpatronen zijn ook energievelden, waarin je in meegezogen dan wel opgeslorpt kan worden.

De eerste generatie Molukkers bestond, toen ze in Nederland aankwamen uit de * 'Ambonese', lees Molukse, ex-KNIL-militairen en hun vrouwen, mariniers, politiemannen, verstekelingen en andere Molukse burgers. Velen hebben als kind de 2e Wereldoorlog meegemaakt en als militair.

**In de koloniale periode werd ondermeer om administratieve redenen de term 'Ambonezen' gehanteerd voor alle inwoners van de Molukken. Die term wordt nog steeds in Indonesië gebruikt, terwijl het eiland Ambon, met Ambon als hoofdstad, maar een klein eiland is in vergelijking met eilanden als Ceram, Halamaheira et cetera. Lange tijd werden de Molukkers in Nederland ook Ambonezen genoemd. In het artikel is gekozen voor de term Molukkers, omdat de Molukkers niet alleen bestaan uit Ambonezen, maar ook uit Ceramezen, Keiezen, etcetera. (Rinsampessy E. 1997, In: Icodeo Info)*

'Het is lange tijd oorlog gebleven onder de eerste generatie Molukse ex-KNIL militairen en hun gezinnen'

Een Moluks oorlogskind vertelde mij het volgende:

'Kort na de Japanse bezetting werden alle beschikbare mannen van Kisar, een eiland op de Zuidelijke Molukken, als wegwerper op Oost-Timor tewerkgesteld. Ook veel jonge vrouwen werden als koelie naar dit eiland overgebracht en kwamen in de gedwongen prostitutie terecht. Door gebrek aan mankracht ging de landbouw op Kisar verloren. Wanneer mijn moeder bang was dat ze ook opgepakt zou worden, trok ze met mij de bergen in. Daar probeerden we te overleven door in het wild groeiende vruchten en gewassen, waaronder schillen van bananen en papaja's, te bereiden. Medische zorg was er natuurlijk niet.'

Molukse jeugdige oorlogsgetroffenen hebben te maken gehad met bombardementen, beschietingen, invallen in huis, onderduiking, scheiding van familieleden, confrontatie met gewonde en dode mensen, gebrek aan voedsel, school en medische zorg.

Dit is één verhaal, maar zo er zijn veel persoonlijke verhalen, die verteld kunnen worden.

In tegenstelling tot de Indische Nederlanders hebben de Molukkers zich niet neergelegd bij de situatie na 1945. De oorlog was voor hen niet afgelopen. Men is van 'Ambonees' tot 'Zuid-Molukker' getransformeerd door het uitroepen van de Republiek der Zuid-Molukken op 25 april 1950. De vorming van de RMS, die niet door Indonesië werd erkend, betekende voor Molukkers kiezen tussen Indonesië en de Zuid-Molukken'.

Het verhaal van het Molukse oorlogskind gaat verder:

'In 1951 kregen 4000 Molukse KNIL-militairen een dienstbevel om zich met hun gezinnen (in totaal 12.500 personen) naar Nederland te verschepen. Bij aankomst in Nederland werden de 'Ambonese', lees Molukse KNIL-militairen met de status van 'Koninklijke landmacht' door een gestencild briefje massaal ontslagen en velen deelden zelfs mee dat zij geen briefje hadden ontvangen. Lange tijd ging de Nederlandse overheid ervan uit dat de Molukkers tijdelijk in Nederland zouden blijven, derhalve werden zij, mede door de woningnood in Nederland ingegeven, voor lange tijd in voormalige concentratiekampen, waaronder Westerbork (kamp Schattenberg) en Vught (kamp Lunetten), ondergebracht. In de kampen hebben de Molukkers gewerkt aan de instandhouding en ontwikkeling van hun eigen Molukse identiteit en cultuur.'

Terecht merken Mooren en Kleber op:

‘De Molukkers zijn de enige uit Nederlands-Indië afkomstige allochtonen in Nederland die als sterk homogene groep zijn aangekomen en dat groepsverband tot op grote hoogte hebben gehandhaafd. (Van Amersfoort J.M.M 1973, Rinsampessy, 1975, 1992).

De situatie van de Molukkers was ongunstiger dan die van de andere repatrianten. Zij mochten in Nederland pas na 1956 werken. Frustraties door deze gedwongen werkloosheid, teleurstelling vanwege de onmogelijkheid van een terugkeer naar Indonesië en de verbittering over het ontslag en het verlies van de rechten die men als ex-KNIL-militair kon doen gelden, waren oorzaken van rancune en verzet. Velen beheersten bovendien de Nederlandse taal niet. In tegenstelling tot de Indo-Europeanen is de groep van Molukkers, hun aantal wordt in 1992 geschat op 42.000, uiteindelijk pas laat gaan deelnemen aan het maatschappelijk leven in Nederland. Velen bleven vasthouden aan het RMS-ideaal als mogelijkheid om de verloren positie weer te kunnen herstellen’. (Rinsampessy.E.,1992)

Er is een belangrijk verschil in de oriëntatie van Indische Nederlanders en Molukkers. In het algemeen kun je stellen dat de Indische Nederlanders georiënteerd waren op Nederland en na het proces van dekolonisatie legden zij lange tijd grote nadruk op de ‘tempo doeloe’-gedachte. Herinneringen aan vroeger werden opgerakeld: hoe mooi het was en hoe goed ze het in Indië hadden.

De Molukkers daarentegen waren per definitie niet georiënteerd op Nederland, maar op een vrije Republiek der Zuid-Molukken (RMS). Hun komst naar Nederland was en is nog steeds een gedwongen politieke migratie. Derhalve spreken ze over ‘op dienstbevel’ naar Nederland. Velen voelen zich door de Nederlandse regering belazerd, bedonderd en in de steek gelaten.

Terwijl over de Indische Nederlanders werd gezegd dat zij ‘geruisloos en geslaagd’ assimileerden in de Nederlandse samenleving, was van deze situatie bij de Molukkers geen sprake. Hun blik was gericht op het RMS-ideaal en een van hun belangrijkste politieke belangenorganisaties in de afgelopen decennia, de Badan Persatuan, had dan ook als doelen:

1. Het streven naar herstel en erkenning van de rechten van de Molukse ex-KNIL-militairen.
2. Het streven naar erkenning van de RMS.
3. De handhaving van de eigen identiteit en cultuur.
4. De verbetering van de sociale positie van Molukkers in Nederland.

De Badan Persatuan stelde de Nederlandse overheid verantwoordelijk voor de situatie waarin de Molukse ex-KNIL-militairen en hun gezinnen waren terechtgekomen. Ook heeft de Badan Persatuan getracht haar politieke doelstelling via de Verenigde Naties te bereiken. Tot nu toe is dat mislukt.

Wat je je kunt afvragen is of er in de Molukse gemeenschap sprake is van verwerking. In wezen zijn de Molukkers nog steeds in oorlog. Het niet kunnen realiseren van een vrije Republiek der Zuid-Molukken betekent opnieuw een traumatische ervaring, naast de ingrijpende ervaringen ten gevolge van de Japanse bezetting en de Bersiapperiode, de gedwongen migratie naar Nederland, en het ontslag uit het leger.

Wat in de afgelopen decennia duidelijk zichtbaar is geworden, is de kwestie rond het ontslag uit militaire dienst. Deze kwestie heeft bij de eerste generatie zoveel frustraties en traumatische gevoelens teweeggebracht, dat deze zaak vanaf het begin van de jaren vijftig tot het eind van de jaren tachtig een slepende zaak is geworden voor de betrokken Molukkers en de Nederlandse overheid. Het onverwerkte oorlogsverleden en de traumatische beleving van het niet te kunnen terugkeren naar een vrije Republiek der Zuid-Molukken zijn systematisch door de eerste generatie Molukkers overgebracht op hun kinderen. Gecombineerd met de culturele en sociaal-maatschappelijke conflicten van Molukkers in de Nederlandse samenleving leidde dit tot gewelddadige uitbarstingen van Molukse jongeren en de gijzelingsacties in de jaren zeventig.

Tot op de dag van vandaag weten we eigenlijk heel weinig over beleving en verwerking van trauma's door de oudere generatie en de generatie oorlogskinderen. Bij de Stichting Muhabbat kloppen Molukkers aan voor hulp bij psychosociale problemen en bij het aanvragen van een WUV-uitkering. Daarbij komen wel frustraties en boosheid op de Nederlandse regering ter sprake, maar over het oorlogsverleden zijn Molukkers heel gesloten.

Een van de kinderen van die oudere generatie formuleerde het als volgt:

'Mijn pa, maar ook mijn ma laten eigenlijk heel weinig los over de tijd in de Jappenkampen, in de interneringskampen. Ook het verhaal dat zij aan de Stichting Pelita vertellen voor een mogelijke uitkering voor oorlogsslachtoffers is slechts een fractie van het geheel. De oorlog is voor hen eigenlijk nog niet afgelopen.'

De ex-KNIL-militairen praten in het algemeen alleen op anekdotische wijze over de oorlog en dat biedt de oorlogskinderen van toen weinig ruimte om uiting te geven aan datgene wat zij als kind in de oorlog hebben meegemaakt en in de verwarrende periode erna: de Bersiap, de migratie naar en opvang in Nederland. De loyaliteit met de ouders en de sterke groeps cultuur maken het de oorlogskinderen niet makkelijk de eigen onverwerkte ervaringen serieus te nemen.

De hulpverlening wordt ook geconfronteerd met de 'autoritaire en Spartaanse' opvoedingsmethoden die tenderen naar fysieke en psychische mishandeling van kinderen.

Een cliënt illustreerde zijn verhaal als volgt:

'Ik heb eigenlijk nooit met mijn vader goed kunnen praten. Nu, in 1996, heb ik nog steeds last van mijn strenge en nogal Spartaanse opvoeding. Als kleine jongen werd ik geslagen. Dat gold ook voor mijn andere broers en zusters. Niemand durfde iets terug te zeggen. Zijn wil is wet. Als jongste van negen kinderen heb ik toch het idee dat ik de meeste last ervan heb. Niet alleen mijn vader was autoritair, mijn broers en zusters waren dat ook. Zij namen dit gedrag van mijn vader over. Tot op de dag van vandaag kunnen wij eigenlijk niet normaal met hem praten.'

Hoewel psychotherapeutische behandeling soms geboden lijkt, vinden weinig Molukkers de weg naar de specifieke hulpverlening. Mensen vragen wel een WUV-uitkering aan en komen daarvoor in contact met de Stichting Pelita, de begeleidende instelling voor Indische oorlogsgetroffenen, maar voor verdere hulp sluiten zij zich af. Daarbij speelt niet alleen de complexiteit van hun situatie een rol, maar ook de gelaagdheid van eerder geschetste ingrijpende ervaringen: de sociaal-maatschappelijke en militaire achtergrond; de sterke groeps cultuur en de strijd voor de RMS, maar ook de onbekendheid met de (specifieke) hulpverlening'.

En als mensen verwezen werden, kwamen ze soms weer bij de stichting Muhabbat die destijds het Moluks diaconaal maatschappelijke werk deed. Veel medewerkers van Nederlandse algemene reguliere instellingen begrepen niets van het taalgebruik en de culturele achtergronden van Molukkers. Om die communicatie te verbeteren zouden medewerkers van de stichting Muhabbat als intermediairs kunnen fungeren. Daartoe lijkt samenwerking tussen algemene hulpverleningsinstellingen en de Stichting Muhabbat aan te bevelen.

De indruk bestaat, dat algemene reguliere Nederlandse instellingen nog onvoldoende toegerust zijn om de algemene problematiek, laat staan de verwerking van oorlogstrauma's van Molukkers, op een adequate manier aan te pakken. Mensen die recentelijk oorlogssituaties hebben meegemaakt, verkeren in een zodanige psychosociale problematiek, waardoor ondersteuning en begeleiding noodzakelijk zijn. Dit betreft in het bijzonder de jeugdige oorlogsgetroffenen.

Uit mijn ervaring als ombudsman etnische groepen, waarbij ik relatief veel te maken kreeg met de problematiek van Somaliërs, Iraniërs, Irakezen en ex-Joegoslaven, blijkt dat één van de belangrijkste zaken, waaraan door hulpverleningsinstellingen aandacht moet worden besteed, het opbouwen van goede netwerken is en het zorgdragen voor een adequate coördinatie, afstemming en verdeling van taken en verantwoordelijkheden. Nederland is zo verkokerd dat de kans om langs elkaar heen te werken en het wiel weer opnieuw gaan uitvinden vrij groot is. Tegelijkertijd zou meer aandacht besteed moeten worden aan het verkrijgen van bijvoorbeeld kennis over het omgaan met de situatie van oorlogs-getraumatiseerden.

In het boek 'Het geheim van Molukker zijn', een diepgaand portret van de Molukse mens (2021), van Bram Latumahina (gezondheidszorgpsycholoog) en Zuid-Molukker spreekt hij van 'Fysieke onthechting' van de eerste generatie Molukkers'.

Latumahina schrijft in essentie over de 'fysieke onthechting' van de eerste generatie Molukkers. In wezen is de eerste generatie Molukkers, die in 1951 in Nederland met hun kinderen terecht zijn gekomen, altijd onderweg. Het thuisgevoel lijkt niet plaatsgevonden te hebben. De periode van voor 1951 was een periode van klaarstaan, inpakken en weer verdergaan. Toch schrijft hij, dat er altijd sprake is van ver- en gebondenheid. Een haast biologische vergroeide, sociale verbondenheid. De mens is gemaakt om zich te binden, zich te verbinden. De Molukse mens, onderweg of niet, heeft zich altijd verbonden gevoeld.

Psychotrauma

De 'fysieke onthechting' heeft wel gevolgen voor de Molukse mensen in termen van psychotrauma of zoals Latumahina het beschrijft: 'Een zeer gevoelig onderwerp vormt de psychische, maar ook fysieke pijn als gevolg van wat de eerste generatie, de ouder(s) heeft moeten doorstaan.' Iedereen die dit als kind bij zijn ouders heeft gezien of gevoeld, zit vaak vol met onbeantwoorde vragen. Sommige ouders zijn wellicht te vroeg gestorven. Sommigen leven met de verborgen, maar gedragen of te verdragen stilte. Er is een fragiele kwetsbaarheid.

Als Molukse mens ervaar je het trauma van de oorlog van de eerste generatie Molukkers die overslaat op de tweede generatie. Echter het onder woorden brengen van de traumatische ervaringen, die door de eerste generatie op de tweede generatie Molukkers wordt overgebracht is niet gemakkelijk.

Familiebanden, verbondenheid en gebondenheid

De eerste generatie Molukse ouderen hebben hun ouders en andere familieleden node moeten missen sinds hun verblijf in Nederland in de jaren '50. Hun onderlinge verbondenheid met medeland- en lotgenoten die ook naar Nederland zijn overgekomen, vormden een tijdelijke buffer. De vaak impliciete codes, de manieren waarop de familiebanden in de Molukse cultuur worden beleefd, zijn aldus organisch ingebed. Als de ander huilt, huil je automatisch mee (van binnen en van buiten).

Familiebanden zijn niet alleen beperkt tot biologische banden. Nee, ook als je samen binnen een kamp of wijk bent opgegroeid bent, dan ervaar je de ander, als jezelf, als familie. Samenleven in de Molukse gemeenschap is een code geworden van een belofte: je leeft niet voor jezelf. Nee, je staat altijd klaar voor de ander. De verbondenheid en gebondenheid vinden wij terug in de pela- en bongso-verwantschapsrelaties.

Manieren om te leren omgaan met traumatische gebeurtenissen

Latumahina gaat er van uit, dat als het gaat om traumatische gebeurtenissen (w.o. het ontslag, de behandeling in Nederland etc.), maar een betrekkelijk klein deel van de Molukkers van de 2e generatie daar last van ondervindt of daar expliciet hulp voor vraagt. Hij stelt, de meeste mensen kunnen redelijk adequaat met diepingrijpende gebeurtenissen omgaan (al dan niet met steun van anderen).

Toch maakt hij ook de relativering, dat inmiddels ook bekend is, dat aan de buitenkant de gevolgen van nare gebeurtenissen veelal niet te zien zijn. Latumahina stelt, dat tijdelijkheids (beleving) in Nederland bij Molukse mensen die, enkele jaren ervoor de tweede-oorlog (en) en de Bersiap-periode hebben meegemaakt, gepaard gaat met waakzaamheid, alertheid, paraatheid, vermijding van de gedachte langdurig in Nederland te moeten verblijven en fysiologische onrust. Kortom, er is sprake van een zeer complex psychotrauma

Muziek, dans en zang

Toch lijkt de Molukse mens ook manieren te vinden om zijn complexe psychotrauma's te verwerken. In de verwerking van pijn en verdriet krijgt de culturele fijngevoeligheid in de vorm van dans en muziek, haar regulerende, beschermende, en identiteitsversterkende functie. Dans en muziek bieden troost en afleiding. Je schermt jezelf af van de problematische en soms spanningsvolle omgeving. Leven in den vreemde, in een tijdelijk perspectief, wordt niet gevoeld, hoeft voor even niet te worden gevoeld. Bij het leren omgaan met verdriet, pijn en het verwerken is het gezamenlijk zingen met elkaar, terwijl de tranen over de wangen stromen, ook een manier van omgaan met traumatische ervaringen.

De RMS als emotionele waarde

De antropoloog Tamme Wittermans maakte duidelijk dat de RMS ook een menselijke beweging is, namelijk dat het idee van een nationale onafhankelijke staat. De RMS heeft zo'n sterke emotionele waarde gekregen dat andere zaken ondersneeuwd en werden vervangen en de RMS een doel op zich is geworden.

Het streven naar een eigen staat, laat zich onderbouwen via het recht op zelfbeschikking. Het is een reactie van een volk dat niet vrij is, zich niet kan bewegen als een vrij volk. Niet alleen als volk te beschikken over zelfbeschikking, maar ook als mens te beschikken over je eigen leven. In het verlengde hiervan en verwijzend naar de Amerikaanse neuropsycholoog prof. dr. Damasio ziet hij de liefde voor het vaderland als een mogelijkheid in het leren omgaan met een traumatisch collectief verleden. In de Molukse gemeenschap heb je enerzijds de collectieve binding met de ander en anderzijds is er een historische binding. De RMS biedt tegenwicht en reguleert de zwaarte van de gevoelde molensteen om de nek van de Molukse mens, aldus Latumahina.

Kijken in de ziel van de Molukse mens

Latumahina heeft geprobeerd in de ziel van de eerste generatie Molukkers te kijken. Hij is er voor een belangrijk deel erin geslaagd is inzicht te verschaffen in de chronisch diepingrijpende ervaringen, traumatische gebeurtenissen van de Molukse mens. Ook laat hij zien hoe deze processen van traumatische ervaringen de Molukse mens in psychische zin kan verwonden. Hij geeft echter ook aan hoe de eerste generatie op een adequate wijze hiermee omgaat.

In die zin is het boek een waardevolle aanvulling op de bestaande literatuur. Jammergenoeg geeft hij te weinig perspectief voor de 2e, 3e en 4e generatie Molukkers met betrekking tot de ontwikkeling van de psyche van de Molukse mens. Namelijk hoe deze de verwerking van de traumatische gebeurtenissen die de eerste generatie Molukkers ervaren heeft, getransformeerd kan worden naar nieuwe veranderende sociale- en culturele contexten bij participatie in de Nederlandse multiculturele samenleving. (Rinsampessy E. 2022 recensie)

Naast de psychosociale en sociaalpsychologische gevolgen van de traumatische ervaringen van de eerste generatie Molukkers hebben we ook gezien hoe de Molukse gemeenschap een eigen normen en waardesysteem gerelateerd, aan hun culturele achtergrond, hebben weten tot stand te brengen.

In de volgende paragraaf wordt ingegaan op de opvoedingssituatie en leefsituatie, waarin de eerste generatie Molukkers terecht is gekomen en welke effecten dat heeft op hun manier van opvoeding van de 2e generatie kinderen.

4.2. De opvoeding- en leefsituatie van de tweede generatie Molukkers (1966-1980)

De 2^e generatie Molukkers bestaat per definitie uit drie categorieën:

De eerste categorie bestaat uit de kinderen, die met de ouders op zeer jonge leeftijd zijn meegegaan op de schepen, variëren van 0 tot 5 jaar. Voor hen ligt nog een tussengeneratie, die 5 jaar en ouder zijn en in de wandelgangen gemakshalve de ‘usi’ en ‘bung’ generatie worden genoemd. Als je op dit moment een inschatting van de leeftijden anno 2025 zou maken van deze generatie, zou je kunnen stellen, dat de ‘usi’ en ‘bung’ generatie (oudere zus en oudere broer) nu in de leeftijdscategorie zitten van boven de 80 jaar. De eerste categorie van de 2^e generatie is nu boven de 70 jaar en zijn vooral in de Molukse kampen opgegroeid en volwassen geworden in de Molukse woonwijken. Deze generatie heeft ook te maken met de integratieproblematiek in de Nederlandse samenleving, waarbij een adequate participatie in het onderwijs en

arbeidsmarkt de belangrijkste kansen waren om goed terecht te komen in de Nederlandse samenleving.

De tweede categorie kinderen zijn de kinderen, die in de kampen zijn geboren. Zij zijn opgegroeid in de Molukse woonwijken en hebben onmiddellijk te maken met processen van integratie in de Nederlandse samenleving. Hun kansen worden groter ingeschat om adequaat te kunnen deelnemen aan de Nederlandse maatschappij. Hun leeftijdscategorie zit thans tussen de 60 en 70 jaar. Alle categorieën hebben veel ervaringen met het leven in en tussen twee culturen. De Molukse en de Nederlandse cultuur. Zij stonden en staan met een been in de Molukse cultuur en met het andere been in de Nederlandse cultuur. Hoewel bij de een wat meer en bij de ander wat minder. Het is vooral afhankelijk in welke sociale en culturele omgeving je terecht komt.

Tenslotte *de derde categorie* 2^e generatie Molukkers. Dit zijn de kinderen, die in de Molukse wijken zijn geboren. De derde categorie van de 2^e generatie Molukkers zijn op dit moment tussen de 50 en 60 jaar oud. Wat de 3^e categorie van de 2^e generatie betreft, heeft de Nederlandse overheid aan het eind van de jaren '60 besloten geen nieuwe Molukse woonwijken te meer te bouwen, waardoor velen tussen de Nederlanders zijn gaan wonen in de verschillende nieuwbouwwijken of in een grote of middelgrote steden.

Het gevolg hiervan was dat 'verspreide huisvesting' werd versneld, waardoor een deel van kinderen van de 2^e generatie 'buiten' de Molukse woonwijken is opgegroeid. Daarnaast kwam het ook voor, door oorzaken als werk, studie en proces van individualisering, dat jongeren ook hun eigen weg gingen kiezen en 'buiten' de Molukse woonwijken gingen wonen en volwassen zijn geworden tussen de Nederlanders. Tegelijkertijd diende de 3^e en 4^e generatie Molukkers in de jaren '80 en '90 zich ook geleidelijk aan en in de twintigste eeuw worden zij ook steeds zichtbaarder.

4.2.1. De onderwijssituatie van Molukse kinderen.

Het merendeel van de eerste generatie Molukkers hebben niet veel onderwijs genoten. Velen van hen hebben niet meer dan de lagere school, ook wel de Maleise of inlandse school genoemd. Er zijn maar weinig mensen van de eerste generatie Molukkers, die een mondje Nederlands kunnen spreken. In de kampen/woonoorden, waar Molukkers ondergebracht werden, was de voertaal het Maleis. Op de lagere school in het kamp was Nederlands de voertaal. Gelukkig zaten op sommige scholen Nederlandse onderwijzers en onderwijzeressen, die iets met het voormalig Nederlands-Indië te maken hadden en daardoor enige kennis van de culturele achtergronden van Molukkers kenden.

Toch werd op de scholen bijna 'dwingend' Nederlands gesproken en natuurlijk is Nederlands de voertaal op de basisschool. Thuis spraken de ouders met de kinderen Maleis. Ook de opvoeding gebeurde in het Maleis. Onbewust werden Molukse kinderen in het kamp tweetalig opgevoed. Op de basisschool zaten ook kinderen, die ouder dan 7 jaar waren, waardoor zij eigenlijk te oud waren voor de eerste klas van de lagere school. Toch heeft men wel gepoogd om ook aan deze kinderen onderwijs te geven. Dat was echter niet gemakkelijk. Hoe jonger de kinderen waren des te beter zij op school mee konden. Na het lager onderwijs, dat in de kampen vooral plaatsvond en gesegregeerd van de Nederlandse samenleving, gingen de meeste kinderen naar de ambachtsschool, de Lagere Technische School, slechts enkele kinderen mochten of durfden de stap te wagen naar de MULO en daarna naar de UTS of het Lyceum.

Molukse kinderen en leerlingen en het Nederlands onderwijs

Een belangrijk onderwijsman binnen de Molukse gemeenschap was dhr. Th. O. Kuhuwael. Hij leidde de lagere school in het kamp Schattenberg. Kuhuwael was van mening dat Molukse kinderen erbij gebaat zouden zijn als zij het Nederlands goed zouden beheersen, zodat zij niet alleen op de lagere school mee konden in het onderwijs, maar vooral ook in het voortgezet onderwijs. Hij trok regelmatig aan de bel in de jaren '60 en wees de overheid op haar taak om in het onderwijs de noodzakelijke aandacht te besteden aan Molukse leerlingen. Een goede basis in het onderwijs, betekende ook je weg kunnen vinden in het voortgezet onderwijs, de hogescholen en de universiteiten en uiteindelijk een goede baan op de arbeidsmarkt.

Aandacht van het overheidsbeleid aan Molukse leerlingen in het onderwijs was verre van voldoende. In 1964 bleek dat het CAZ op centraal niveau, geen gegevens te hebben over de positie van Molukse jongeren in het onderwijs. Pas maanden later kreeg men een summier overzicht over het aantal Molukse kinderen op de verschillende lagere- en kleuterscholen. Ondanks de oproepen van Kuhuwael werd er weinig aandacht besteed aan de Molukse kinderen in het basis- en voortgezetonderwijs.

In het algemeen kan worden opgemerkt, dat Molukse kinderen die met een taalachterstand op de Nederlandse scholen kwamen, moeite hadden met het spreken, lezen en vooral het begrijpen van de Nederlandse taal. In het algemeen ging het merendeel van de Molukse leerlingen naar de L.T.S (Lagere Technische School), de ambachtschool in de volksmond genoemd en het lager Nijverheidsonderwijs, de huishoudschool. Dankzij ondersteuning van thuis, het doorzettingsvermogen van het kind en de ondersteuning van de leerkracht van de lagere school gingen toch enkele kinderen naar de M.U.L.O. en maakten die ook af, waardoor ze ook weer konden doorstromen naar de UTS (Uitgebreide Technische School), het Lyceum, de HBS of het Gymnasium.

Eind de jaren zestig werd door het C.A.Z. het volgende gemeld: over schoolgaanden van veertien en vijftien jaar: van de in totaal 1.686 leerlingen volgden 969 (57,5%) lager vak- en nijverheidsonderwijs en 610 de MULO (36%). Van Amersfoort vergeleek de onderwijsdeelname van Nederlandse en Molukse dertien- en veertienjarigen in 1967-1968. Uit zijn onderzoek is gebleken, dat Molukse leerlingen in vergelijking met Nederlandse leeftijdsgenoten in het VWO sterk ondervertegenwoordigd waren. Ook op de MULO waren zij ondervertegenwoordigd en dat was ook het geval bij Molukse leerlingen in het LBO.

Opvang en onderwijs van Molukse kinderen in Twello 65 jaar Molukkers in Nederland. TEUGE/TWELLO- Molukse kinderen gingen op Teuge naar school. In het kamp volgden zij de kleuterschool en de eerste twee klassen van de lagere school. De kleuterschool werd geleid door twee Molukse vrouwen, die ervaring hadden in het onderwijs. De Nederlandse overheid stelde twee leerkrachten aan van Indische afkomst om onderwijs te geven aan de Molukse kinderen in de eerste en tweede klas van de lagere school. De leerkrachten beheersten de Maleise taal, waardoor de contacten met de kinderen en de ouders beter verliepen.

Op de scholen van voortgezet onderwijs vormden de Molukse kinderen een aparte groep, omdat zij vaak met meer kinderen naar een bepaalde school gingen, waardoor groepsvorming plaatsvond. Pas later, naarmate men verder gevorderd was met het onderwijs, maakte men ook vriendschappen met Nederlandse medescholieren. In eerste instantie trok men meer met de eigen groep op. Je kon wel merken, dat de Molukse kinderen met een taalachterstand op de scholen van het voortgezet onderwijs kwamen. Je moest echt je best doen, wilde je mee kunnen komen met de Nederlandse kinderen. Toch waren er ook al Molukse kinderen, die doorstroomden naar de UTS en het Lyceum. In het algemeen kan wel worden gesteld, dat het merendeel na de LTS of de MULO werk heeft gezocht en gekregen en op die manier de toekomst vorm hebben gegeven. Uit het onderzoek van Cornelisse-Koksma uit 1969 van de Vrije Universiteit bleek, dat Molukse kinderen te maken hadden met taalachterstand als ze de scholen voor voortgezet onderwijs binnenstroomden.

Dhr. Th.O. Kuhuwael werd door onderwijsminister dr.A. Pais (O&W, een VVD minister) als onderwijsadviseur binnengehaald en hij kreeg het voor elkaar om remedial teachers aan te trekken die meer aandacht aan Molukse leerlingen konden besteden. Ook kregen kleuterleidsters en leerkrachten de mogelijkheid tot bijscholing in het geven van onderwijs in het Nederlands aan Molukse kinderen en volwassenen. (Smeets H. & Steijlen F. 2006).

In het boek 'Emancipatie van Molukkers in het onderwijs en het welzijnswerk' uit 1984 constateerde Charlie Munster, onderwijskundig medewerker bij het voormalig pgOOM (projectgroep Ondersteuning Onderwijs Molukkers) dat:

- Op de eindtoets basisonderwijs van het CITO Molukse kinderen significant lager scoren dan Nederlandse kinderen;
- Het percentage uitvallers onder Molukkers in het voortgezet onderwijs hoger ligt dan bij Nederlanders;

- De deelname van Molukkers aan het VWO, HBO en WO naar verhouding achter blijft bij die van Nederlanders;
- De werkloosheid onder Molukkers vier keer zo hoog is als onder hun Nederlandse leeftijdgenoten;
- Het problematisch druggebruik onder jonge Molukkers relatief veel meer voorkomt dan onder Nederlanders'.

Sinds 1951 nemen Molukkers deel aan het Nederlands onderwijs. Vanaf het moment, dat zij toegang krijgen in het Nederlands onderwijs, worden zij ingepast in een onderwijspraktijk, die zowel naar vorm als naar inhoud monocultureel is. Dat wil zeggen dat de Nederlandse taal en cultuur dominant is en centraal staan.

De problemen, die de Molukse leerlingen in het onderwijs ondervonden, werden in de periode van 1951 tot 1978 in hoofdzaak teruggebracht tot taalproblemen (Verwey-Jonker 1959; van Amersfoort 1971 e.a., 1974).

Om te proberen aan deze problemen het hoofd te bieden, werd van overheidswege het compensatie-onderwijs ingevoerd. Het uitgangspunt van het compensatie-onderwijs ligt verankerd in de deficiete benadering. Onderwijsachterstanden worden opgevat als het gevolg van een individueel tekort, dat wordt verklaard vanuit de sociaal-culturele kenmerken van de gezinssituatie, waarin het kind opgroeit.

Om de (taal)-achterstanden te bestrijden en dus de doorstroming naar hogere vormen van voorgezet onderwijs mogelijk te maken, werden (taal) compensatieprogramma's voor Molukse kinderen ontwikkeld. Zo verscheen in 1968 de serie 'Schakels' van De Witte, Bochove en Kuhuwaal, een compensatieprogramma voor 'Ambonese', lees Molukse, kinderen.

In het begin van de jaren '70 werd begonnen met de aanstelling van de zgn. TOVAKS (Taalonderwijs voor Ambonese kinderen) op scholen met grote concentraties Molukse leerlingen. Molony & Pechler gaven in een tussentijds rapport uit 1980 aan, dat in de periode tussen 1959 en 1978 vier keer zoveel Nederlandse kinderen doorstroonden naar het HAVO/VWO als Molukse kinderen.

De oorzaken van de ineffectiviteit van (taal)compensatieprogramma's werden gezocht bij sociaal-culturele factoren van het milieu, waarin Molukse kinderen werden opgevoed, met name in de Molukse waarden en normen, de socialisatieprocessen in de Molukse woongemeenschappen en het taalgebruik. Het onderwijs als maatschappelijke institutie stond niet ter discussie.

Bicultureel onderwijs

De Regeringsnota uit 1978 met de titel 'De problematiek van de Molukse minderheid in Nederland' gaf de overgangsfase aan van mono-cultureel onderwijs naar bi-cultureel onderwijs ten behoeve van Molukse leerlingen. Voor Molukse leerlingen werd de mogelijkheid geschapen om naast het regulier Nederlands onderwijs onderricht te krijgen in de eigen taal en cultuur, indien de ouders dat wensten.

In tegenstelling tot het compensatieonderwijs suggereert het bi-cultureel onderwijs een gelijkwaardigheid tussen het onderwijs in de Nederlandse taal en cultuur en het onderwijs in de taal en cultuur van de Molukse leerlingen.

Aan de uitgangspunten van het bi-cultureel onderwijs ligt de differentie-hypothese ten grondslag. Centraal staat de erkenning van de volwaardigheid van het taalgebruik, de

cultuuruitingen en ervaringen van Molukse kinderen in het onderwijs. (Rinsampessy E. red. 1984)

Intercultureel Onderwijs

De Nederlandse Regering bracht in 1981 het beleidsplan 'Culturele minderheden in het Onderwijs' uit. Het beleidsplan had als uitgangspunt, dat Nederland een multi-etnische en multiculturele samenleving is geworden.

1. Het onderwijs dient de leden van de minderheidsgroepen voor te bereiden op en in staat stellen tot volwaardig sociaaleconomisch, maatschappelijk en democratisch functioneren en participeren in de Nederlandse samenleving, met de mogelijkheid dat te doen vanuit de eigen culturele achtergrond;
2. Het onderwijs dient onder meer via intercultureel onderwijs de acculturatie van minderheden en de overige leden van de Nederlandse samenleving te bevorderen. Onder acculturatie wordt hier verstaan een tweezijdig of meerzijdig proces van elkaar leren kennen, waarderen en het zich openstellen voor elkaars cultuur of elementen daarvan.

Wil het intercultureel onderwijs een bijdrage leveren aan de emancipatie van leerlingen uit etnische groepen dan zal het onderwijs dienen te werken aan verandering en herziening van de leermiddelen, die toch nog een sterk mono-cultureel karakter hebben. In het verlengde hiervan zal door leerkrachten gewerkt dienen te worden aan het verkleinen van de kloof van sociale ongelijkheid tussen leerlingen uit etnische groepen en autochtone leerlingen door afhankelijkheidsrelaties te doen verminderen en door gelijkwaardige behandeling te realiseren.

Analyse onderwijssituatie Molukkers

Sinds eind jaren vijftig van de vorige eeuw zijn diverse onderzoeken gedaan om de prestaties in het onderwijs van Molukse leerlingen in Nederland in beeld te brengen. Keer op keer bleek dat de achterstanden van Molukse leerlingen hardnekkig waren en dat verbeteringen in de onderwijspositie van opeenvolgende generaties Molukse leerlingen moeizaam verliepen. Onderzoeken uit de jaren 1950 en 1970 toonden een sterke oververtegenwoordiging van Molukse leerlingen in het lager beroepsonderwijs aan en een sterke ondervertegenwoordiging op het havo/vwo.

Begin de jaren '90 waren weliswaar enige positieve tendensen te zien in de onderwijspositie van Molukkers (daling van het aantal drop-outs, afname van de oververtegenwoordiging in het lager beroepsonderwijs en de ondervertegenwoordiging op het havo/vwo). Tegelijkertijd bleef de onderwijspositie van Molukse leerlingen nog steeds (ver) achter bij die van Nederlandse leerlingen. Die achterstand werd in de twee decennia die volgden niet ingehaald (Gijsberts en Merens, 2004).

Veenman constateerde in 2001 nog steeds een oververtegenwoordiging van Molukse leerlingen op de mavo en een ondervertegenwoordiging op het havo/vwo, niet alleen ten opzichte van Nederlandse leerlingen maar ook ten opzichte van Surinamers en Antillianen. Verrassend was bovendien dat de kleinkinderen van Molukkers het niet beter, maar juist iets slechter deden dan de groep Molukkers als geheel. Ook de schooluitval onder Molukkers bleek aanzienlijk en hoger dan onder andere groepen, met name onder mannen. Tunjanan en Veenman (2009) concludeerden dat de onderwijsprestaties van Molukkers achterbleven bij leerlingen met een Nederlandse

achtergrond en ook bij leerlingen met een andere migratieachtergrond. Opnieuw werd vastgesteld dat de kleinkinderen van Molukkers nog steeds slechter scoorden.

Personen van Molukse komaf hebben een minder gunstige onderwijspositie dan personen van Nederlandse komaf. Jonge Molukkers volgen minder vaak onderwijs op havo- of vwo- niveau en verlaten vaker het onderwijs zonder startkwalificatie dan jongeren met een Nederlandse komaf. Ook hebben Molukkers gemiddeld een lager onderwijsniveau dan hun leeftijdsgenoten met een Nederlandse achtergrond. Daarbij valt op dat de jongere generaties een overwegend minder gunstige onderwijs positie innemen dan de oudere generaties Molukkers. Zo hebben kleinkinderen van Molukkers minder vaak een hoog onderwijsniveau dan de kinderen van Molukkers. (CBS-rapport Molukkers in Nederland 2020). Los nog of de conclusies van het CBS -rapport juist zijn of niet, het geeft aan, dat er meer sociaalwetenschappelijk onderzoek dient te komen onder 3^e en 4^e generatie Molukkers met betrekking tot hun onderwijssituatie.

Op verschillende manieren is geprobeerd de onderwijsresultaten van Molukse kinderen te verbeteren. De maatschappelijke realiteit geeft aan dat de sociale ongelijkheid nog steeds bestaat. Geleidelijk aan bestaat het idee, dat ook binnen de Molukse gemeenschap sprake is van een afspiegeling van de Nederlandse samenleving, wat betreft differentiatie in beroepen en in termen van sociale ongelijkheid.

Alhoewel de kloof nog niet zo groot is, kun je binnen de Molukse samenleving je ook waarnemen, dat er verschillen aan het ontstaan zijn tussen de Molukkers onderling met betrekking tot hun sociaal-maatschappelijke positie binnen de Nederlandse samenleving. Ook Molukkers gaan tegenwoordig naar de voedselbank. Echter, dit ligt nog echt in de taboesfeer. Deze situatie wordt niet of nauwelijks bespreekbaar gemaakt. Tegelijkertijd kun je constateren, dat door de beroependifferentiatie veel Molukkers ook doorstromen naar betere banen.

4.2.2. Opvoeding en leefsituatie

Bij de komst van de Molukkers in Nederland in 1951 regelde de Nederlandse Staat de verzorging van de in Nederland aangekomen Molukkers via het Commissariaat van Ambonezen Zorg (CAZ). Naast de huisvesting in de barakken werd centraal ook de voedselvoorziening geregeld door middel van centrale gaarkeukens, de kleding bonnen en het zakgeld van f 3,-- per volwassene.

In de kampen, bestaande uit houten barakken, werden de nogal grote Molukse gezinnen ondergebracht. In twee of drie te kleine kamers werden ze ondergebracht. Voor de schoolgaande kinderen van de basisschool was nauwelijks ruimte om rustig en goed te kunnen leren. Toch stimuleerden de ouders hun kinderen om hun best op school te doen en zo goed mogelijk probeerden zij hun kinderen op hun manier te begeleiden.

Een van de zaken, die de Molukse ouders al gauw door hadden is het gegeven, dat je als je in deze Nederlandse samenleving wil slagen, dan zul je extra je best moeten doen op school.

Ook de verlaging van hun sociale status vanwege het ontslag uit militaire dienst, dat uiteindelijk ertoe leidde dat men van militair gereduceerd werd tot ongeschoolde arbeider, heeft niet alleen veel pijn en frustraties opgeleverd, maar hen ook geleerd om hun kinderen te stimuleren goede prestaties te leveren bij het volgen van onderwijs. Want alleen met goed onderwijs en een diploma kom je verder. Dat heeft menig kind van hun vader en moeder moeten horen. De militaire achtergrond van de vaders heeft ertoe geleid dat als er geen goede resultaten op school werden gehaald, dat dat ook gepaard ging met een goed pak slaag en een ‘Spartaanse’ opvoeding. Bij sommige

kinderen hielp het, bij andere kinderen niet. Niet alleen de school speelde een belangrijke rol in de opvoeding van de kinderen, maar in de verschillende opvoedingssituaties werden de kinderen de Molukse culturele waarden en normen zoals respect voor ouderen, beleefdheidsvormen bijgebracht.

De opvoeding in de kampen was nogal 'autoritair' en ging soms gepaard met fysiek geweld tegen de kinderen.

De opvoedingssituatie in het gezin is per definitie een taak van de ouders, maar in principe kunnen verwanten, maar ook burens zich met de opvoeding van de kinderen bezighouden. De invloedssfeer van familie, burens waren tot op zekere hoogte beperkt, maar in sommige situaties konden de bemoeienissen best ver gaan. Je kunt stellen, dat in de kampen er wel een sterkere vorm van 'sociale controle' was. Niet alleen werden vaak adviezen van verwanten en burens aangenomen, maar ook de handelingen, die daarna werden gedaan werden meestal goedgekeurd. Bijvoorbeeld een draai om de oren. Soms ging het ook wel verder, maar dan werden de ouders wel op de hoogte gesteld van het doen en laten van de kinderen.

Van alle mensen uit de directe sociale omgeving, die enig invloed hadden op de opvoeding van de kinderen waren de peetouders van belang, zeker bij de christelijke Molukkers. Dit gold voor zowel Centraal-Molukkers, waarvan het merendeel protestant was en de Tenggara Molukkers, de Zuid-Oost Molukkers, die overwegend katholiek waren. Zowel de protestantse als de katholieke Molukkers lieten zich leiden door 'traditionele' waarden van het opvoeden van kinderen. De relaties tussen Molukkers onderling, dit geldt zowel voor moslims als voor christenen, is, dat zij de traditionele waarden en normen die er zijn, respecteren en ernaar handelen. Zoals de traditie van 'weggegeven kinderen', 'anak piara' (het te verzorgen kind). De uitdrukking 'uit liefde afgestaan' komt onder andere hieruit voort. Kinderloze echtparen kregen kinderen van broers of zusters om ervoor te zorgen, aan de andere kant zijn deze kinderen 'uit liefde afgestaan' door de biologische ouders.

De eerste generatie Molukkers stond bij aankomst in wezen met de rug naar de Nederlandse samenleving. Zij richtte zich vooral op de terugkeer naar een vrije Zuid-Molukken en hadden er belang bij hun sociale- en culturele identiteit te behouden en te versterken. Het geloof speelde hierbij een belangrijke rol in hun wijze van leven. Het bood hen namelijk houvast bij het leven in den vreemde.

Het gesegregeerd wonen in de Molukse kampen heeft eraan toe bijgedragen, dat zij dit ook hebben kunnen doen. De Molukse culturele normen en waarden hebben zich zodanig kunnen ontwikkelen, dat deze zich gevormd hebben tot een normen en waardensysteem, dat erg functioneel is geweest voor de eerste generatie Molukkers.

Alhoewel het merendeel van de eerste generatie Molukkers niet veel meer opleiding had dan de Maleise basisschool, hebben zij hun best gedaan hun kinderen met, soms 'militaire discipline' en enigszins 'spartaanse' methoden, opgevoed.

De tweede generatie Molukkers bestaat uit verschillende categorieën in termen van leeftijd, plaats en waar ze geboren en opgegroeid zijn. Voor een deel van de tweede generatie gold inderdaad een 'militaristische' en 'spartaanse' opvoeding. Sommigen van hen hebben, naarmate ze ouder werden, nog te maken met traumatische ervaringen uit hun jeugd. Het is dan ook belangrijk om te signaleren, dat er de mogelijkheid bestaat voor de huidige tweede generatie, die inmiddels de 50ste en 60ste jaar zijn gepasseerd, in lotgenoten-verband met elkaar te praten en hun gevoelens onder woorden te brengen. Een belangrijk voorbeeld hiervan is de mannenpraatgroep 'Kaum Ama Ama'. Deze groep mannen van de tweede generatie Molukkers heeft vooral in de 'traditionele'

cultuur van de eerste generatie moeten leven en zij hebben die voor een belangrijk deel, ook overgenomen.

Een ander deel van de tweede generatie is in het *kamp* geboren en bij de verhuizing van woonoord naar woonwijk hebben ze de druk van de opvoeding van de eerste generatie minder gevoeld. Zij leven zowel met een been in de Molukse cultuur als met het andere been in de Nederlandse cultuur. De tweede categorie van de 2^e generatie is in de Molukse *woonwijken* geboren en leeft ook met een been in de Molukse cultuur en met het andere been in de Nederlandse cultuur, maar ze zitten ook met het ene been meer in de Nederlandse cultuur dan in de Molukse cultuur.

Hier kun je ook verschillende groepen onderscheiden, variërend van herleving van de Molukse cultuur tot aan politiek actief bezig zijn in verschillende groepen.

Dwars door de lijn van de generaties vinden er natuurlijk gemengde huwelijken plaats. Ook deze veranderende context heeft invloed op de opvoedingssituatie van ieder kind en in het bijzonder van de derde generatie Molukse jongeren en volwassenen.

Tegelijkertijd werden binnen Molukse gezinssituaties van de tweede generatie nauwelijks zaken bespreekbaar gemaakt. Bijvoorbeeld over seksualiteit, laat staan het bespreekbaar maken van seksueel gedrag, was niet aan de orde. Wel in normatieve zin. Van meisjes werd verwacht dat zij voor het huwelijk geen seks mochten hebben en vooral moesten letten op het bewaren van hun maagdelijkheid. Aan het opvoeden van de jongens en de mannen werd in termen van seksualiteit weinig aandacht besteed. Jongens en mannen vertoonden eerder een machogedrag en werden vele malen vrijer gelaten in hun doen en laten wat seksualiteit betreft.

4.2.3. Molukkers en het religieuze leven

Het overgrote deel van de Molukkers maakte deel uit van een Molukse kerkgenootschap. Of het nu de Molukse Evangelische Kerk was (de GIM) of de Noodgemeente van de Molukse Protestantse Kerk (NGPMB). De kerken hadden een belangrijke invloed op het sociale en religieuze leven van de Molukkers in de kampsituatie.

In het kamp, maar ook later in de Molukse woonwijken ging de eerste generatie met hun kinderen van de tweede generatie, bijna elke zondag naar de kerk. Er moest iets gebeurd zijn, wilden zij niet naar de kerk gaan. De Molukse kerken groeiden en bloeiden in de woonorden. De zondagsscholen en de jeugdverenigingen, waaronder de PPKM, de Molukse Christen jongerenvereniging, waren sterk vertegenwoordigd in de kampen, evenals de kinder- en jeugdkerken. Catechisatie volgen en belijdenis doen waren vaste onderdelen in de opvoeding van de Christen Molukkers. Bijna iedere jongere Molukker boven de 18 jaar deed belijdenis

Reeds eerder is aangegeven, dat de overgrote meerderheid van de Molukkers bij hun aankomst in Nederland het protestantse geloof heeft (92%). Dit heeft te maken met het gegeven, dat het merendeel van de Molukkers afkomstig is uit de Centraal-Molukken (Ambon, Ceram, Buru en de Lease eilanden). Hierbij moet worden opgemerkt dat bij de Zuid-Oost-Molukkers en Molukkers uit de meer Zuidelijke Molukken zowel protestanten als katholieken, waarvan 5% overwegend katholiek is.

Niet onbelangrijk is te vermelden dat Joseph Kam belangrijk zendingswerk heeft gedaan op de Molukken. Hierdoor is het te verklaren dat een groot deel van de Molukkers in Nederland uit protestanten bestaat. Hij kreeg ook de naam wat betreft

Indonesië en in het bijzonder de Molukken, de bijnaam vader der Molukse christenen en apostel van de Molukken. Het overige deel van de Molukkers werd gevormd door de Moslims (3%).

De religie en het geloof betekende voor veel Molukkers, of ze nu christen zijn of moslim, een houvast in hun dagelijks leven. Het geloof gaf en geeft hen nog steeds kracht om met tegenslagen om te gaan en de hoop te koesteren dat zij eens hun vaderland zouden terugzien.

De vijf zuilen van de Islam

Molukse Moslims hebben veel overeenkomsten met de christelijke Molukkers in Nederland vanwege de de adat-itiadat, in het bijzonder wat betreft hun pela-verbonden. De culturele en sociale normen en waarden. Wel bestaan er verschillen met betrekking tot de religieuze beleving.

Islamitische Molukkers in Nederland maken voor circa 3% deel uit van de Molukse gemeenschap, terwijl dat op de Molukken meer dan 55% is. Reeds in juli 1952 kwam Achmed Tan, de leider van de Islamitische gemeenschap in Nederland met een voorstel de Islamieten onder te brengen in een eigen woonoord. Aanvankelijk werd dit verzoek afgewezen. Pas twee en een half jaar later werd op 21 december 1954 het woonoord Wyldemerck in Balk als 'kamp voor Islamitische Molukkers' in gebruik genomen. (Smeets H & Steijlen F. 2006). Op dit moment wonen Islamitische Molukkers in Ridderkerk en Waalwijk, waar ook moskeeën staan.

Ook de Molukse moslims, evenals andere moslims, hebben als richtlijnen van hun leven de vijf zuilen van de Islam. Het woord 'Islam' betekent vrede sluiten met God en met de medemens. In het dagelijks leven van de moslims komt de islamitische overtuiging tot uitdrukking door middel van de vijf zuilen van de Islam.

1. **Shaháda.** De Shaháda is de geloofsbelijdenis. Van de vier orthodoxe riten, die de Islam kent (Madzhab's Imaans's) volgen de in Nederland wonende Molukkers de sjafi'tische rites, welke ook gevolgd worden in Indonesië en Malakka. De religieuze begeleiding ligt in handen van de Badan Penghulu. Deze wordt o.a. gevormd door de Imam, die voorgaat in het ritueel gebed (salat), de chatib, die bij de dienst de preek voordraagt (chotbah) en de modin, die op de bedoek(trom) slaat om de gelovigen op te roepen tot het gebed.
2. **Salat.** De Salat is de gebedsplicht. De moslim behoort vijf keer per dag te bidden. In de Nederlandse situatie is dit enigszins aangepast aan de veranderende omstandigheden, ondermeer als gevolg van de participatie in het arbeidsproces. De gebeden worden 's ochtends en 's avonds gedaan. Vóór het bidden moet de moslim zich lichamelijk reinigen en geestelijk zich voorbereiden voor het gebed. In een precies voorgeschreven houding, met het gezicht naar Mekka gericht, gaat de moslim in gebed tot Allah (God). Op dit moment (2025) hebben de Islamitische Molukkers in Waalwijk en Ridderkerk een eigen moskee (mesdjid). In de moskee is gelegenheid voor de 'kleine wassing' (het gezicht, de handen, de oren en de voeten). Voor zowel mannen als vrouwen zijn er aparte ruimten.
3. **Ramadán.** Elk jaar wordt door de moslims gevast ('puasa') in de negende maand van het Islamitisch maanjaar. Het vasten is verplicht voor alle moslims, uitgezonderd vrouwen in de menstruatie- en de kraamperiode, kinderen en zieken. Met uitzondering van de kinderen moeten zij de vastendagen naderhand inhalen. Het vasten houdt in dat

men vanaf zonsopgang tot aan zonsondergang moet onthouden van eten, drinken, roken en sexueel verkeer. Als de Ramadán in de zomer valt, kan dat betekenen, dat men zich hier, vanaf vier uur in de ochtend tot tien uur in de avond, aan moet houden. De betekenis van het vasten ligt in het feit dat gelovigen zich losmaken van aardse goederen en vreugden. Het kan worden beschouwd als boetedoening voor de zonden, maar ook als dankbetuiging voor al het goede. De maand Ramadán wordt beschouwd als de heilige maand, waarin eens de engel Gabriël, met een met lettertekens bedekte rol stof in de hand, aan de profeet Muhammed verscheen. De *Ramadán* wordt afgesloten met een feest 'raja puasa id-al-fitr' (letterlijk het feest van het ontbijt). *Selamat Hari Raja dan Minta Maaf*. Er wordt gelukgewenst en vergiffenis gevraagd. Zo wordt de feestelijke beëindiging van de *Ramadán* gevierd. De Islamitische Molukkers geven elkaar een hand en gaan bij familie en kennissen op bezoek.

4. **Zakát.** De Zakát is de plicht om aalmoezen te geven en mensen, die arm zijn en de plicht om goede daden te verrichten. Naast het geven van een bedrag voor de bouw van de moskee, kan dit ook inhouden dat men mensen, die met problemen zitten, helpen of dat men geld naar de Molukken stuurt. Terwijl vanuit de religie de *zakát* richtlijnen geeft aan relaties tussen mensen onderling, worden aan de pela- en bongso-relaties deze richtlijnen gegeven vanuit de adat-istiadat. Verplichtingen, die voortvloeien uit pela- en bongso-relaties tussen islamieten en niet-islamieten kunnen door islamieten dan ook nagekomen worden vanuit de *zakát*.
5. **Hadjdj.** De hadjdj is de plicht om eenmaal in het leven een bedevaart te maken naar Mekka. Een moslim mag die pelgrimstocht pas maken als hij fysiek, financieel en geestelijk in staat wordt geacht dit te kunnen doen. Dit betekent ondermeer, dat hij zijn familie niet in verpauperde toestand mag achterlaten. Pas in 1959 is de eerste groep Molukse islamieten vanuit Nederland naar Mekka geweest. Voor de vele duizenden christen Molukkers in Nederland is *Hadjdj Ollong* een zeer bekende Molukker. Voor de Molukkers in het algemeen, maar in het bijzonder voor de RMS Molukkers was wijlen dokter H. Tan een zeer bekende islamitische Molukker. Ook hij is een aantal keren op bedevaart geweest naar Mekka. Ieder jaar op de tiende dag van de bedevaart (in de twaalfde maand van het islamitisch jaar) wordt een offerfeest gehouden, waarbij een aantal geiten ritueel wordt geslacht. Het rituele offer verbindt de moslims, die niet aan de bedevaart deelnemen met de pelgrims. Een moslim, die naar Mekka is geweest krijgt de titel Hadjdj en wordt binnen de gemeenschap met groot respect behandeld. (Rinsampessy E. 2008)

4.2.4. Politiek activisme en radicalisering onder Molukse jongeren. (de jaren'70 generatie)

De betekenis van het vrijheidsideaal en de RMS

Het ex-KNIL -verleden is voor de eerste generatie heel belangrijk geweest, naast het het vrijheidsideaal van een vrije Republiek der Zuid-Molukken en de Adat-istiadat. Voor de tweede generatie Molukkers is het sociale en het culturele normen en waardenpatroon, meegegeven door de eerste generatie Molukkers, hun ouders, voor hen nog steeds belangrijk. Dit bepaalt in belangrijke mate hun gedrag in het omgaan met elkaar in hun

dagelijks leven. Geleidelijk aan echter, mede door het onderwijs, de arbeidsmarkt en de toenemende contacten met de Nederlandse sociale en culturele omgeving krijgen zij ook in hun gedrag de Nederlandse culturele waarden en normen mee, bijvoorbeeld het opkomen voor je zelf en je eigen ontwikkeling zelf ter hand nemen en de kansen pakken om verder te komen in het leven. Tegelijkertijd hebben veel jongeren van de tweede generatie Molukkers de RMS-opvoeding met de paplepel ingegoten gekregen. Je kreeg als Molukse jongere dit ook mee vanuit de kerk en binnen het gezin. Het vrijheidsideaal van een vrije Republiek der Zuid-Molukken leefde, zowel in de kampen als in de Molukse woonwijken, sterk onder de Molukse jongeren, destijds nog Zuid-Molukse jongeren genoemd.

Op 2 december 1963 werd mr.dr. Chris Soumokil door de Indonesische militairen op Ceram gevangengenomen. Mr.dr. Chris Soumokil heeft jarenlang het verzet en een guerilla-oorlog gevoerd tegen het regiem in Djakarta. In april 1964 vond het proces tegen de president van de RMS Mr.dr. Chris Soumokil plaats. Hij werd verdedigd door Mr. Pierre-William Blogg, een oude studievriend van dr. Soumokil. Zij kenden elkaar van hun studie in Leiden eind de jaren '20 en begin de jaren '30. Mr. Dr. Chris Soumokil werd door een militaire rechtbank ter dood veroordeeld.

Toen generaal Soeharto, in 1965 aan de macht kwam en president van Indonesië werd, werd Soumokil door middel van een executie door een vuurpeloton, op 12 april 1966 in de ochtend op het eiland Pulau Ubi Besar, geëxecuteerd.

Zuidmolukse jongeren hebben de nacht die er op volgde brandgesticht bij de Indonesische Ambassade in Den Haag. Dit was één van de eerste gewelddadige acties van de kant van Zuid-Molukse jongeren. Na het bekend worden van deze executie werd ir. J.A.J. Manusama benoemd tot president in ballingschap van de Republiek der Zuid-Molukken. Njonja (Mevrouw) J. Soumokil-Taniwel en zoon Tommy en zus Tina Taniwel, kwamen op 26 juli 1966 in Nederland aan.

Inmiddels was de in 1966 tot ontwikkeling gebrachte Badan Persatuan weer in belangrijke mate beïnvloed door de komst en de veranderende visie over de RMS-strijd van 'acting president' kolonel Tamaëla. De militaire missie onder 'acting president' kolonel Tamaëla, splitste zich af van de formele regering in ballingschap onder leiding van ir. J.A. Manusama en richtte zich meer op de internationalisering van de RMS-strijd. Via de VN probeerde de aanhangers van 'acting president' Tamaëla te lobbyen voor de RMS. Een van de landen, waar zij enig resultaat hebben bereikt is het Afrikaanse land Benin, dat later genoemd werd door de Molukse kapers van de trein, als mogelijkheid ernaar toe te gaan.

De opkomst van de tweede generatie Molukkers diende zich aan met een proces van radicalisering in het politieke denken van Molukkers. Dat proces werd mede beïnvloed door de geest van de tijd: a) het verzet van de Palestijnen tegen de bezetting en de onderdrukking door Israël en b) de invloed van de bevrijdingsbeweging van de Palestijnen onder leiding van Yassar Arafat. Ook de emancipatiestrijd van de zwarte Amerikanen voor gelijke burgerrechten in de Verenigde Staten onder aanvoering van leiders als ds. Martin Luther King en dr. Angela Davis gaf Molukse jongeren kracht om ook in eigen gelederen veranderingsprocessen en hervormingen te eisen van Molukse leiders. Er ontstond een kanteling in hun politieke denken met betrekking tot de RMS, die toch veel te veel gericht was op ondersteuning van Nederlandse kant. De beweging van 'acting-president' kolonel Tamaëla heeft impliciet hieraan bijgedragen. Hij was voor een sterke internationale aanpak van de RMS-strijd. 'Van Nederland kan je niets verwachten'.

Op 31 augustus 1970 vielen 33 Molukse actievoerders de residentie van de Indonesische Ambassadeur in Wassenaar binnen. Daarbij kwam een politieagent om het leven. Bij toeval ontsnapte de ambassadeur. In meerdere opzichten was de actie Wassenaar in 1970 een belangrijk moment. Niet alleen werd de Molukse gemeenschap bewuster van de politieke strijd, maar ook de relatie met de Nederlandse Overheid en de relatie met de Nederlandse samenleving werd explicieter.

Voor de Nederlandse overheid was dit een signaal van het proces van radicalisering onder Molukse jongeren. De 2^e generatie Molukkers bediende zich van andere middelen dan de eerste generatie Molukkers.

De radicalisering onder Molukse jongeren was tot nu toe nog wel sterk beïnvloed door het traditionele RMS denken en uitte zich in harde acties door RMS -jongeren:

- De harde acties in de 2e helft van de jaren '60 en de bezetting van de residentie van de Indonesische ambassadeur op 31 augustus 1970.

- In 1975 kaapten Molukse jongeren een trein in Wijster (Beilen) en bezetten zij het Indonesische consulaat in Amsterdam. I

- In 1977 kaapten Molukse jongeren een trein bij de Punt, liggend tussen Haren en Assen en bezetten zij een lagere school in Bovensmilde, een plaatsje in de provincie Drente, waar een grote gemeenschap van Molukkers woonde.

Begrijpelijkerwijze werd die eerste actie overschaduwed door de treinkapingen en gijzelingsacties van 1975 en vooral die in de Punt en Bovensmilde van 1977 toen de acties met veel geweld werden beëindigd, waarbij doden vielen.

Het radicaliseringsproces onder Molukse jongeren van de afgelopen decennia heeft haar climax gekregen in de gijzelingsacties in 1975 en 1977. In 1978 vond de bezetting plaats van het Provinciehuis in Assen. Gedurende deze harde acties vielen er doden te betreuren. Deze gebeurtenissen hebben zowel de Nederlandse als de Molukse gemeenschap emotioneel diep geraakt.

Het begrip radicalisering wordt door Bakker en Grol (2016) gedefinieerd als '... een proces waarbij iemand de bereidheid ontwikkelt om de uiterste consequenties van een gedachtegoed te aanvaarden en om te zetten in daden die buiten de grenzen van de democratische rechtsorde vallen'.

De term radicalisering impliceert dat er een proces plaatsvindt waarbij iemand vanuit een religieuze of ideologische positie tot toenemend intolerant en gewelddadig gedrag komt. Deze definitie heeft specifiek betrekking op radicalisering binnen Nederland. In Internationaal verband hoeft de gangbare rechtsorde niet per se 'democratisch' te zijn om dit proces als radicalisering te kunnen kwalificeren.

Herformulering van de RMS-ideologie

Het radicale denken onder Molukse jongeren in de jaren zeventig vraagt om een genuanceerde benadering, zeker in termen van politiek denken, van de term radicalisering. Onder Molukse studenten wordt het radicale denken geplaatst tegenover het 'traditionele' denken van de RMS. Was het tot voor kort, dat het RMS denken vooral ondersteuning verwachtte van de Nederlandse Regering, omdat de Nederlandse regering allerlei beloften had gedaan aan de Molukse gemeenschap. Het radicale denken onder Molukse jongeren in de jaren '70 plaatste de strijd van de RMS in een breder kader, waarbij gepleit werd om samenwerking te zoeken met onderdrukte volkeren in Indonesië.

Een belangrijke vertegenwoordiger van deze stroming onder de Molukse jongeren in de jaren zeventig was de Gerakan Pattimura (de Pattimura Beweging) uit Nijmegen. Belangrijke vertegenwoordigers en woordvoerders van deze progressieve jongerenbeweging, die uitgroeide tot een landelijke beweging waren Elias Rinsampessy, Charly Behuku n.r., Baboyo Porsisa, Charly Munster, David Berhitu, Alfaris Haurissa, Augustien Haurissa, Wietske Rinsampessy-Jetten, Richard Sahetapy en Fridus Steijlen. Deze jongerenbeweging zette de herformulering van de RMS-ideologie op de agenda van de Molukse gemeenschap, in het bijzonder op de agenda van de Molukse jongeren. Een belangrijke thema voor het congres op 14 februari 1976 in Elst van de Molukse jongerenbeweging Gerakan Pattimura. Niet lang daarna ontstonden in het verlengde van de Gerakan Pattimura jongerenorganisaties zoals de Badan Perintis (o.a. Evelien Pasanea, Petrus Hiariej Frida Pasanea), Goheba (o.a. Butje Leatemia, Sam Pormes), Pemuda 20 Mai (o.a. George Hahury), terwijl de traditionele jongerenorganisatie, die gelieerd was aan de Badan Persatuan, de Pemuda Masyarakat, loyaal was en bleef aan de Regering in Ballingschap van ir.J.A.J. Manusama. De tegenhanger van ir. J.A.J. Manusama was 'acting -president' en kolonel I.J. Tamaëla met de Front-Siwa Lima, die vooral internationaal actief was (o.a. bij de V.N en Benin).

Ook in deze periode kwamen, naast de traditionele Molukse vrouwenorganisaties, waaronder de FIKIM (Federatie van Molukse Christen Vrouwen Organisatie) en de vrouwenorganisaties van de Molukse protestantse kerken en de moslim vrouwen organisaties, ook de vrouwenorganisaties van meer jonge Molukse vrouwen van de 2^e generatie op zoals de Kelompok Aktivitas Umum Untuk Wanita Maluku (Activiteiten groep van Molukse vrouwen) en de vrouwen uit de Gerakan Pattimura, die zich richten op meer participatie en emancipatie van Molukse vrouwen. (Benda-Beckman von, K. en Leatemia-Tomatata, F. 1992; Leatemia-Tomatata, F. 2008, Rinsampessy E, 1992, 2008)

Oriëntatierезen: 'Open Deurpolitiek' of 'Indoctrinatierезen'.

Oriëntatierезen en 'Open Deurpolitiek'. Het organiseren van reizen naar de Molukken voor de in Nederland verblijvende Molukkers was geen verschijnsel anno 1991. Reeds in het begin van de jaren '70 kwam de voormalige Indonesische Ambassadeur Alamsjah met het plan om, ten aanzien van de in Nederland verblijvende Molukkers een 'opendeurpolitiek' te voeren. Doel van deze 'opendeurpolitiek' was, zowel oudere als jongere Molukkers te confronteren met de huidige situatie in Indonesië, waardoor zij zelf meer inzicht zouden kunnen krijgen in de eigen problematiek. Met als mogelijk resultaat een maatschappijbeeld, dat wat meer overeen zou stemmen met de realiteit, c.q. waarin er geen plaats zou zijn voor de RMS.

'Indoctrinatierезen'. Een fervente tegenstander van de oriëntatierезen was drs. Rits Mual, vicevoorzitter van de Badan Persatuan (het Eenheidslichaam van de RMS-beweging in Nederland), en voorzitter van het Inspraak Orgaan Welzijn Molukkers (een adviesorgaan, dat aan het ministerie van CRM, adviezen moet uitbrengen over het wel en wee van de in Nederland verblijvende Molukkers). Eind 1977 betitelde Mual deze reizen expliciet als '*indoctrinatierезen*', 'want zo stelde hij, 'de Indonesiërs laten toch RMS-ers toe met bepaalde bedoelingen? Het ligt toch in de bedoeling om onze mensen duidelijk te maken en te overtuigen, dat zij het bij verkeerde eind hebben. Of niet soms?' Mual was voorts van mening, dat de overheid er baat bij had, deze 'snoepreizen' te financieren, want zij zaten met het probleem van de radicale Molukkers. Als op deze wijze iets gedaan zou kunnen worden aan de oplossing van het Molukse vraagstuk in

Nederland, zouden zij niet aarzelen, hiertoe een bijdrage te leveren. Daar kwam nog bij, dat Indonesië het Molukse vraagstuk beschouwde als een Nederlands probleem en door middel van de oriëntatiereizen een goed figuur zou willen slaan.

Opbouw van de Molukken.

Naast de meer politieke houding in enge zin ten aanzien van oriëntatiereizen, bestond er vanaf het begin van de jaren '50, belangstelling voor terugkeer naar en meewerken aan de opbouw van de Molukken.

Eén van de eerste organisaties, die hiermee voor de dag kwam was de organisatie van oom Loek Polhoupey, de CRAMS-Polhoupey. Eind jaren '60 kwam daar de stichting Rela bij, later omgebouwd tot de stichting Titané, die allerlei kleinschalige ontwikkelingsprojecten ontwikkelde op de Molukken. Een belangrijke trekker tot ver in de jaren '90 was dhr. Frans Palijama. De Stichting Titané bestaat anno 2025 nog steeds, maar heeft te maken met interne problemen in de organisatie.

Geconstateerd kan worden, dat de tolerantie ten aanzien van de oriëntatie-reizen in de loop der jaren aanzienlijk is toegenomen, terwijl de meningen hieromtrent relatief genuanceerder zijn geworden. Dat is niet altijd zo geweest. Integendeel, deze zogenaamde verkenningsreizen waren voornamelijk weggelegd voor 'pro-Indonesische' organisaties. Denk bijvoorbeeld aan de groepering van dhr. Loek Polhoupey.

De opkomst van de oriëntatiereizen als mogelijk alternatief voor het RMS- ideaal ging in de jaren '70 gepaard met spanningen tussen de zogenaamde 'pro-Indonesische' groeperingen, zoals de API-Maluku en de 'pro-RMS-groeperingen', waaronder de Pemuda Masjaraikat met haar voormalige leider Etty Aponno. Menigeen die, deze periode enigszins van nabij heeft meegemaakt, zal zich nog wel weten te herinneren, dat de naam API- Maluku berucht was in bijna alle Molukse wijken, maar vooral in Assen, Bovensmilde, Moordrecht en Capelle aan de IJssel.

'Penghianat Bangsa' (letterlijk vertaald: landverrader).

Terwijl in het begin van de jaren '70 het beeld van de oriëntatiereizen voornamelijk bepaald werd door spanningen tussen de 'pro- Indonesische' groeperingen en 'pro-RMS' groeperingen, viel in de tweede helft een kentering in dit beeld te bespeuren.

Woordvoerders van Molukse jongeren, onder wie Noes Solissa en Mattheus Thenu en Molukse leiders, onder wie dhr. L. Mantouw, dhr. R. Metekohy, dhr. Th.O. Kuhuwael, dhr. A. Manuhutu namen deel aan de oriëntatiereizen en werden bestempeld als *'penghianat bangsa' (landverraders)*. Voor- en tegenstanders van oriëntatiereizen binnen de Molukse gemeenschap bestreden elkaar met verbaal geweld, terwijl enkele radicale jongeren anonieme brieven schreven aan de leiders, anonieme telefoontjes pleegden en zelfs schoten losten op hun huizen om op die manier bovengenoemde personen te intimideren.

De huidige Molukse generatie kijkt anno 2025 op een zeer genuanceerde manier naar Indonesië en vanuit de Molukse jongeren in Nederland wordt veel gedaan om kleinschalige ontwikkelingsprojecten op de Molukken mogelijk te maken. Zoals b.v. een ziekenhuis op Tanimbar, een klein ziekenhuis in Aboru, afval- en milieu-vraagstukken in Saparua en op Ambon, ondersteuning van basisscholen en de doorstroming van studenten van Molukse gezinnen naar de Pattimura Universiteit (Tiga Batang Air) etc.

Het graf van Mr. dr. Chris Soumokil.

Het politiek activisme onder de 3^e en 4^e generatie Molukse jongeren lijkt afgenomen te zijn aan het begin van deze eeuw. Er wordt wel gezocht naar andere vormen van politiek activisme door een deel van de jongere generatie, maar in het algemeen zijn de Molukse jongeren bezig met andere zaken, die voor hun van belang zijn.

Kunst en cultuur komen steeds meer in de belangstelling. Tegelijkertijd schijnt *'de open deur politiek'* van Indonesië toch zijn vruchten af te werpen. Heel veel Molukse jongeren en volwassenen doen veel moeite om hun familie op de Molukken te bezoeken. Er komt steeds meer wederzijds begrip voor elkaars situatie. Aan de andere kant is het een gegeven dat de Molukken een van de armste gebieden zijn in Indonesië en dat vanuit de Indonesische Regering hier wat aan gedaan zou moeten worden. Tegelijkertijd zal de Molukse elite op de Molukken, samen met de bevolking, meer voor de rechten van de Molukse bevolking moeten opkomen, zodat er sprake kan zijn van een daadwerkelijke autonomie op de Molukken.

Het zou de Indonesische regering sieren als zij ook aandacht zou besteden aan de vraag van mevr. Soumokil om het graf van haar man, die door het Suharto-gedood is, bekend te maken. Dit zou een menselijk gebaar zijn.

Njonja (Mevrouw) J. Soumokil is de afgelopen jaren nooit door de Indonesische Regering benaderd om plaats aan te geven, waar haar echtgenoot is begraven. Zij heeft door middel van een brief op 12 september 2010 de toenmalige Koningin Beatrix gevraagd om aan de toenmalige president van Indonesië, Susilo Bambang Yudhoyono te vragen bekend te maken, waar haar man begraven ligt. Een mededeling van de Indonesische regering over de kwestie bleef echter uit. Het staatsbezoek van president Yudhoyono werd afgelast. In hoeverre de huidige president van Indonesië bereid is om op het verzoek van Njonja Soumokil in te gaan, valt ernstig te betwijfelen.

4.2.5. Arbeidsmarkt.

Molukkers in het arbeidsproces

In het begin van de jaren zestig was het grootste deel van de eerste generatie Molukkers betrekkelijk probleemloos opgegaan in het Nederlandse arbeidsleven, aldus Veenman J. in zijn boek *'Molukse jongeren in Nederland'*, 'Integratie met de rem erop'.

Er was grote vraag naar arbeid, vooral ook in de lagere functies en beroepsdeelneming bood Molukkers de kans om te delen in de stijgende welvaart. Vaak werd in groepsverband gewerkt, niet zelden met gemeenschappelijk vervoer tussen de arbeidsplaats en de veelal excentrisch gelegen woonconcentraties (Veenman.J.2001) Veenman constateerde verder, dat tot het einde van de jaren zeventig er nauwelijks sprake was van werkloosheid, uitgezonderd een kleine categorie van principiële werkweigeraars. Opeenvolgende recessies in de loop van de jaren zeventig leidden tot een steeds hogere werkloosheid. Molukkers werden er slachtoffer van, vooral betreft dit Molukse ouderen en laaggeschoolden. (Veenman J.2001)

Belangrijk is te constateren, dat in de jaren zestig vrouwen nauwelijks aan het arbeidsproces deelnamen. Het merendeel van de vrouwen was vooral huisvrouw, circa 80 %. Na verhuizing naar de woonwijken was eind jaren zestig een groot deel van de Molukse mannen en een deel van de Molukse vrouwen aan het werk, voornamelijk als ongeschoolde arbeider (Smeets en Steijlen, 2006).

Begin jaren '80 constateerde Justus Veenman dat 40 procent van de Molukse beroepsbevolking werkloos was, dat was ruim twee en een half keer zo hoog als onder

de totale Nederlandse beroepsbevolking (Veenman, 1984, zoals beschreven in Smeets en Steijlen, 2006).

De integratie van Molukkers op de arbeidsmarkt bleek aan het begin van dit millennium flink verbeterd: de werkloosheid was afgenomen tot 3,8 procent, een vergelijkbaar percentage als onder personen met een Nederlandse achtergrond (Veenman, 2001). Daarbij maakte hij wel de kanttekening dat Molukkers vaker een ongunstige arbeidsmarktpositie innamen. Zo had ruim 20 procent van de Molukse werkenden een tijdelijk dienstverband en werkte meer dan de helft van de Molukkers in lagere en elementaire beroepen (Straver, 2005).

Een verbetering kwam tot stand dankzij specifieke beleidsmaatregelen van de zijde van de Nederlandse overheid, waarbij deze maatregelen ook tot stand kwamen door de druk van de zijde van Molukse organisaties en groepen. Naast werkgelegenheidsprojecten voor Molukse jongeren aan het begin van de jaren tachtig, moet hier het zogenaamde *duizend-banenplan* voor Molukkers worden genoemd. De plaatsing van 1.200 Molukse werklozen was het directe gevolg en mede dankzij indirecte effecten droeg het bij aan een sterke teruggang van de werkloosheid onder Molukkers.

In 2017 had 71 procent van de Molukse 15- tot 75-jarigen betaald werk als werknemer of zelfstandige. Dit is iets hoger dan onder mensen met een Nederlandse achtergrond: van hen had 69 procent betaald werk. De arbeidsdeelname hangt voor beide groepen sterk samen met leeftijd. Over het algemeen ligt de deelname lager onder 15- tot 24-jarigen vanwege onderwijsdeelname en onder 65- tot 75-jarigen vanwege pensioen. Uit de analyses bleek al dat de populatie Molukkers voor een relatief groot deel bestond uit personen in de jongere leeftijdsgroepen met een overwegend hogere arbeidsdeelname. Jonge Molukkers tot 35 jaar werkten vaker in de horeca en de handel dan hun Nederlandse leeftijdsgenoten. In 2017 was voor 16 procent van de personen met een Molukse achtergrond, een uitkering de belangrijkste bron van inkomsten. Onder personen met een Nederlandse achtergrond was dit 11 procent.

Molukkers hebben ongeveer 1,4 keer vaker een uitkering als belangrijkste inkomstenbron dan personen met een Nederlandse achtergrond. Voor 76 procent van de personen met een Molukse achtergrond was werk de belangrijkste bron van inkomsten, tegenover 80 procent van de personen met een Nederlandse achtergrond.

Er zijn verschillende verklaringen voor het lagere inkomen dat Molukse werknemers hebben. Verschillen in opleidingsniveau (41 procent van het verklaarde verschil) en arbeidsverleden (37 procent van het verklaarde verschil) zijn de belangrijkste redenen. Doordat Molukkers gemiddeld een lager opleidingsniveau hebben dan personen met een Nederlandse achtergrond, ligt hun inkomen, op jaarbasis, gemiddeld 3 duizend euro per jaar lager. Daarnaast hebben Molukkers door hun jongere leeftijd gemiddeld minder werkervaring dan personen met een Nederlandse achtergrond. Hierdoor ligt hun inkomen, op jaarbasis, gemiddeld 2,7 duizend euro per jaar lager.

Ook verschillen in baankenmerken spelen een rol, maar minder prominent dan opleidingsniveau en werkervaring. De verschillen in baankenmerken hebben vooral betrekking op het soort contract dat Molukse werknemers hebben. Omdat zij vaker een contract voor bepaalde tijd hebben dan werknemers met een Nederlandse achtergrond, heeft dit een negatieve invloed op de hoogte van hun inkomen.

4.2.6. Molukse stichtingen en het Molukse Welzijnswerk

Het Molukse welzijnswerk bestond vanaf de jaren '70 tot in de twintigste eeuw uit welzijnsorganisaties als Gabungan Jajasan Maluku (samenlevingsopbouw en sociaal-

cultureel werk), Muhabbat (het diaconaal-maatschappelijk werk), het Landelijk Inspraak Orgaan Welzijn Molukkers, Tjandu (drughulpverlening), het Landelijk Ontwenningscentrum voor Molukse drugverslaafden, het Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers (LSEM) en het Moluks Historisch Museum.

Een van de nieuwe vormen, die door de 2e generatie ter hand werd genomen, was het werk in de Molukse stichtingen voor samenlevingsopbouw, sociaal-cultureel werk en het Molukse welzijnswerk. De Gabungan Jasjasan Maluku, afgekort Gabungan, was hierbij de trekker en vormde de landelijke koepelorganisatie. Het waren voor de Molukse gemeenschap herkenbare organisaties. De tweede helft van de vorige eeuw kon dan ook worden gekarakteriseerd als de stabilisering van het Molukse welzijnswerk en de Molukse instituties voor educatie en vorming.

Begin 2000 werd de afbouw van het Molukse welzijnswerk ingezet door de Nederlandse Overheid met als gevolg de nodige hiaten in de hulpverlening en het maatschappelijk werk aan Molukkers, dat tot op de dag van vandaag nog niet goed geregeld is.

De toegankelijkheid van hulpverleningsinstellingen en zorginstellingen ten behoeve van Molukse cliënten is nog steeds niet goed geregeld, waardoor vaak een beroep wordt gedaan op Molukse hulpverleners en instellingen, die niet meer in het hulpverleningsveld zitten. In veel situaties komt de cliënt tussen de wal en het schip te zitten. De roep om specifieke hulpverleningsondersteuning wordt steeds groter en wenselijker.

Inmiddels werd in 2022 door een Molukse gezondheidszorg psycholoog een specifieke afdeling bestemd voor Molukse cliënten van de GGZ opgezet. Zeer waarschijnlijk komen er steeds meer van dit soort initiatieven. (Rinsampessy E. 2023)

4.3. De derde en vierde generatie Molukkers (1980-2025)

Integratie met de rem erop

Een onderzoek van Justus Veenman uit 2001 onder Molukse jongeren in Nederland met de titel 'Integratie met de rem erop' geeft aan, dat 83% van de derde generatie Molukkers bij het verlaten van de basisschool een vmbo/mavoadvies kreeg. Wat betreft het gerealiseerde onderwijsniveau bleven Molukse jongeren achter bij hun autochtone, Surinaamse en Antilliaanse leeftijdgenoten. Terwijl van de Molukse jongeren 36% mbo of hoger hadden afgerond, was dat voor de Surinamers 43%, de Antillianen 49% en autochtone Nederlanders 67%. (Veenman J., 2001)

Over de situatie op de arbeidsmarkt constateerde Veenman dat de werkloosheid onder Molukse jongeren weliswaar vergelijkbaar was met die onder autochtone jongeren, maar dat de Molukse jeugd vooral werkzaam was in kwetsbare sectoren en in tijdelijke banen. Als belangrijkste redenen voor de zwakke onderwijs- en arbeidsmarktpositie bracht Veenman naar voren dat Molukse jongeren nog steeds kampten met taalachterstanden, een laag ambitieniveau hadden en zich afkeerden van de Nederlandse samenleving. (Veenman J.2001, Smeets H. & Steijlen F. 2006)

Naast ondersteuning van de onderzoeksresultaten van Veenman was er ook enige kritiek, met name van de zijde van de Nederlandse Overheid. Het onderzoek zou niet geheel representatief zijn. Veenman probeert de kritiek te weerleggen door te stellen, dat hij zeker 75% van de Molukse jongeren heeft kunnen bereiken, omdat hij ook gegevens heeft van Molukse jongeren elders had verzameld. Ook het Landelijk

Steunpunt Educatie Molukkers ondersteunde Veenman met de door hem geconstateerde en bereikte onderzoeksresultaten.

Het CBS- rapport ‘Molukkers in Nederland’ uit 2020, gaf aan dat Molukkers een minder gunstige onderwijspositie hebben dan Nederlanders. Jonge Molukkers volgen minder vaak onderwijs op HAVO- en/of VWO-niveau en verlaten vaker het onderwijs zonder startkwalificatie dan jonge Nederlanders.

Interessant hierbij is de constatering dat de jongere Molukse generaties een overwegend minder gunstige onderwijs positie innemen dan de oudere generaties Molukkers. Ook signaleert het CBS-rapport (2020), dat de kleinkinderen van Molukkers minder vaak een hoger onderwijsniveau hebben dan de kinderen van Molukkers.

Zowel met betrekking tot het onderzoek van Justus Veenman uit 2001 over Molukse jongeren, als in het CBS- rapport uit 2020, zijn geen gegevens opgenomen over de sterke toename van de beroepen- en de onderwijsdifferentiatie. Daardoor kan de conclusie getrokken worden, dat het proces van participatie, integratie en emancipatie sterk bevorderd is, mede dankzij of ondanks het spreidingsbeleid van de Nederlandse overheid, het proces van individualisering en de sterke toename van gemengde huwelijk en gemengde relaties onder Molukkers.

Differentiatie en afspiegeling

Het is niet onbelangrijk om in 2025 te constateren, dat Molukkers zodanig geïntegreerd zijn, dat ook de Molukse gemeenschap steeds meer een afspiegeling is van de beroepen-differentiatie in de Nederlandse samenleving. Ook de Molukse gemeenschap kent categorieën, die meer of minder kwetsbaar zijn. Steeds meer Molukkers stromen gelukkig ook door naar hogere regionen op de maatschappelijke ladder van de Nederlandse multi- etnische en multiculturele samenleving.

Tegelijkertijd moet je ook constateren, dat ook steeds meer Molukkers de weg naar de voedselbanken moeten vinden en zich schamen dat zij dit moeten doen.

Belangrijke vragen voor Molukse leiders en Nederlandse beleidsmakers zijn:

‘Heeft de individualisering ook niet zijn nadelige en kwetsbare kanten en wat kunnen wij hieraan doen?’ Zouden de ‘traditionele ‘culturele en sociale symbolen van de Molukse cultuur en het delen van het normen- en waardensysteem van de Molukse cultuur hier niet een antwoord op kunnen geven door deze symbolen te vertalen in adequate en toegepaste beleidsmaatregelen, die passen in deze hectische en sociaaleconomisch moeilijke tijd? Sociale en culturele symbolen zoals ‘Potong di kukuh rasa di daging’, ‘als je in mijn nagel snijdt, voel ik het in mijn vlees’ of de ‘Masohi’ en ‘de Muhabbat’ principes?

Tegelijkertijd is het ook goed te constateren, dat de 3^e en 4^e generatie Molukkers zich ook een weg weet te vinden in de Nederlandse maatschappij. Uit een recent artikel over Molukse muzikanten in de Volkskrant (10 november 2022) bleek hoe goed jonge Molukkers het doen in de muziek.

Ik citeer: ‘Je kunt in de pop, hiphop en R&B niet meer om de nieuwe generatie Molukse artiesten heen. Dit najaar brachten de Nederlandse producers Siroj en Sim Fane, onder de naam Sim-Oj, een gezamenlijke EP uit onder de titel Apocalyps. Ze hebben hun sporen verdiend in het buitenland: Siroj produceerde eerder voor het dj-project Yellow Claw en Sim Fane heeft net een samenwerking met de Amerikaanse producer DJ Khaled en rapper Drake achter de rug.

Opvallend: ze hebben alle twee Molukse grootouders! Bijna iedereen die meewerkte

aan de eerste single die ze uitbrachten, *'Zo Comfortabel'* is van Molukse afkomst, van de vocalisten tot de regisseur van de videoclip. Ze willen laten zien hoeveel talent de Molukse cultuur kent en aan de Molukse gemeenschap laten zien dat je zichtbaar bent wanneer je samenwerk'. Dieuwertje Heuvelings van de Volkskrant sprak met Fane (25), Siroj (32), Vincent Patty (41), rapper en baas van de platenlabels Top Notch en Noahs Ark, zangeres Zoë Tauran (25), dj multi-instrumentalist en zanger Jael en zanger, acteur en theatermaker Joenoes Polanaija (33) en aan zangeres multi-instrumentalist Safa Liron (26).

Ook Muhabbat heeft reeds in 2008 in het boek *'Tussen Adat en Integratie'* de opkomst van de 3^e generatie Molukkers aangekondigd door hun succesverhalen op te schrijven. Ook Molukse kunstenaars timmeren op dit moment aardig aan de weg. Support het kunstenaarscollectief *'Moederland'*, luidt een oproep van Molukse en Indische kunstenaars. Moederland is tevens de naam van de tentoonstelling, geïnitieerd door zeven kunstenaars die vanuit diverse achtergronden hun relatie met het koloniale verleden in Indië/Indonesië belichten. Gezamenlijk presenteren zij kunstwerken vanuit hun persoonlijke ervaring en perspectief. Moederland bestaat uit Aura op den Camp, Armando Ello, Ben Manusama, Dominique Latoel, Gijs Verschor, Ingrid van der Hoeven en Shelly Lapre.

Naast kunst, cultuur en muziek kent de Molukse gemeenschap al een differentiatie aan Molukse professionals, die hun weg in de Nederlandse maatschappij hebben gevonden. Ook de 3^e en 4^e generatie Molukse studenten hebben hun weg naar de Nederlandse hogescholen en universiteiten gevonden. Inmiddels hebben deze hogescholen en universiteiten juristen, psychologen, sociologen, antropologen, technologen etc. afgeleverd. Integratie met de rem erop???

Bij de 3e generatie en een deel van de 4^e generatie Molukkers dienen we een onderscheid te maken in vier categorieën: de eerste categorie betreft de kinderen van 0-15 jaar, de categorie 15-20 jaar, die nog thuiswonen, de categorie 20 tot 30 jaar en 30 jaar en ouder. Bij de 3e generatie Molukse jongeren gaat het vooral om de leeftijd tussen 15 jaar en 30 jaar en ouder. Het merendeel van de jongeren tussen de 15 jaar en 20 jaar zit nog op school of studeren en een ander deel vindt de weg naar de arbeidsmarkt.

Volgens het onderzoek van Justus Veenman uit 2001 identificeren Molukse jongeren zich minder dan hun ouders en opa's en oma's zich als Molukkers. Zij zien zichzelf eerder als *'Molukse Nederlander'* of als *'Nederlandse Molukker'*. Ook constateert Veenman, dat er geen sprake is van een groeiend aandeel dat zich als *'Nederlander'* identificeert. Interessant is de opmerking van Veenman dat de derde generatie op dit punt zelfs een lager aandeel laat zien dan de tweede generatie.

Het proces van individualisering, de sterkte toename van gemengde huwelijken, de verspreide huisvesting van Molukkers heeft er juist toe geleid, dat Molukkers van de 3e en 4e generatie veel meer gehecht zijn aan de Nederlandse culturele normen en waarden en er zorg bestaat bij de 2e generatie Molukkers dat de 3e generatie Molukkers haar identiteit niet alleen ondergesneeuwd raakt, maar ook verwatert.

Dat de 3e generatie Molukkers zichzelf als *'Molukse Nederlander'* of *'Nederlandse Molukker'* typeert en beschouwt, is op zich prijzenswaardig. Echter de sceptische kijk van de 2e generatie op de 3e generatie Molukkers is dat zij dat moeten laten zien in hun manier van leven. Dat betekent dat je ook sociale- en culturele symbolen zoals saamhorigheid, de masohi en de muhabbat en saudara bersaudara principes in het dagelijks leven dient te laten zien.

De 2e generatie daarentegen zal moeite blijven moeten doen om de culturele waarden en normen over te dragen en hun praktijkervaringen door te geven aan de 3e generatie Molukkers in de vorm van kennis, kunde en ervaringen, zodat de Molukse cultuur geborgd kan worden.

Tenslotte is het vanzelfsprekend dat de 3e en de 4e generatie op een bepaalde leeftijd hun eigen keuzen maken en als ouders mag je blij zijn dat je bepaalde kernwaarden van de Molukse cultuur hebt doorgegeven. Je hoopt dan ook, dat ze die in hun dagelijks leven gebruiken. Dit is waarom gesteld wordt dat *'Mensen cultuur maken'*.

4.4. Gemengde huwelijken, gemengde relaties, gemengde gevoelens *

In veel onderzoeken in Nederland staat weinig vermeld over de betekenis en de gevolgen van etnisch gemengde huwelijken onder Molukkers. Deels kan dit te maken hebben met de omvang van de populatie Molukkers. Deze is relatief klein in vergelijking met andere bevolkingsgroepen als Turken, Marokkanen en Surinamers, de grootste groepen qua absolute aantallen in Nederland en die daardoor belangrijker lijken voor sociaalwetenschappelijk onderzoek. Deels kan dit ook te maken hebben met te weinig onderzoek onder etnisch gemengde huwelijken onder Molukkers. Binnen de Molukse gemeenschap in Nederland hebben gemengde huwelijken altijd plaatsgevonden.

Bij aankomst in Nederland (1951) was 27% van de overgekomen vrouwen van niet-Molukse afkomst. Over het algemeen waren dit vrouwen uit de eilanden Java, Timor, Bali, Soenda, maar ook Menadonese en Chinese vrouwen waren met Molukse mannen getrouwd. Met andere woorden: gemengde huwelijken, 'intermarriage', hebben binnen de Molukse gemeenschap altijd plaatsgevonden. Historisch gezien vonden de eerste gemengde huwelijken onder Molukkers met Nederlandse vrouwen in de Molukse woonoorden plaats. Het waren hoofdzakelijk de 'budjangs' (de alleenstaande jonge mannen), die met Nederlandse meisjes een relatie kregen en trouwden.

In het algemeen kan worden gesteld, dat het aantal gemengde huwelijken in de kamperperiode vrij beperkt was en dat het vooral ging om huwelijken tussen Molukse mannen met Nederlandse vrouwen, uitzonderingen daar gelaten. Bij de inpassing van de Molukkers aan het eind van de jaren '60 en verder, zag je een toename van het aantal gemengde huwelijken, waarbij er steeds vaker een gemengd huwelijk tussen Molukse vrouwen en Nederlandse mannen gesloten werden.

Inmiddels is het een geaccepteerd gegeven dat er binnen de Molukse gemeenschap gemengde huwelijken en gemengde relaties plaatsvinden. Wat betreft de gemengde huwelijken onder Molukkers in de afgelopen decennia, vinden we enkele percentages bij het onderzoek van Rinsampessy uit 1992. Hij schatte destijds het aantal Molukkers dat een Nederlandse partner kiest tussen de 30 % en 40%. Absolute aantallen zijn nauwelijks te vinden omdat er relatief weinig kwalitatief, laat staan kwantitatief onderzoek is verricht met betrekking tot gemengde huwelijken onder Molukkers. Hier komt nog bij dat sinds eind jaren tachtig heel veel Molukkers al de Nederlandse nationaliteit hebben, waardoor ook Molukse namen moeilijk te traceren zijn. Hierbij moet ook nog opgemerkt worden, dat voor kwantitatief onderzoek naar persoonsgegevens de wet op bescherming privacy geldt en het een heel karwei is om dit soort onderzoeken onder Molukkers te realiseren. (Rinsampessy 1984, Rinsampessy 1992, 2008, van Wijk 1985)

Anno 2025 heeft ruim 50% van de Molukkers een niet-Molukse partner.

Het merendeel van de eerste generatie Molukkers had liever dat hun zoon of dochter een Molukse partner zou kiezen om te trouwen. Anno 2025 valt te constateren dat er sinds het begin van de eeuwwisseling er een sterke toename is van etnisch gemengde huwelijken onder Molukkers. De inschatting nu is dat ruim vijftig procent van de Molukkers een niet-Molukse partner kiest, zeker onder de derde en de vierde generatie Molukkers. De sterke toename van het aantal etnische gemengde paren eind jaren tachtig en negentig en in het begin van de 21ste eeuw draagt hiertoe bij. Er is weinig informatie over het aantal echtscheidingen onder etnisch en gemengde huwelijken en relaties onder Molukkers. Dit wil niet zeggen, dat er geen echtscheidingen zijn. Door te weinig onderzoek onder de Molukkers in Nederlanders hebben we ook geen ‘harde’ cijfers over het aantal echtscheidingen onder gemengde huwelijken en relaties onder Molukkers. Alhoewel via kwalitatief onderzoek, bijvoorbeeld door casestudies en participerende observatie, goed inzicht verkregen kan worden in etnische gemengde huwelijken en relaties onder Molukkers zal het moeilijk blijven om adequaat kwantitatief materiaal te vinden.

Het is duidelijk, dat gemengde huwelijken en gemengde relaties onder Molukkers in de afgelopen periode, bijna 60 jaar, in opmars zijn. De schatting onder de eerste generatie Molukkers was aanvankelijk nog geen 10% van de totale gemeenschap (hierbij meegerekend de Timorese, Soendanese, Javaanse, Chinese, Balinese vrouwen onder de Molukkers). Nu kan men stellen dat bij de tweede generatie al sprake is van twintig tot dertig procent, terwijl bij de derde en vierde generatie men schattingen hoort van veertig tot ruim vijftig procent.

Dat dit consequenties heeft voor zowel het beleid van Molukse leiders als voor het denken van leden van de Molukse gemeenschap hoeft geen betoog. Dat hierdoor de betekenis en transformatie van de Molukse cultuur en identiteit een belangrijke impuls krijgt is een belangrijk signaal voor de opvoeding en het omgaan met elkaar. Termen, begrippen en uitdrukkingen zoals Saudara bersaudara, tali persaudaraan en verwantschapsrelaties, pela's en allerlei familieverbanden krijgen nieuwe betekenissen in een veranderende Nederlandse multiculturele omgeving. Tegelijkertijd bestaan er nog zeker ‘taboe-gevoelige thema’s’ die binnen de Molukse gemeenschap nauwelijks bespreekbaar zijn en zijn er maatschappelijke vraagstukken, waar nauwelijks inzicht in heeft (zaken zoals echtscheidingen, gender gerelateerde thema's, incest en geweld achter de voordeur etc....).

In de afgelopen jaren was het bespreekbaar maken van situaties met betrekking tot echtscheidingen in het algemeen en gemengde huwelijken en relaties in het bijzonder, voor de eerste en tweede generatie nog een relatief groot taboe. Het is goed dat deze verschillende ‘taboe gevoelige thema’s’ meer en meer bespreekbaar worden gemaakt. Daarnaast valt het op te merken dat er ook sprake is van een toenemende trend van acceptatie van ‘samenwonen’ en het leren omgaan met mensen met een andere geaardheid binnen de Molukse gemeenschap. Hieruit putten we dan weer kracht om belangrijke zaken ten behoeve van de gemeenschap, bespreekbaar te maken en aan mogelijke oplossingen te werken.

Zoals reeds is opgemerkt, heeft de 2^e generatie Molukkers al vele malen meer te maken gehad met de Nederlandse culturele waarden en normen. Dit komt, omdat zij veel meer dan hun ouders aan het Nederlandse onderwijs deelnamen. Het Nederlands is een deel van hun leven geworden, waar er kansen geboden worden om verder in het leven te komen. Dit heeft als gevolg, dat zij ook meer dan hun ouders deel uit maken van het

Nederlandse arbeidsproces. Hierdoor tekent er zich een belangrijke mate van beroepen-differentiatie af binnen de Molukse gemeenschap.

In tegenstelling tot de woonoorden bevinden zich de Molukse woonwijken in Nederlandse steden en soms kleine dorpen, maar toch te midden van de Nederlandse samenleving. Dit heeft als consequentie, dat de contacten met de Nederlanders vele malen frequenter zijn dan in de Molukse woonoorden. Van segregatie zoals dat in de Molukse kampen het geval was en is geen sprake meer. Wel blijft er duidelijk sprake van het gegeven dat de 2^e generatie Molukkers in 'twee werelden' leeft, woont en denkt. Toch valt het nog op dat Molukkers in bepaalde concentraties bij elkaar woont.

Opvoeding 3^e en 4^e generatie.

Is de opvoedingssituatie van de 3^e en 4^e generatie Molukkers wezenlijk anders dan die van de 2^e generatie Molukkers?

Je kunt de opvoedingssituaties van de verschillende generaties vanuit verschillende perspectieven bekijken. Allereerst is het belangrijk de situatie van de generaties te bekijken vanuit de eigen culturele, sociaaleconomische, historische en geografische context.

De opvoeding van de 3^e en 4^e generatie door de 2^e en een deel 3^e generatie Molukse ouders vindt op verschillende niveaus plaats. Geografisch gezien heb je 2^e generatie Molukse ouders, die nog in de Molukse woonwijken wonen en van daaruit hun opvoedingsopvattingen aan hun kinderen de 3^e generatie doorgeven. Ook heb je 2^e generatie Molukse ouders, die in de buurt van de Molukse woonwijk wonen en wel contacten hebben met de Molukse wijk en zelf actief betrokken zijn bij activiteiten van de Molukse wijk, maar dagelijks in loondienst zijn bij een kantoor of bedrijf of aan het onderwijs deelnemen als onderwijsondersteuner of als docent of een (kleine) onderneming runnen. Tenslotte heb je Molukse ouders van de 2^e en een deel van de 3^e generatie, die temidden van de Nederlanders in een Nederlandse wijk wonen, waar geen concentratie Molukkers woont, of in een grote stad als Utrecht of Amsterdam. Vanuit deze verschillende perspectieven moet je de opvoedingssituatie van de 3^e generatie Molukkers bekijken.

Bij de 3^e generatie kinderen en jongeren moet je tegelijkertijd ook een onderscheid maken in vier categorieën. De eerste categorie betreft de kinderen van 0-15 jaar (categorie 1), de categorie 15-20 jaar (categorie 2), die nog thuiswonen, de categorie 20 tot 30 jaar (categorie 3) en 30 jaar en ouder (categorie 4) thuiswonend of op kamers of getrouwd of woont samen.

Bij een deel van de 3^e generatie ouders hebben ze nog te maken met betrekkelijk jonge kinderen (0-12 jaar) en eventueel een paar jaar ouder.

De eerste twee categorieën wonen meestal nog thuis en hebben direct of indirect te maken met de opvoeding door de 2^e generatie ouders. De 3^e categorie zal in meer of mindere mate direct of indirect te maken hebben met de 2^e generatie Molukse ouders, terwijl de 3^e generatie van de vierde categorie vaak zelf al een eigen leven leiden en vaak zelf al ouders zijn van kleine kinderen zijn, die dan de 4^e generatie Molukkers zijn of uit ouders bestaan, die zelf gemengde gehuwd zijn. Met andere woorden de geografische setting van de 2^e en 3^e generatie ouders bepaalt ook in belangrijke mate de mate van integratie en participatie in de Nederlandse samenleving.

Hier onder volgt een tweetal voorbeelden van de leefsituatie van de 3^e generatie Molukkers, die aangeven hoe de opvoedingssituatie van de 3^e en 4^e generatie Molukkers eruit kan zien.

Voorbeeld 1. Tante Sien Sabandar 75 jaar

Naam	Leeftijd	Beroep	Kinderen 3 ^e generatie
Tante Sien Sabandar	75 jaar	Met pensioen	Beng 45 jaar Mary 42 jaar Salmon 40 jaar Netty 38 jaar

Tante Sien is 75 jaar. Zij is weduwe. Zij heeft vier kinderen en woont alleen in de Molukse woonwijk. Zij gaat nog regelmatig naar de kerk, maar dan gaat vaak een kleindochter van 15 mee en een van haar kinderen of een schoondochter. In de Molukse wijk wordt wel het een ander georganiseerd voor Molukse ouderen en daar gaat zij wel eens naar toe. Zij is wel lid van de Molukse vrouwenvereniging. Beng haar zoon van 45 jaar is getrouwd met Linda, een Nederlandse vrouw. Zijn zus Mary (42 jaar) is met een Molukse man getrouwd en broer Salmon (40 jaar) is met een Nederlandse vrouw getrouwd en Netty (38 jaar) is met een Nederlandse man getrouwd.

Zij zijn allen tweeverdieners en hebben opgroeiende kinderen. Beng en Mary wonen in de buurt van de moeder in dezelfde stad, maar niet in de Molukse wijk. Het dilemma is, geven ze aan, om een goede balans te zoeken tussen voldoende aandacht en zorg voor de moeder en de zorg en aandacht voor de opgroeiende kinderen tussen 10 en 15 jaar. Daarnaast vraagt hun werk ook veel tijd om alles in goede banen te leiden. ‘Van tijd tot tijd praten wij over de Molukse cultuur en we hopen, dat we in de praktijk van het dagelijks leven, zoveel mogelijk de van Molukse cultuur te kunnen gebruiken. In eerste instantie zijn we erg sterk gericht op het werk en de zorg en aandacht voor onze kinderen. We gaan regelmatig op bezoek bij onze moeder, alleen niet allemaal tegelijk en zeker in de corona crisis kwamen we niet met de hele familie, maar een gezin per keer. We vinden het wel belangrijk, dat de kleinkinderen Oma blijven zien. Inmiddels worden onze kinderen gerekend tot de vierde generatie Molukkers en zij richten zich, net zoals wij, heel erg op de toekomst in Nederlandse maatschappij. Zij weten wel dat we familie op de Molukken hebben. Daar hebben we eigenlijk geen contact mee, behalve als wij bij mijn moeder zijn. Als jongeren zijn Beng en Salmon wel op de Molukken geweest, toen waren we in de 20. Dat is alweer een tijd geleden’.

Voorbeeld 2: Ating Riry en Lena Riry-Thenu en drie kinderen

Naam	Leeftijd	Beroep	
Ating Riry	40	Beveiligger	
Lena Riry-Thenu	38	zorgmedewerkster	
Hannah	12	Havo 1 ^e jaar	3 ^e generatie
Yoas	10	Groep 7	3 ^e generatie
Beng	9	Groep 6	3 ^e generatie

Ating Riry en Lena Riry-Thenu zijn twee Molukse ouders van de 3e generatie Molukse ouders. Zij wonen in de Molukse wijk en praten zowel Nederlands als Maleis tegen hun kinderen. Hun kinderen verstaan ook Maleis en spreken ook Nederlands. De ouders proberen ze tweetalig op te voeden, omdat ze niet alleen in de Molukse woonwijk wonen, maar ook respect hebben voor de adat-istiadat van hun opa's en oma's van beide kanten van de familie.

Ating's vader en moeder en opa's komen uit Kaibobo, die pela's zijn van de dorpen Soelie en Waai. Zij zijn georganiseerd in de Kumpulan tiga Serangkai en als ouders van de 3e generatie zijn zij ook actief betrokken in de activiteiten van hun kumpulan in de wijk. Lena Riry-Thenu en haar ouders zijn ook lid van de kumpulan Hutumuri, Siri Sori en Tamilau, die bongso's van elkaar zijn. Ook zij respecteren de familiebanden en de verwantschapsrelaties van haar ouders. De kinderen leren spelenderwijs, wie hun familie en verwantschapsrelaties zijn.

**Gemengde huwelijken: Bronnen: uit het boek 'Tussen Adat en Integratie'. De dynamiek van gemengde huwelijken en gemengde relaties. Elias Rinsampessy (red.) Muhabbat 2008; Nico van Wijk 'Ambon of Belanda' COMT1985; 'Gemengde huwelijken', gemengde gevoelens, Dienke Hondius 1999 en 'Saudara Bersaudara', 1992, 'Echte Molukkers slurpen papeda', 'De dynamiek van Molukse culturele en sociale symbolen', Rinsampessy E. 2023.*

4.5. Vier generaties Molukkers maken cultuur

Iedere generatie dient in haar eigen culturele, sociale, politieke en sociaaleconomische en maatschappelijke context benaderd en geplaatst te worden. De sociaal-economische context van de eerste generatie Molukkers was die van ontslagen militair, die geen kans kreeg om onmiddellijk aan de slag te gaan, omdat die sterk leunde op de terugkeer naar een vrije Republiek der Zuid-Molukken en tegelijkertijd de status kreeg van ongeschoolde arbeider en die van de Nederlandse overheid staatszorg kreeg met drie gulden zakgeld als volwassene. Met zijn gezin moest hij zien te overleven in de

barakkenkampen met de frustraties van ontslag en verdriet in een vreemd land. Toch heeft deze eerste generatie de culturele waarden en normen doorgegeven aan de 2e generatie Molukkers.

De 2e generatie is als kind meegenomen op het schip dan wel in het Molukse kamp in onder andere woonoord Schattenberg geboren of in een Molukse woonwijk zoals Hatert bij Nijmegen. Met één been staat hij of zij in de Molukse cultuur en met het andere been in de Nederlandse cultuur. De 2e generatie leeft en denkt ‘in twee werelden’, die van de Molukse en die van de Nederlandse. Dat is afhankelijk van met welke leden van de Molukse of Nederlandse vrienden, waar hij of zij mee omgaat.

Tegelijkertijd heeft de geografische ligging van de Molukse woonwijken en het spreidingsbeleid van de Nederlandse Regering als gevolg, dat het proces van individualisering en de toename van het aantal gemengde huwelijken hun invloed gehad op het denken van het merendeel van de 2e generatie Molukkers.

Meer nog dan de 2e generatie groeit de 3e en 4e generatie in de richting van de Nederlandse samenleving. Zowel in het onderwijssysteem als in het arbeidsproces zijn de 2e en 3e generatie Molukkers goed geïntegreerd. De 3e en 4e generatie vormt een duidelijke afspiegeling van de Nederlandse samenleving, met deze uitzondering, dat zij zich in een aantal opzichten beschouwen als ‘Molukse Nederlanders’ of ‘Nederlandse Molukkers’, wat hun identiteit betreft.

Tegen die achtergrond is het streven van de 2e generatie Molukkers om aan de 3e en 4e generatie Molukkers mee te geven, dat zij de Molukse roots en de sociale en culturele symbolen vertalen in hun leven van alledag. Het is belangrijk, dat zij een adequate balans vinden tussen hun individuele ontwikkeling en de positieve onderdelen van de Molukse culturele symbolen, zoals gemeenschapszin, saamhorigheid, gastvrijheid en de culturele symbolen masohi, muhabbat en saudara bersaudara.